

HAAKON

Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag – Nr. 1 2012 – Årgang 5

Trømborg kirke

Trømborg kirke nevnes første gang i 1334. Den første kirken var en liten steinkirke fra middelalderen. Den gamle kirkebygningen hadde betydelig kulturhistoriske verdi, men ble revet ned, og steinene ble brukt til mur rundt kirkegården.

I 1879 ble den nye kirken reist litt syd for den gamle. Kirken er tegnet av arkitekt Welhaven og bygget av A.C. Furuholmen. Kirken er tømret og har 300 sitteplasser. Det ble foretatt en hovedrestaurering av kirken i 1954–1955.

Redaksjonens hjørne

Velstyrt bygd; Folkets trygd

Det sto det på bautaen som ble avduket ved minnemarkeringen på Folkenborg 17. januar 1938. Det var på dagen 100 år siden Eidsberg prestegjelds formannskap mottas første gang, et resultat av innføring av kommunalt selvstyre i Norge. Grunnlaget for dette demokratiske gjennombruddet var formannskapslovene av 14. januar 1837, som ble gjort gjeldende fra 1. januar 1838. 100 år etter var prestegjeldets formannskap blitt til to kommunestyre, et i hver av Eidsberg og Mysen, som sammen feiret lokaldemokratiets inntog i bygda.

Mye har skjedd i de 75 årene som snart har gått siden minnesteinen ble reist. Vi skylder takk til dem som lot steinen hogge, og til dem som i 175 år har ledet bygda etter mottoet som står på steinen. Derfor starter vi denne utgaven av Haakon med et referat fra 100-årsmarkeringen. Det gir både et fint tidsbilde og ord til ettertanke.

Som vanlig har vi ellers klart oss uten noen rød tråd. Vi har samlet noen artikler om Tromborg kirke og tilliggende herligheter. Til glede for mange fortsetter Erling Mustorp sine lune og detaljrike erindringer. Noe stoff fra resten av bygda er kommet med, spredt i tid og geografi. Stor vekt har vi denne gangen lagt på Mysen. Uten forkleinelse for andre peker vi med glede på foredraget av Arne Løken, kjent som ordfører og Indre Smaalenenes redaktør gjennom mange år. Foredraget ble holdt i 1976 og er aldri trykket før. Det gir en innsiktsfull, underholdende og balansert analyse av tettstedet Mysens fremvekst gjennom 100 år. Takk til Løkens familie som lot oss få dele denne lokalhistoriske perlen.

Takk også til alle dere andre som har sendt oss stoff. Kom det ikke med nå så kanskje det kommer i neste nummer. Vår bonn er fremdeles: Send mer! Send oss manuskript og fotografier. Send oss idéer om steder, folk og hendelser som bør dekkes i neste Haakon. Ga en av artiklene i dette nummeret deg noen ideer? Ta kontakt med en av oss i redaksjonskomitéen. For du glemmer det!

Støtt opp om Eidsberg historielag, og kom gjerne til Torsdagsklubben på Folkenborg museum andre torsdag i måneden. Der treffer du hele redaksjonskomitéen, og noen til.

Vi har fortsatt de første heftene til salgs – en gaveidé til «den som har alt»!

HAAKON	HAAKON	HAAKON	HAAKON
 Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag – No. 1 (1908) – Årgang 1	 Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag – No. 2 (1909) – Årgang 2	 Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag – No. 3 (1910) – Årgang 3	 Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag – No. 4 (1911) – Årgang 4
2008 KR 100	2009 KR 100	2010 KR 100	2011

- Redaksjonens hjørne
- Kommunens minnemarkering på Folkenborg i 1937 - 100 års markering
- Om Annexet Trønborg og dets Mærkverdigheder.
- Eidsberg peliehem Fossum. *Solveig Melleby forteller til Indre Smaalenenes Avis*
- Hyldest til Trømborg. *Antonio Bahms*
- Jacob Nicolaj Wilse - teolog og professor ekstraordinær. *Unni Gangnes*
- Brev fra Enerhaugen. *Helge Bergland*
- Chr. Wilhelm Poulsen, proprietær på Mustorp 1854-1868. *Erling Mustorp*
- Kirkebyggeren, Iver Hansen Bruserud. *Jørgen Dahl*
- Åsengen Mølle. *Intervju med møllemester Arne Hagen*
- Eidsberg tar avskjed med avholdt lærer. *Indre Smaalenenes avis*
- Bondehallen 1924-1982. *Hakon Koht-Norbye*
- Håkon Brattås fra Eidsberg. *Intervjuet av Torer A. Garseg*
- Barndomsminner fra Mysen. *Harald Jensen*
- Mysens utvikling gjennom 100 år. *Gjengitt fra et foredrag holdt i 1976 av redaktør i Indre Smaalelenes avis, Arve Løken*
- Mysen-møbler gjennom hundre år. *Eldar Høidal*
- Harde marsjer fra Askim til svenskegrensen under krigen. *Harald Torp*
- Det gamle Momarked. *Johan Volden*
- Momarken travbane. *Wilhelm Molberg Nilssen, sønn av Eidsberg historilags stifter*
- En historie fra travsporten i Eidsberg. *Intervju med Edel og Gunnar Diskerud*

Kommunens minnemarkering på Folkenborg i 1937 – 100-års-markering

Minnestein er hugget av stein fra Opsahlåsen av steinhugger Georg Lindqvist, og ble reist 12.01.1937 av Lindqvist, Oskar Slora og Aksel Opsahl. Den har følgende inskripsjon i opphøyde bokstaver: «Eidsberg Herred 1837. Velstyrt bygd; Folkets trygd. Reist av Eidsberg-Mysen kommuner 1937.»

Avdukningen av steinen skjedde mandag 17.01.1938 med festlig sammenkomst og inviterte gjester på Folkenborg museum.

Klokken 15.00 begynte høytideligheten med å synge 3 vers av «Ja, vi elsker dette landet». Ordfører Karl Hersleth ønsket velkommen og uttalte blant annet: «Idet vi takker og ærer våre forgjengere i herredsstyre og formannskap for godt og ansvarsbevisst styre i 100 år, så vil vi inderlig ønske at Eidsberg herredsstyre om nye 100 år kan se tilbake på sine forgjengere i herredsstyre og formannskap med samme ærbødighet og takknemlige følelser som vi gjør i dag.»

Deretter holdt fylkesmann Ernst Johannessen avdukningstalen og uttalte bl.a.: «Det er i dag 100 år siden Eidsberg prestegjelds formannskap hadde sitt første møte. Og kommunene Eidsberg og Mysen har villet feire denne begivenhet ved å reise en minnestein her på Folkenborg, hvor det fra før står en annen stein, som viser at vi står på historisk grunn, og at det var her Norges

Minnesteinen på Folkenborg museum.

mest navngjetne konge ble født.

Det er både naturlig og rett å minnes det som skjedde ved formannskapslovenes ikrafttredelse for 100 år siden. Da ble nemlig grunnlovens prinsipper gjennomført for det kommunale selvstyret

De som kom med i bygdens styre i 1838 hadde alle en følelse av at en ny tid holdt på å bane seg vei, men ingen av dem tenkte vel på den utvikling som dette systemskifte ville medføre.

Vårt land har i disse 100 år gjennomgått en rivende utvikling både i livsvilkår og i samfunnsliv. Meget av dette ville selvsagt ha kommet under alle omstendigheter, men deltagelsen i hjembygden eller byens styre og stell utviklet folkets evne og reiste dets

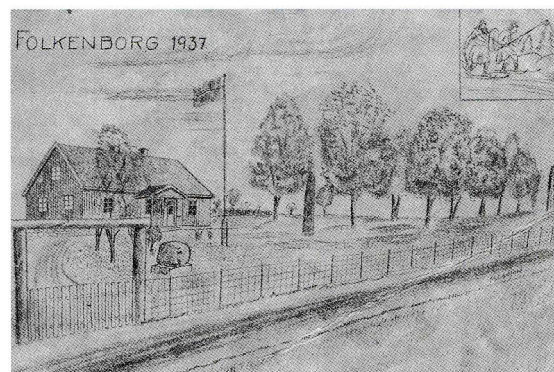
ilje – og har den største andel i at vårt vidstrakte land er brakt frem til nivået av i dag

Ansvar roper på evner som kanskje ellers ikke ville ha utviklet seg, og den sum av dyktighet, innsikt og klokskap som er kommet frem gjennom kommunalt arbeide kan ikke verdsettes høyt nok. Mange av våre kjente statsmenn har gått sin rekruttskole i kommunalt og fylkeskommunalt arbeide.

Vi har i sannhet grunn til å feire dette 100-årsjubileet og takke dem som har stått i arbeidet for bygdens utvikling fra det udelte Eidsberg herred og dets første kommunestyre med premierløytnant Petter Christian Hjort som dets første ordfører og alle de følgende kommunestyrer i Eidsberg og i datterkommunen Mysen helt til det siste med deres ordførere, veteranen Anton H. Mysen og kaptein Anders Haneborg, hvis mangeårige arbeide for sine kommuner vi alle kjenner og verdsetter.

De har alle vært ledet av de ord som står innhugget på denne stein: «Velstyrt bygd, folkets trygd», og derfor er bygden også – gjennom gode tider og gjennom vanskelige forhold – ført frem til den solide og fremtredende stilling den har i dag.»

Da avdukningen var foretatt, trådte Mysens nyvalgte ordfører – fylkesagronom Frigstad frem og uttalte bl.a.: «På vegne av Mysen og Eidsberg kommuner retter jeg en takk til fylkesmannen for hans oppmerksomhet mot kommunen ved å være tilstede her i dag. Jeg takker også historielaget som har gitt plass for minnesteinen her på Folkenborg; dette sted som har så

Folkenborg museum tegnet til 100-årsjubiléet for kommunalt selvstyre i 1937 av Mons Løvfald

mange gode minner både fra bygdens og for landets historie.

På vegne av kommunene overleverer jeg minnesteinen til styret for Eidsberg og Mysen historielag, idet jeg uttaler håpet om at minnesteinsmerkets motto må bli en virkelighet også for slekter som kommer.»

Forhenværende ordfører Anton H. Mysen tok imot bautaen på historielagets vegne idet han uttalte: «Med glede mottar historielaget bautaen og vil bevare dette minnesmerke om fedrenes slit i et strevsomt daglig arbeide for vår kjære hjembygd. Lunt og fagert ligger den hellende mot Glomma med selvstyremerket over seg, manende enhver ung som gammel til å legge de nærmeste krav i kjærlig arbeide for fremtidig vekst. Gud, du legge så din velsignelse dertil. Den skal bli bevart så langt vi formår».

Deretter sang man tre vers av «Gud signe vårt dyre fedreland». Og med det var høytideligheten slutt. Den ble kringkastet, og er den første kringkasting fra Eidsberg.

Det var 300–400 mennesker tilstede. Det var en god stemning blant de fremmøtte.

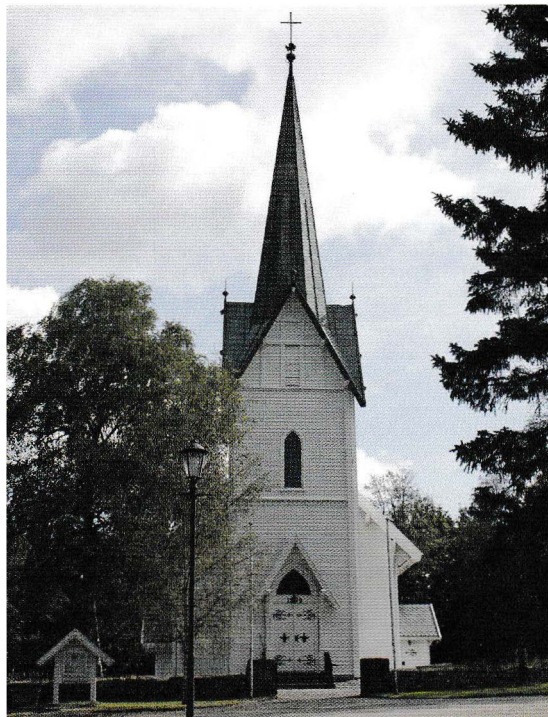
Om Annexet Trønborg og dets Mærkverdigheder

Jakob Nikolaj Wilse skrev Trønborg i stedet for Trømborg. Han skriver i sin *Topographisk Beskrivelse af Edsberg Prestegjeld (1791)* at navnet Trønborg kunne være utledet av Throndborg, oppkalt etter presten Thrond som tok imot kongemoren Inga.

Vi skal være litt forsiktige med å knytte Trømborg så direkte til Haakon Haakonsson. Mer troverdig er Wilse når han omtaler katolske «prydelser» i kirken, og gremmes over at «Forgyldningen er gaaet af Sanct Gjertrud, siden en gal Mand her i Sognet tok sig for at vaske den, og derved afvaskede al den Herlighed».

Enda verre skulle det gå med den gamle steinkirken, kanskje reist på 1200-tallet. Den ble for liten. 1. juli 1841 mottok kommunestyret i Eidsberg et brev undertegnet av 34 innbyggere i Trømborg. Så mange kom for å høre den nye kappelan Wettergren at «kvinnene ikke så sjelden trenger inn i mannsstolene og dermed lett ødelegger andakten». Kravet ble tatt på alvor, og i august samme år var kommunestyret på befaringsreise for å se på visse endringer som var foretatt. Blant annet var det satt opp et nytt galleri bak i kirken. Med dette mente mennene i Trømborg at de var tilstrekkelig beskyttet mot påtrengende kvinner under gudstjenesten. (Fra *Trømborg kirke 1879–1979*.)

Det var bare en utsettelse. Den gamle steinkirken ble revet, og steinene brukt til kirkegjerdet. Vi har hentet

Trømborg kirke.

Herman Thoresens artikkel «Kirken» fra programmet for *Bygdedagen 4. juli 1926 ved Trømborg kirke*. Artikkelen kaller rivingen vandalisme. Sterkt sagt i nærvær av ordfører og prost, og for et stevne ved den nye trekirken. Fra samme programheftet kommer N.B. Nilssens lyriske drømmer om et fordums Trømborg, en borg og hjem for en «småkonge, jarl eller herse». Begge artiklene er gjengitt i datidens språkdrakt.

Bedre dokumentert enn ongedømmet Trømborg er valfarten til Mariakilden. Vi gjengir Helge Frøyset sin artikkel om Trømborg tørste severdighet – ihvertfall i middelalderen.

I dag har det nok gått med Maria-
kilden som med Sanct Gjertrud,
«Forgylldningen er gaaet af». De fleste
vet ikke engang hvor den er.

Er det på tide å renovere manifesta-
sjonene av begge de hellige damene?
Det kan da ikke ødelegge andakten?

Halvor Johan Kolshus

Kirken

Trømborg kirke er skjønt beliggende
omtrent midt i sognet paa en skogvokst
haug, saa den kan sees langveis
fra baade fra nord og syd. Særlig er
utsikten over det flate frugtbare og smil-
ende landskap mot syd vakker.

Kirken er bygget 1878 av tre efter
arkitekt Welhavens tegning. Den har 350
sitteplasser, og er meget enkelt utstyrt.
To messinglysestaker er forært av
O Iversen, i sin tid mangeaarig ordfører
i Eidsberg Orgelet blev anskaffet i
slutten av 1880-aarene. Sorenskriver
Nerdrum hadde foræret 500 kroner
til det, og et «altertavlefond» pastor
Klavenæss hadde skjenket kirken,
blev etter hans henstilling anvendt til
innkjøp av orgel.

Klokkerne er forholdsvis nye, den ene
fra 1867, den anden fra 1878 og bærer
saadanne innskrifter; Den mindste
klokke: «Jeg ringer støvet i gravens favn,
Gud favner sjælen i Jesu navn». Den
største klokke: «Jeg kalder til freden
i Jesu navn, jeg ringer til kvelden i grav-
ens favn».

Den gamle kirkes døpefont, av
klæberstein, har været anbragt i kirke-
svalen. Nu i forrige aar fik pastor Hesla
bevirket den sat paa plads igjen

*I taarnhuset staar den gamle
altertavle og prækestol. Altertavlen*

er som Wilse sier, styg, men ind-
skriften paa den er av interesse. I en
række, de 10 bud, i en anden hele
trosbekjennelsen, i en tredje alterens
sakramentes indstiftelsesord, alt med
læselige forgyldte bokstaver, og nederst:
Anno Christi 1615. Paa et andet sted
kongens navne-ciffer og valgsprog: C. 4.
Regna firmat pietas.

I taarnet opbevares endnu en
av de gamle «tavler», en liten flat
kasse med handtak, hvori man under
gudstjenesten indsamlede gaver til
de fattige eller lignende, de saakalte
tavlepenge.

Ute paa Trømborg kirkegaard staar
en sten av den gamle kirkes mur, ca.
1,20 m. høi, med følgende indskrift:
«Her har alteret av Trømborg gamle
kirke staat. Kirkens murer nedrevet i
1880.»

For ret at fortælle efterslegten
hvilken vandalisme de begik, de
gjæve fedre i 1880, som rev ned dette
ældgamle gudshus for at skaffe sten
til kirkegaardsmuren, – er denne
mindsten reist.

Det er nu like ved kirken bygd et
gravkapel av sten. Mon ikke den gamle
kirke (stenbygningen) kunne faat en
bedre anvendelse, om man hadde
omdannet den til kapel istedet for
at plukke de 7–800 år gamle murer i
stykker til gjærdemateriel!

Utenfor hovedindgangen til den
nuværende kirke ligger en flat avlang
stenhelle, med en firkantet fordypning i
midten.

Kyndige folk mener at dette er kirkens
alterbord fra den katolske tid. Hullet
i midten er det sted hvor relikvien
opbevaredes. Nu ligger stenen som
dørhelle.

Gammel tro i bygden sier at vandet som samler sig i hullet har en lægende kraft. Og mangel bekymret mor har fugtet barnetøiet derned, naar det var noget i veien med den vesle.

Herman Thoresen

Trømborg

Kommer man sydfra opover mot Trømborg vil man paa lang avstand bli oppmerksom paa kirketaarnet som et dominerende merke. Kirken har bokstavelig talt faaet et opphøiet stade i baade syn og tanke.

Er man fremme ved kirken og fra det frie plateau ser utover sletter staar man overfor en aapen og frodig bygd med prektige og store gaarde. Intet under at her har været sæde for en meget fremstaaende mand i den dunkle oldtid. Naar man tænker sig de store gaarde udelte, har her været plads nok gjerne for en smaakonge, jarl eller herse. Her har været marker store nok til stordrift for en anseelig stab og husholdning. I de store skoge har høvdingen naar det har passet ham kunnet hengi sig til jaktens glæder og i de store fjellvand har man ogsaa kunnet friste fiskelykken. Fra vikingetiden maa vi ogsaa sætte Trømborg i forbindelse med Glomma. Efter endt færd har mangel stormand fartet opover til sit faste kvarter; Trømborg, Valdisholm, Huseby, Lindhoel m.fl.

At Trømborg har vært borg fremgaar av navnet og at borgherren ogsaa har været en mann med ogsaa ædle og høiere interesser, kan vi ta «kilden» som et fullgodt bevis for.

Det er nok til den høie herres pris og i forbindelse med hans gode og ædle gjerninger og virke at den ble viet

og tillagt undergjørende og helbredende magt, idet den jo faktisk knapt en menneskealder tilbake har hævdet sit ry i befolkningens tanke og sind.

Hvem har saa vært den store og rike borgherre? For tiden kan der nok ingen rede skaffes paa det. For tidligere tiders liten sans for vor historie og ukyndighet paa de fleste steder maa vi nu lide.

Kanske den store jordhaug paa Kurs-moses grunn gjemmer hvad vi ikke nu aner og bør bli gjenstand for vaar undren.

Almindelig begravelsesplads før vi fik faste kirkegaarde har her ogsaa været paa Trømborgplataaet. Gruskjørere har gravet i bakkene til askeurnerne har trillet like i trillebøret. Hvor er nu disse minder?

Maatte saa ungdommen ta op tanken om utforskning av de minder der knytter sig til det gamle Trømborgs ærværdige sagn baade innenfor og utenfor sine egne grenser.

N.B. Nilssen

Syftesok og Mariakilden i Trømborg

I norsk folketru har det vært mange merkedager i årets løp. Nå er de fleste glemt, men før la folk nøye merke til hva som hendte på ulike dager for å ta varsel av det, eller de måtte huske på å utføre visse seremonier for å sørge for hell og fremgang på forskjellig vis. En av merkedagene var 2. juli. Mange steder her i landet gikk dagen under navnet *Syftesok*. Det er en forvrengning av Svithuns-våka, for dagen var i katolsk tid viet minnet om den engelske bisp Svithun, som levde på 800-tallet. Stavanger domkirke hadde relikvier av denne helgenen, og St. Svithun ble især æret på den kanten av landet.

Stein fra muren av den gamle kirken med innskrift «Her stod alteret i Haug kirke bygget i 100 årh Revet i 1880». Folk mener at den flate steinen med hull i midten er kirkens alterbord fra katolsk tid

På primstaven, den primitive almanakken i gamle dager, der merkedager og høytider var avmerket med forskjellige figurer, hadde 2. juli noen steder i landet to kvister i kors. Det henger sammen med en skikk som var knyttet til Syftesok. Svithun var et fremmed navn for norske ører, så Svithunvåke ble med tiden til Syftesok. ² syfte forekommer i mange norske bygdemål og betyr å rense, og skikken som var i bruk på noen steder, besto i at en kvelden før tok en briskekvist og en orekvist og satte dem i kors utpå åkeren og «leste» dette verset over dem:

*å vil jeg syfte sorken (dvs. utøye) av åkeren
og sette igjen older og bresk,
at den skal vokse både stor og fresk*

Andre steder tok de varsel av været denne dagen, for slik som det var da, skulle det fortsette til olsok, med andre ord i fire uker. På Ringerike hadde de dette verset om værmerket:

*Syftensok-dag
setter skyen i lag,
og det varer ved til Olsok-dag.*

Det var imidlertid en annen høytid som også ble feiret 2. juli og som var mer utbredt. Den dagen feiret den romerske kirke minnet om Marias besøk hos Elisabet, og som Maria besøksdag fortsatte den å være helligdag i Norge og Danmark helt frem til 1770, da en del av de mange helligdager ble avskaffet. Som de andre Mariadager, var også 2. juli avmerket på primstaven ved et kronet hode, himmeldronningens merke. Den katolske kirke feirer fremdeles høytiden, og dagens evangelium er tatt fra Lukas-evangeliet 1. kapittel, vers 39–47, der det fortelles om Marias besøk hos mor til døperen Johannes.

For bygdene her i indre Østfold har dagen sin særskilte interesse, først og fremst for Trømborg, der den fortsatte som letthelgedag til opp i 1880-årene,

mer enn hundre år etter at den kirkelige festdag var avskaffet. Eldre folk vet å fortelle at husmenn og tjenere på gårdene hadde fri den dagen. Mange trakk i helgeklær og gikk til kirken oppe på haugen ved Trømborg. Det var vel opprinnelig ikke kirken som trakk, for den var i katolsk tid viet minnet om helgenen Laurentius, en romersk diakon som ble drept unde kristenforfølgelsen i året 258. Han ble feiret den 10. august, som her i landet fikk navnet Larsok. Det var heller Mariakjella som trakk folk til kirkestedet i Trømborg på Mariadagen. I øststrekningen ned fra kirkehaugen lå det før en åpen ile, og det var den som bar Marias navn. Nå er den ikke synlig lenger, for den ble fylt igjen for mange år siden, men stedet hvor den var, er kjent. Den lå like ved riksveien, innved den skogkledde hellinga opp mot kirken. Da Trømborg meieri ble opprettet like ved og det kom landhandleri der, ble den fylt igjen, og et lagerhus ble bygd over den. Det er revet igjen etter at landhandleriet ble flyttet, og stedet for den kjente kilden ligger nå i hjørnet i hagen rundt det tidligere meieriet. Selv om brønnen ble fylt igjen, er vannåren der like rik som før.

Mariakjella har gjennom tidene vært kjent for å bringe helse til syke og svake, kanskje helst til syke barn. Dyrkelsen av rennende vann og troen på at visse oppkommer kan gi sunnhet og styrke, er et trekk en finner hos de fleste folkeslag til alle tider. Hvor lengen kilden ved Trømborg har vært ansett som noe utenom det vanlige, vet ingen. Det kan være at den var kjent før kristendommen kom til landet, men troen på denne undergjørende kraft kan like gjerne har oppstått i

katolsk tid. Vi vet heller ikke sikkert om Mariakjella er det gamle navnet på den. I eldre skriftlige opplysninger kalles den ikke det. Futen Hans Rested, som omkring 1761 forfattet en «Beskrivelse over Heggen og Frøland Fogderi» sier uttrykkelig at den kaltes Haugs kilde, «hvilken i forige Tider har været meget søgt fra adskillige omliggende Steder som Medicin». Store skarer skal ha søkt til den for å finne igjen helsa, forteller en beretning.

Da alle embetsmenn i riket fikk tilsendt en lang spørreliste i 1743, gjaldt ett av spørsmålene kilder som måtte finnes i deres embetsdistrikt. Sorenskriver Jacob Krog kjente til både Trømborg-kilden og den ved Herland gård, ikke langt fra det gamle kirkestedet der, men den var «ganske kasseret» i 1743, enda den tidligere var høyt ansett og ble søkt av mange syke mennesker, forteller han. Helt kasse var den vel ikke, for den dag i dag fortelles det at så sent som i 1900-årene hentet folk fremdeles vann der til syke barn, men så ble den fylt igjen, for grunneieren ville ikke ha noe heden på der, sa han.

Det lever mange trømborginger (1900-tallet, red.anm.) som kan fortelle at på Maria besøkelsesdag ble Mariakjella oppsøkt til etter 1900. Da kom folk dit utover hele dagen, drakk av vannet og gikk igjen, for nettopp på denne dagen skulle vannet der ha særskilt god virkning og bevare helsa for den som drakk av det. Om Maria besøkelsesdag alltid har vært den «beste» dagen for besøk ved kilden, er ikke helt sikkert. Det er mulig at det har foregått en forskyvning, for i opplysningene fra 1700 og utover

Haug gamle kirke.

i 1800-årene heter det at kilden var kraftigst på St. Hans-aften, men ellers kunne en til nød hente vann der tirsdag kveld eller natt. Forresten kunne en ikke uten videre gå til Mariakjella og hente vann, og så vente at helbredelsen skulle inntreffe. Valfarten dit var en høytidelig handling, forbundet med seremonier som måtte overholdes nøye om en ønsket å oppnå et godt resultat. Det finnes flere beskrivelser av det fra den tiden kilden fremdeles var i full bruk. Professor Jacob Nicolaj Vilse som var sogneprest i Eidsberg fra 1785 til han døde i 1801 skrev en «Topographisk beskrivelse af Edsberg Prestegjeld», og forteller der om kilden og seremoniene. Om selve kilden skriver han: «Den er omgivet med en optømret innhegning, derhos var en jern-blok før, men som nu gjemmes i

kirken». Hva denne jernblokken har vært brukt til, og hvor det er blitt av den, er det ikke mulig å si for tiden, men det lar seg muligens gjøre å oppspore den eller i det minste å finne ut hvor den har tatt veien. Om vannet i kilden skriver Wilse at det brukes «som et vand af særdeles Legekraft baade udvortes og indvortes, dog helst på Stedet, da smaa børn neddyppes der ganske . Man skal bruge det St. Hans Aften helst efter Solen gaar ned, og i Nødsfald ogsaa en Torsdag Aften. Man skal derhos gaee 3 Gange omkring Trømborg Kirke». Dette siste var en viktig seremoni, som tradisjonen vet å fortelle nærmere om. «Fredriksstad Blad» hadde i 1896 en skildring av hvordan det foregikk da barn ble bragt til Mariakjella; «Naar man benyttede Brønden, gik man frem paa følgende Maade: Først

blev Barnet badet i Brønden, derpaa tog enten Faderen eller Moderen et Klædningsstykke og kastede udi, et andet blev bare dyppet, derpaa gik han eller hun tre Gange rundt Kirken vridende det vaade Klædningsstykke og gik hver Gang inn i Kirkesvalen og drog det gjennom Dørvrideren.»

Levende tradisjon forteller at barnetøyet skulle tres gjennom nøkkelen eller nøkkelhullet. En måtte endelig huske på å tie stille mens alt dette foregikk, ja, helt ifra en gikk hjemmefra til en kom hjem igjen, noe som allerede Wilse nevner.

Det ene kledningsstykket som ble kaset uti brønnen, var opprinnelig ment som et offer til den eller de makter som ga helse gjennom vannet, – det er mange eidsberginger som husker at det lå barneklær der, og det fortelles også om penger som ble kastet uti. Mange forteller at det som ble ofret,

skulle være en sølvgenstand om var den sykes personlige eiendom, slikt som sølvspenner, som gjerne ble satt i barneklærne for å beskytte den vesle mot trolldom og vonde makter. Biskop Bang skrev i 1885 et lite hefte om «Norges hellige Kilder efter reformationen». Han omtaler «Haugs Kilde» og nevner at det som «saaledes i Tidernes Løb var bleven ofret til den hellige Kilde, blev som uantastelig Helligdom liggende». Wilse som levde hundre år før Bang var litt mer skeptisk når det gjaldt offergavenes uantastelighet, for han skriver at pengene i kilden «ei have faaet lang Hvile». Noe av respekten for offeret må likevel ha levet, for en gammel trømborging sa nylig om pengene der at «det var rart ette folk stol'et.» Så lenge det var åpen brønn ble det gjort myntfunn, og det er vel på grunnlag av de funn en har sluttet seg til at folk helt fra Mellom-

*Fra Glørudkrysset med «Brusfabrikken» hvor Mariakilden er. Der har det også vært meieri en gang
Bildet er malt av Unni Tønsberg Kvisler.*

Konfirmanter i Trømborg kirke 1928. 1. rad: Ragnhild Smådahl, Ragnhild Lunde, prest Anders Nilsen, Inga Kleven, Ragna Kolshus, Johanne Granberg, 2. rad Ole Helledahl, Arve Krugerud, Kleven, Olaf Filtvedt, Helge Fjeld, Arve Helledahl, Ingvald Frydenlund, Asbjørn Olaf Hansen, Johannes Kopperud, Georg Skjervengen

Europa har ofret til Mariakjella når de kom forbi på sine reiser.

Ikke bare Mariakjella var kjent for sin undergjørende kraft ved Trømborg kirke. Da den gamle steinkirken ble revet mot slutten av 1800-tallet, ble det gamle alterbordet av stein lagt foran inngangen som dørhelle. Seinere er det blitt flyttet bort på kirkegården, og ligger der hvor den gamle kirken sto. Midt på den store steinhella er det et firkantet hull som nesten alltid står halvfullt av vann. Det er det gamle relikvieregjemmet, og det vannet som samlet seg der, har vært tillagt undergjørende kraft. Det fortelles at det ble brakt til syke barn, men i seinere tid har det især hatt ord på seg for å kunne ta vekk vorter.

Det knytter seg en hel rekke sagn

og historier til Mariakjella. Om selve seremoniene forteller eldre folk det samme som beretningene fra 1700-årene. Det er især barneklærne i og rundt brønnen som har festet seg i erindringen, men også pengene som lå der. Om en mor fortelles det at hun gikk til kjella med en datter som var syk. Tre torsdagsnetter på rad gikk hun dit og snakket ikke til et menneske underveis. Ei sølvspenne som barnet hadde på seg, ble ofret til kilden, og etter at barnet var vasket, gikk moren tre ganger rundt kirken. Selv om barnet ikke ble helt friskt, fortelles det at det i hvert fall ble bedre etter denne turen.

Skomaker Hans Gulbrandsen Vølen fortalte at bestemoren hans tjente på en gård i Båstad like etter at hun var konfirmert omkring 1830. Sjølfolka var

syke og ville ha vann fra Mariakjella for å bli friske. Så sendte de jenta den lange veien til Trømborg med to trebutter ei torsdagsnatt, med den formaningen at hun ikke måtte tale med noen på veien.

Sagnet omkring Mariakjella savner heller ikke muntre trekk. Det fortelles at det en gang var en skredder som satt på Kolshus og sydde før jul. Han var lam i begge beina og mente at han kunne bli bra hvis han fikk noen til å bære seg til kjella og rundt kirken tre torsdagskvelder på rad. Om sider fikk han tjenestegutten på gården til å gjøre det. Nå traff det seg slik at de hadde en gild gjøvær (sauebukk, red. anm.) der. Den skulle slaktes til jul, men så var det to gutter som hadde lagt over å stjele den, og det gjorde de samme kvelden som skredderen skulle til kirken for å bli frisk. Den ene gutten ventet i kirkesvala mens den andre var nede på gården og hentet bukken. Akkurat da kom gårdsgutten med skredderen på ryggen forbi kirkesvala, og gutten der inne skimtet det her og spurte: «E'r'n fæit?» «Jæ væit ette om han er mager eller fæit», svarte gutten, «men her har'un» sa han, og dermed kastet han skredderen og fløy sin vei. Men da han kom til Kolshus, var skredderen kommet før ham og satt på bordet!

Mariakjella er midtpunktet i en århundregammel tradisjon som lever den dag i dag. Det ville være gledelig om vi kunne få Mariakjella frem i dagens lys igjen, innhegne den og gjøre den til et fredet hvilested for veifarende, for på den måten å verne om det tradisjonelle stedet.

Av cand. philol.
Helge Frøyset

Prolog til St. Mari ki e

Ved slægternes vugge der 'a' i e
av urtidens mægtige aander;
«Lik Betesta dam vi planter der n r
hvor vikingefolket vil fæste sit bor
og jetter og trold styrer tidernes ror
— en kilde mot suk og vaander».

Da brummed troldene vældigt i kor
saa fjeldene skjalv under bræen;
«Nei, her vi vil ha det siste ord,
og ingen anden paa hele jord
skal raade heroppe saa langt mot nord,
— og sætte sit spor i sneen».

Aartusinder svandt, før lyset fik magt,
saa troldene flygtet i jorden,
men endelig seiret det ord som var sagt
om kilden her oppe i norden.
Thi kommen var løfternes store vaar,
den vaar tidernes fylde.
Da stjernen i øst over Betlehem staar.
Og som solen kan skyen forgylde

Skjønt kilden nu blinket i vaarsolens prakt,
og spaadommens tider var inde.
Den hadde ei navn eller lægende magt
saa helsebot der var at finde
Der manglede en taare fra Marias kind
vor høibaarne kirkes moder,
der kunde ta flugt med sydhavets vind
og fuldføre løfternes goder.

Straks taaren tindred paa Marias kind
da Rachels døtre hun hørte,
der begred sine børn ved Betlehems mur,
da Herodes til døden dem førte
Den taaren læget mot slægternes graad
blev lindring mot smerternes bitreste braad.
Thi den hjerternes strænge berørte.

Som «radions» vinger den taaren tok flugt,
og seilet lik «Norge» mot polen.
Ei onde aander med den fik bugt,

for den blinket saa herligt i solen.
Men nordpolen naadde den heldigvis ei.
Den helig «Alfe» kom i dens vei
og bød med almægtig tale;
«I kilden skal taaren falde».

Da først fik kilden sit navn og ord.
Om om engle dens vande berørte.
Der lægedom fandtes for liten og stor,
og de syke til kilden man førte.
Skjønt «Thor» han lynte og «Loke» han svor;
«Hvad vil du vel her du gudernes mor?»
De gjød kun olje i ilden
til vældig reklame for kilden.

Vore forfædre hævdet nok kildens magt.
Det gjaldt at dens rikdom uttømme.
Og derfor blev veien ved kilden lagt;
thi hit maatte pilgrimme strømme.
Og disse strømmet fra øst og vest,
fra Sydtyskland var det nok aller flest,
der ofret til kirkens moder
og øst av kildens goder.

At kilden hadde en bærende magt,
det kan vi ei helt fra oss drømme.
Thi nærvet på haugen er kirken lagt,
det må vi jo villig indrømme.
aar fædrene strævet med sten og med stok
at bygge gudshuset og løfte i flok
Saa var det for kirkens moder
i troen paa kildens goder.

Ja, kirken gav haap for kvinde og mand.
En følge av løfternes goder.
I kilden de hentet sit vielsesvand
knelte saa smukt for Guds moder.
Her lagde de ned sin vandringsstav,
i tro paa Guds moder de gik i grav.
Og frihet fra striden og sorgen,
søver til livets morgen

Nu kirken har staaet i tusinde av aar.
En arv fra fortidens fædre.
Mens slekterne kommer og slekterne gaar,
den arv bør vi verne og hædre.
Hvor tæller de taarer her slegterne gav
naar alle kjære ble sænket i grav.
Mens klokken fra taarnet forkyndte:
«At da først livet begyndte».

Vi fester i dag ved – «Orakelets» dør
og tænker tilbake i tiden.
Hvem kan forklare hvad der var før
og hvad der kan komme siden?
Skjønt skeptikken raader og vantroen gror,
ha tak du verdens velsignede mor!
Du vernet om freden paa jorden
og glemte os ikke i norden.

Hans Trømborg

Trømborgvann på flaske

I slutten av 1920-årene ble det sendt prøve av vannet til København for å få det analysert. Det viste seg at vannet fra Mariakilden var uvanlig godt. Dette satte Thorolf Glørud, sønn av O.H. Glørud, på tanken å produsere mineralvann. «Trømborgvann» var rett og slett fra Mariakilden tilsatt litt kullsyre og fylt på flasker.

– Vannet lignet på Farris, forteller Thorolf Glørud, som ikke kom til å produsere mineralvann så mange årene. I midten av 30-årene måtte han innstille virksomheten grunnet sykdom. «Brusfabrikken», som virksomheten ble kalt på folkemunne, drev Glørud sammen med en svoger. Da de stanset produksjonen av mineralvann, ble det slutt med å nyttiggjøre seg det gode vannet fra Mariakilden i større skala.

Hardt arbeide, men mye moro på Fossum i 30-årene

70-åringen Solveig Melleby forteller til Indre Smaalenenes Avis fra minneboka 27. juli 1983.

Ingen som har besøkt det hyper-moderne i Eidsberg de siste årene kan tenke seg hvilken tungvint og krevende arbeidsplass dette var for 40–50 år siden. En uendelighet av trehvide gulv som skulle skrubbes og vaskes, ved-ovner som skulle fyres opp, klesvask et par ganger i uken med stamp og vaskebrett, brødbaking og matlaging sent og tidlig var bare noe av det som utgjorde innejentas lange arbeidsdag. I tillegg måtte hun melke 8–9 kuer tre ganger om dagen og ta sin lange tørn i høyonna og andre onner.

Solveig Melleby i Trømborg, som fyller 70 år i dag 27. juli, har vært med på alt dette. Hun kom til Fossum 15. mars 1935 som en Hedemarksjente med tæl i, og det fikk hun bruk for. I mange år var hun først innejente og senere kokke på pleiehjemmet, men hun minnes fremdeles slitet med glede. Hun likte seg godt på Fossum, og hun kan ikke en gang huske at hun var sliten etter mange av de lange arbeidsdagene. Vi lar henne selv fortelle fra sin minnebok om de mange årene på Eidsberg pleiehjem.

Jeg kom til Eidsberg pleiehjem 15. mars 1935 fra min hjembygd Løten på Hedmark, og var da 21 år gammel. Plassen var avertert ledig i Nationen, og lønnen på 35 kroner i måneden var

fristende. Hjemme i Løten var lønnen sjelden høyere enn 15–20 kroner måneden på den tiden. Jeg tenkte nøye over saken og tok også kontakt med noen bekjenskaper jeg hadde, Reidar Syversen, som var gårdsbarn på hjemmet og hans søster, som tjente på nabogården hos Hans Kolshus vestre. De anbefalte meg å ta plassen, som besto i å være kjøkkenhjelp og ta seg av alt forefallende arbeide inne og ute.

Dermed ble det til at jeg reiste ut i verden for første gang. Jeg steg av toget ved Eidsberg stasjon, hvor bestyrer August Høie skulle møte meg. Der fikk jeg øye på en mann som fløy frem og tilbake med en stor hatt på hodet. Det var ganske riktig bestyrer Høie, som ønsket meg velkommen til Østfold. «Du har vel med deg en kiste», sa han. Han mente altså en slik trekoffert som var vanlig på den tiden, og det hadde jeg. Så bar det avsted med hest og kjerre fra Eidsberg stasjon. Det var tykk skog på begge sider av veien den gangen, og jeg synes veien var lang. Men omsider kom vi frem til Eidsberg pleiehjem, eller Fossum, som det også ble kalt. Der var det liv på gården, betjeningen og noen av pasientene holdt på med å kappe ved. Jeg ble møtt av bestyrerinne Petrine Høie på trappen, iført striforkle og briller. Hun holdt på med slakt, fortalte hun. Jeg syntes hun så riktig morsk ut, og tenke ved meg selv at her blir jeg nok ikke gammel. Jeg kom da inn og beså meg litt, men kan ikke si at

Solveig Melleby på gårdsplassen på Fossum.

Jeg likte meg noe særlig. På kjøkkenet sto et langbord med en lang krakk på den ene siden og trehvite stoler på den andre siden av bordet. En stor bryggerpanne sto midt på gulvet, og en stor edekomfyr ved muren inntil veggen. I spisesalen var det også flere langbord og trehvite stoler.

Etter hvert som dagene gikk ble jeg da kjent, og det var nok å henge fingrene i. Jeg sto opp kl. 5.30 om morgenen. Først var det å fyre opp i svartovnene i salen og på kjøkkenet. Så skulle den store blankpussede obberkaffekjelen på. Noen elektrisk edekomfyr fantes så visst ikke. Deretter var det å gå i fjøset og melke for. Sveiser, kokke og pike hadde 8–9 kuer hver. De skulle melkes tre ganger om dagen, og det kunne bli 24–25 kuer på hver av oss. Bestyrer Høie mente det ble mer melk hvis en melket tre ganger når kuene sto inne, men huttetu for en jobb. Da var ferdige med morgenmelkingen og vi inn. Klokken var da 6.45 eller

noe mer, og bordene måtte dekkes i all hast, for betjeningen på kjøkkenet, og i spisesalen for pasientene. Betjeningen spiste kl. halv sju og pasientene kl. åtte. Betjeningen besto av bestyrerinne, bestyrer, kokke, pike og sykepleierske. Dessuten var det en sveiser, og som regel to gårdsgutter. Pasientene bodde sammen, tre eller fire på hvert rom, dessuten hadde vi en hel familie på 12 stykker, samt seks pasienter som bodde i bryggerhuset, i alt var vi vel omkring 50 personer.

I bryggerhuset var det brede trehvite bord over alt, og de skulle skures skinnende hvite med grønnsåpe. Hver fredag satte vi en stor brøddeig kl. 9.00 om morgenen og bakte den ut til mange store brød kl. 14.00. Det skulle vare uken ut, for det ble aldri kjøpt noe brød. Brødbakingen foregikk i kjelleren, og vi var to om den. Bestyrerinnen var alltid med. Jeg lærte Petrine Høie å kjenne etter hvert, og hun var et alle tiders menneske å ha med å gjøre. Hun var

mild, god og snill og som en mor for oss alle, både betjening og pasienter. Da jeg ble riktig godt kjent med henne, fortalte jeg henne hva slags inntrykk jeg fikk av henne da jeg møtte henne i trappen første gangen. Da storlo hun og fortalte det til sin mann, som også hadde mye moro av det. Petrine var stillferdig, men hun kunne være med på moro også. Hun var dessuten til å stole på og trøste seg til. Hun var flink i matlaging, baking og slakt ikke minst, og hun satt trofast ved symaskinen og sydde undertøy til de gamle. Lappet og stoppet.

Da påske og jul kom var det store forberedelser med baking og slakt. Det ble som regel slaktet to til tre griser og en stor okse. Tre 50-litere med medister var noe å ta fatt på, med steking og brasing og hermetisering på glass, eller fem liters pølspann med fettlokk og parafinvoks over, slik at de kunne holde seg i det uendelige. Fryser eller kjøleskap fantes ikke. Det kunne bli sent på kvelden, både ti og elleve, men det fantes ikke noe som het overtid. Ellers varte arbeidsdagen fra kl. halv seks om morgenen til åtte om kvelden. Men dagene gikk fort, fordi alt gikk med liv og lyst, og jeg kan ikke huske at vi var noe særlig slitne.

Vi hadde fri tredje hver søndags ettermiddag fra kl. tre, ikke så mye, men vi var fornøyd med det. Når sykepleiersken hadde fri, hadde jeg stellet av de gamle. Det syntes jeg var morsomt, for jeg hadde alltid likt gamle mennesker og har hatt mye hygge med dem. Spesielt husker jeg en Kristen Gulbrandsen i tredje etasje. Han satt som regel i sengen eller ved bordet slik at han gjennom vinduet kunne følge

med i det som skjedde på gårdsplassen. Han hadde alltid hvit topplue og hvit nattdrakt, ellers var han ikke påkledd. Han hadde vært kjøpmann i Moss. En søndags ettermiddag jeg var oppe med kaffe til ham, sier han: «Så pene sko du har. Det har ikke jeg hatt på meg på 30 år.» Han hadde gitt opp alt sammen da han var 40 år. Av og til kunne han spørre meg etter kandissukker som var livretten hans av søtsaker. Det var forresten flere gamle som var glad i det, og vi jentene pleide rent privat å sørge for at vi hadde litt i lommen. For 50 øre kunne vi få en pose på et halvt kilo eller kanskje var det mer.

Skulle vi gjøre rent på rommet til Gulbrandsen, og han satt i sengen, satt han der sta, slik at vi måtte løfte både ham og sengen. Men han fulgte godt med i aviser og det som foregikk. En søndag jeg hadde vært med i et skirenn i Trømborg og var så heldig å vinne, hadde han sett det i avisen og var levende interessert i hva jeg hadde fått i premie.

En annen pasient jeg husker godt var Aron Andersen, eller «Svenske-Aron», et klengenavn han hadde fått for han kom til hjemmet. Aron var vår trofaste vedbærer, både på kjøkkenet, i salen og på alle rommene. Han hadde moro av å erte og bråke med de andre gamle. Inger Hellebekk fra fjella, som vi kalte henne, spaserte rundt med kjepp ute i gården, stor, kraftig og baus. Da fant Aron sitt snitt til å gå opp i vedhaugen og gale hane. Inger ble så sint og arg, gikk rundt vedhaugen og slo med kjeppen. Desto mer moro hadde Aron, som svingte seg rundt i vedhaugen og gol videre. Aron og Johan Hansen, som også hadde klengenavnet «Tasken»,

hadde for vane å sitte oppe hele natten ved helgetider og se ut av vinduene. Da var alltid vi jenter ute på et eller annet. Og nåde den jenta som kom i følge med en gutt. Da ble det huskestue, og vi fikk gjennomgå verre. Da hverken snakket han til oss, eller så oss på flere dager etterpå.

Våren var en travel tid. Da var det storrengjøring over hele huset. Først skulle de store svartovnene pusses skinnende blanke. Et par av de kvinnelige pasientene kunne hjelpe oss litt, men ellers var det ingen ekstrahjelp. Når sommeren kom måtte vi ut å sette poteter og luke kålrot. Deretter var det slåttetid, og det var hardt. Selv hadde jeg jobben med å trå høy. Vi kunne kjøre inn 50–60 hestelass om dagen, og det var å hoppe fra den ene vogna til den andre. Fossum slo alle rekorder når det gjaldt høy, og jeg kan huske at en av naboene pleide å komme innom hver kveld for å høre hvor mange lass vi hadde fått inn. Det

virket som han ikke alltid likte det han hørte!

Jeg husker bestyreren ønsket seg pent vær i to eller tre uker, så vi kunne få mye godt høy. Selv ønsket jeg nok at det kunne regne av og til for å få slappet av litt. Svetten strirant av oss hele dagen i den stekende varmen, men noen regndråper kom det ikke. Vi hadde med oss et spann med sur melk og isklump i ut på jordet, men det var ingen som hadde tid til å slukke tørsten. Jeg tråkket og hoppet fra den ene vogna til den andre til jeg kjente blodsmaken i munnen, og da middagen kom, orket jeg simpelthen ikke å spise. Jeg la meg rett og slett rett ned på bakken til det var å sette i gang igjen. Da vi var ferdige med kveldsstellet og hadde slappet av litt, spurte bestyreren om vi ville kjøre inn opprak av høy, som det het, med Jegerhesten. Å kjøre med Jegerhesten var det morsomste jeg visste, det var jeg vant til hjemmefra hos bestefar.

Klesvask var det hver tirsdag for

betjeningen og onsdag og torsdag for pasientene. Klærne ble gnudd på en vaskefjøl i en trestamp og kokt i en stor bryggepanne i kjelleren. Den ble det fyrt med ved under, og Aron var også her vår trofaste vedbærer.

Det var også skikk og bruk å ta i mot gravide kvinner på pleiehjemmet på den tiden, særlig ugifte mødre. Vi hadde et ledig rom i tredje etasje stående til dem. Jordmora kom som regel om natta, uten varsel, og banket på

Eidsberg kommune

Ved Eidsberg pleiehjem er stillinger ledige for bestyrerinne og bestyrer. Som bestyrerinne søkes off. godkjent sykepleier. Hjemmet har 17 pleiehjems plasser.

Lønn etter kl. 12 og med bestyrertillegg etter overenskomsten. Som bestyrer for pleiehjemmets gård — «Fossum» — søkes en driftig erfaren og selvstendig mann. Gården har ca. 290 da. åkermark. (inkl. kulturbeite) og 650 da. skog. Moderne driftsbygninger og maskinpark og god besetning. Allsidig drift med hovedvekt på melkeproduksjon. Til stillingen hører god familiebolig. Stillingen lønnes etter lønnskl. 12. Det ønskes helst nsatt et ektepar i stillingene.

Arbeidstakere ansettes i kommunen på de vilkår som fremgår av lover, reglement og gjeldende tariffavtaler. De som blir nsatt må fremlegge helseattest av ny dato.

Skriftlig søknad med utførlige opplysninger, oppl. om reiseranser, samt attestkopier som ikke returneres sendes Eidsberg formannskap, 1850 Mysen. Søknadsfristen er forlenget til 18/3 1971. De som har sendt søknad tidligere, behøver ikke å

Eidsberg kommune averterer etter ny bestyrer på Eidsberg pleie-

vinduene hos oss jentene. Da fór vi opp i en fei og fylte den store bryggepanna på kjøkkenet med varmt vann. Det var nesten alltid hastverk, og det hendte også at vi jenter måtte være med på det hele, men det gikk alltid bra.

Da halvannet år var omme, ville jeg si opp, men det ville ikke bestyrerparet være med på. Jeg forlangte 10 kroner mer i måneden for å bli, og etter at bestyreren hadde lagt hardt press på styreformannen fikk jeg det. Lønningen ble utbetalt hvert kvartal, og dessuten hadde vi fri losji og trygdekasse. Jeg syntes den gangen at det var mange penger å ta i mot når kvartalet var over.

Om vinterkveldene, når vi var ferdig med arbeidet, og ikke hadde annet å gjøre, var gjerne sykepleiersken og jeg oppe i bryggerhuset og spilte whist med gårdsguttene. Palma og jeg spilte sammen, og da vi hadde gode kort, tro vi hverandre på beina. Dermed vant vi som regel mest, noe som irriterte guttene, men de oppdaget ikke trikset vårt.

Etter nok et halvannet år sa jeg opp igjen og ba om attest. Men det gikk ikke så lett denne gangen heller, for nå skulle kokka slutte for godt, og Petrine ville at jeg skulle ta over kokkejobben som var lønnet med 55 kroner måneden. Dette var fristende, og ettersom jeg hadde gått et fem måneders kurs i matlaging hjemme på Løten i 1932, tok jeg sjansen. Den gang var det, som sagt, å lage mat på svartovnen, og det som skulle lages til mat måtte håndmales på en kjøttkvern. Skulle en lage spekepølse måtte en først håndmale råstoffet og deretter håndstappe pølsene med et lite horn, et forferdlig arbeide. Men jeg stortrivdes med kokkejobben, og hadde mange

fine og rike opplevelser sammen med betjeningen. Tiden fløy hastig allerede.

Det hendte av og til at vi jentene kunne gå på fest i Skytterhuset på vinterkveldene, og det var mye moro på Gran. Men den lange veien fra Fossum til Eidsberg stasjon gjennom tykke skogen var jeg lei. Omtrent midtveis lå en rødmalt stue som jeg hadde spesielt skrekk for. En gang jeg ikke var helt frisk måtte jeg gå hjem alene litt tidlig på kvelden. Det lyste så vidt fra et lite vindu med rullegardiner, antagelig fra en parafinlampe, og jeg syntes det var noe så nifst før jeg kom meg forbi stua. Jeg fikk aldri vite hvem som bodde der heller. Jeg fortalte bestyrerinnen om den røde stua ved veien, og Petrine ertet meg med den. «Der kommer du til å bo når du gifter deg», sa hun. Omsider fikk jeg vite at stua hadde det merkelige navnet Snippen. Etter vel fire år giftet jeg meg, og det rare var at vi kjøpte den rødmalte stua ved veien som jeg var så redd for. I huset bodde et helt ufarlig kvinnemenneske som forresten bodde hos oss i flere år. Vi bor der den dag i dag og trives med stedet.

Jeg hadde stadig kontakt med pleiehjemmet, og Petrine og en par av pasientene kom gjerne og besøkte meg en gang i blant. Det var bestandig stor stas for de to barna å se når hun kom på besøk. Så snart de fikk se henne, løp og danset de henne i møte, for hun hadde bestandig med noe godt til dem. Petrine var glad i barn og barna i henne. Det var bare synd hun ikke hadde noen selv.

Etter at barna ble voksne, havnet jeg atter på pleiehjemmet. Den daværende bestyrerinnen, Signe Skarpholt, kom til meg en dag og spurte om jeg kunne

vikariere som kokke til de fikk en ny. Det hadde jeg lyst og anledning til, og det ble igjen mange rike og koselige år sammen med de gamle og betjeningen. Det var i 1965 jeg begynte andre gangen, og jeg var der i seks år inntil jeg ble rammet av sykdom. Det var trist for jeg likte meg fremdeles godt på pleiehjemmet, sier Solveig Melleby.

Og hun legger til: «Jeg kan trygt anbefale Eidsberg pleiehjem, eller Fossum aldershjem, som det nå heter, som et godt hjem for dem som ikke klarer seg selv. Det vet jeg av egen erfaring.»

Solveig ved grytene på Eidsberg pleiehjem.

Epilog

I februar 2012 ble Fossum bofellesskap nedlagt og beboerne og betjeningen flyttet til egen avdeling på Edwin Ruuds omsorgsenter; Fossumkroken.

Linjearbeider

Ved Eidsberg Elverk er ledig fast stilling som linjearbeider. Den som ansettes, skal delta i arbeide med nyanlegg og vedlikehold av linje- og kabelnett. Det er en fordel om søkeren har erfaring i snekkerarbeide.

Stillingen lønnes etter det offentlige regulativ l.kl. 8 med begynnerlønn f. t. kr. 22.450,— pr. år, stigende til kr. 26.920,— etter 8 år.

Etter ytterligere 8 år stiger lønnen til kr. 28.170,— pr. år. Søkere med allsidig praksis vil kunne tilstås antesiperte alders tillegg.

Stillingen innlemmes i den kommunale pensjonskasse med egeninnskudd 2% av lønnen.

Ansettelsen skjer på de vilkår som framgår av lover, reglement og gjeldende tariffavtaler.

Søkere bør være under 35 år og må på forlangende kunne framlegge tilfredsstillende helseattest.

Søknad med opplysning om tidligere praksis, sendes innen 15. mars til Eidsberg Elverk, 1850 Mysen.

Hyldest til Trømborg

«Hyldest til Trømborg», også kjent som «*Trømborg-sangen*», er en sang viet Trømborg, dens natur og dens innbyggere. Sangen ble skrevet i 1930 av rallardikteren Antonio Bahms, som var bosatt i bygden av Oslo kommune i 1930-årene.

Opprinnelig har sangen fem vers som vi gjengir her, men i ettertid er det tre av dem man har konsentrert seg om, første, tredje og femte vers. Melodien ble skrevet av Kristian Wendelsborg sammen med kordirigent Anders Løken.

*Herlige bygd som du rotfestet står
stolt gjennom seklernes jag
Sagnrike minner fra fortidens år
ser vi i Trømborg i dag.
Gårdene blinker i jorddyrket prakt,
jorden er smuldret av plogjernets makt,
slekt etter slekt står om hjembygden vakt.
Hild deg du herlige bygd.*

*Herlig slekt, som du stavnbundet står
med unge og gamle på rad.
Blant ungbjerkens stammer i gryende vår
du hylles i hjembygdens kvad.
Unggutten synes dog ikke vår saft
om han i Gud amors lenker blir lagt.
Lutret i kjærlighet rubinrød prakt
og ungpikens dårende smil.*

*Herlige hjem hvor din vugge har stått
om stuen var gammel og grå,
vil du ei bytte med kneisende slott
der hvor du lekte blant små.
Aldri forglemmes en gråhåret mor
fredfullt hun sover i kirkegårdsjord,
minnet for evig i hjertet nu bor.
Hild deg du herlige hjem.*

*Herlige kilde, som sprudlede fram
Guds moders hellige trøst.
Du minnes med takk i de tuseners hjem
med lovsang fra dypfølte bryst.
Minnene hvisket i legende vind.
Tåren ble tørret på smertende kinn.
Fulgte en sjel helt til himmelen.
Herligste minne på jord.*

*Herlige kirkehvelv høyreist du står
hist på vår bakkekams topp,
festet til hjertet fra barndommens år
med spiret mot himmelen opp.
Klokkene klinger mot høstvindens sus,
kaller deg kjærlig til sjeltrøstens hus,
salmesangs toner og orgelets brus.
Vakreste toner på jord.*

Jacob Nicolaj Wilse

– teolog og professor ekstraordinær

Av Unni Gangnæs

Jacob Nicolaj Wilse.

Eidsberg bør hedre Jacob Nicolaj Wilse ved å trekke frem i historiens lys denne mannens virke i de 15 år han fikk virke som sogneprest og folkeopplysningsmann i sognet. Eidsberg historielag mener det er all mulig grunn til å skape fornyet interesse for Wilses kulturhistoriske betydning på mange samfunnsviktige områder. Kommunen kan høste stor nasjonal interesse ved å løfte frem

*** fra historiens skattkammer den allsidige Jacob Nicolai Wilse som året 1784 ble utnevnt som ekstraordinær**

professor i teologi. Mindre kjent er det kanskje at Wilses prestegård i Eidsberg ble et godt eksempel for andre prestegårder som modell og mønsterbruk. Han satte dype spor etter seg i de 33 år han fikk virke som prest i Spydeberg og Eidsberg. Det vil være trist om denne kulturpersonligheten skulle forsvinne i historiens glemsel og bare huskes som en gravlagt prest på Eidsberg prestegård.

Jacob Nicolaj Wilse ble født i Lemvig i Jylland (Danmark) 24.01.1735. Han var sønn av presten Peder Wilse og Maren Bierregaard. Som student i København var det særlig de naturvitenskapelige studier som tiltrakk ham, men valgte likevel teologien. Han fant nok ut at man ikke kunne leve av å studere naturvitenskap alene.

Det ble sagt om Jacob Nicolaj Wilse at han led av skrivekløe og vitebegjærighet allerede fra barnsben av. Sikkert er det at dette preget hele hans voksne liv. Datidens intellektuelle språk ved universitetet i København var fransk og tysk. Jacob Nicolai både skrev og snakket begge språk uten vanskeligheter.

Også mens han studerte teologi var det naturvitenskapen som trakk ham til seg med magnetisk kraft. Den tyske naturforskeren Christian Gottlieb Kratzenstein ble en av

hans læremestere i så henseende. Kratzenstein ble ansatt ved universitetet i København i 1753.

Jacob Nicolai Wilse fulgte interessert med i forelesningene til Kratzenstein i matematikk, fysikk, kjemi, botanikk og generell naturhistorie.

Selv etter at Wilse kom til Norge opprettholdt han brevkontakt med Kratzenstein som han var blitt god venn med gjennom Københavnerne.

Witse fikk rede på at det i Spydeberg i Norge var en ledig prestestilling, og fikk via biskopen i Akershus beskjed om at dette kallet straks kunne bli hans. Dette må ha vært i 1767. Han giftet seg så med Anna Cecilia Thorup hjemme i Jylland. Fra da av anså han Norge som sitt fedreland og kalte seg nordmannen Wilse. Fra første dag fra sitt prestesete i Spydeberg arbeidet han utrettelig for sitt nye fedrelands ve og vel. Det gjorde at han fikk plass i norsk historie som en av landets beste menn.

Geografi hadde alltid ligget Wilses hjerte særlig nær, men selv fikk han liten anledning til å reise. Prestekallet ga ikke økonomisk avkastning stor nok til den slags. Han søkte stadig om reisestipendier, men fikk ingen. Likevel tegnet han utallige kart med reisebeskrivelser han fikk antatt og utgitt.

De første årene i Spydeberg fikk han dessuten ikke tid til å reise eller skrive bøker. Han fikk nok med å skjøtte sitt kall og sine plikter. Etter hvert kom han likevel i gang med sin Spydeberg-beskrivelse som foreligger den dag i dag i bokform. Han prøvde å få den trykket allerede i 1777, men fikk den ikke trykket i Danmark. Danskene syntes det smakte for mye av misforstått norsk patriotisme. Den kom omsider likevel ut

i 1779 i 300 eksemplarer. En bok på 579 sider med tillegg på 174 sider, trykket i Norge. Boken ble ingen økonomisk suksess. Han tapte penger på sitt prosjekt, men han lot seg ikke stoppe av det.

I 1781 ga han ut et kart over det «Søndenfjeldske Norge». Det ble trykket i Berlin på Vitenskapsselskapets Forlag. Etter dette fikk Wilse stor oppmerksomhet hos de lærde, også i Danmark. Det ene lærde skriftet etter det andre strømmet fra hans hånd. Det kongelige Vitenskapers Selskap i Trondheim viste ham stor ære. Det samme gjorde regjeringen.

I 1784 fikk han tittelen ekstraordinær professor i teologi. Og fra nå av var han en aktet mann i de lærdes kretser.

Han hadde i løpet av 30 år skaffet seg et privat bibliotek på 2000 bind.

I 1786 skiftet han kall fra Spydeberg til Eidsberg. Mye fordi han anså det som et bedre kall økonomisk. Han begynte straks å samle inn materiale til å beskrive også denne bygd på samme måte som Spydeberg, men skjønte at det viktigste ble å foreta husbesøk overalt, og gjøre seg inngående kjent med alle deler av bygden.

I 1789 fikk han i oppdrag av den danske kronprins å lage en beskrivelse av hele det Smaalenske Amt, og tegne et nøyaktig kart over amtet. Amtet besto på denne tid av 20 prestegjeld og 3 byer. Kronprinsen ville godtgjøre ham for dette arbeidet med 200 riksdaler av sin egen kasse. Wilse tok fatt på arbeidet med godt mot, men møtte så store vanskeligheter underveis at det hele strandet. Ikke minst fordi de militære myndigheter anså det som nærmest høyforrederi å utforme et slikt kart. Det

ville de ikke ha noe av!

I stedet ble det i august 1791 i Kristiania stiftet «Det topografiske selskap». Wilse var en av stifterne, men det var stiftsamtmannen, kammerherre Moltke, som ble selskapets styreleder. Selskapet produserte flere topografiske beskrivelser for forskjellige deler av Norge. Jacob Nicolaj Wilses «Topografisk Beskrivelse over Ejdsberg Præstegjeld» ble utgitt i denne tiden.

Wilse utarbeidet også en rekke reise-iakttagelser som ble mottatt med stor interesse av hans samtid. Der skrev han om alt det han opplevde, hadde sett og lest seg til. Han skrev om sin oppvekst i Lemvig og Jylland, om studietiden i København. I Eidsberg-tiden skrev han om det han så av bygdens liv, alt fra huslige sysler til jordbruk, håndverk og allmenne lese- og regneferdigheter hos bygdefolket

Samtidig var han en uhyre flittig karttegner. Han tegnet kart over Spydeberg og Eidsberg, men også over Kristiania og omegn, over Tistedalsvassdraget, Glommas løp fra Øyeren til Fredrikstad m.m. Han tegnet også prospekter over de vakreste partier av Spydeberg og Eidsberg, av Sarpsfossen og mange flere. Han hadde tydeligvis også en kunstnerisk åre.

Sitt livs storverk ble for ham selv hans forslag til grunnplan for et universitet. Dette arbeidet han med i over 30 år. Han ga planen følgende franske tittel: «Avis sur l'arangement des musées publiques avec le plan d'un parc Académique ou d'un musée publique & universelle de la plus grande étendu auprès d'une Capitale avec une Carte». Dette verket fikk han aldri trykt, men i stedet ledet det ham inn på et utkast til

et norsk universitet. Et utkast han fikk trykt i 1796, mens han var sogneprest i Eidsberg.

Jacob Nicolaj Wilse interesserte seg sterkt for meteorologien. Denne vitenskapen ble vekket allerede under studietiden i København under læreren Kratzenstein.

Resultatene av sine egne observasjoner utkom under Spydebergtiden som et tillegg til den store Spydebergbeskrivelsen. «Forsøg til en stedsværende Meteorologisk Natur- og Husholdningskalender» var tittelen på dette skriftet.

Dette fikk han stor anerkjennelse for både i Stockholm og Berlin. Han ble med ett et kjent navn i akademiske kretser i Tyskland.

Wilse utga et periodisk blad i 1777, mens han fortsatt var en ukjent prest i Spydeberg. Dette bladet utkom i bare 51 eksemplarer hvorav Wilse selv kjøpte 20 av egen pung

Han ga seg ikke og arbeidet videre med utarbeidelsen av et månedsblad som skulle hete «Betragteren». Det ble med planene. Publikum var ikke interessert i slike blader. Mange flere lærde enn Wilse hadde erfart det samme.

I Eidsberg-årene utga han et nytt blad som utkom under navnet «Hermoder». Han var en brennende folkeopplysningsmann. Han mente at en god oppdragelse og kunnskap gjennom undervisning var et lands beste virkemiddel for sitt folks velstand og velvære. Kunnskap ville skape lykkefølelse blant folk, hevdet han. Han hadde en kullsviertro på oppdragelsens og kunnskapens makt. Han levde også i en tid hvor man var veldig opptatt av de

pedagogiske problemer. Kong Fredrik IV hadde opprettet 240 almueskoler, 20 i hvert av rikets rytterdistrikter.

Wilse fikk i rikelig monn anvende i praksis de pedagogiske idéer han brant for gjennom sin prestegjerning. Han syntes lærerne hadde alt for dårlig utdanning og ble alt for dårlig lønnet. Han oppdaget at skoleholderne i for eksempel Eidsberg måtte tigge seg til sin lønn hos bøndene. Det ville han ha slutt på og fikk laget en forordning som sikret lærerne en fast lønn og at almueskolene fikk penger til innkjøp av skolemateriell.

Han reformerte skolevesenet i Eidsberg ved å kreve at lærerne måtte få bedre utdanning. Han premierte bl.a. de i bygda som opprettet klokke- og skolemesterseminarer for sine lærere.

Det var ikke nok at folk lærte å lese, mente Wilse. De måtte også ha noe å lese i. Det var smått med lesestoff hos bøndene. Av sin egne og skolekassens midler kjøpte han så inn bøker som han delte ut til alle skolene i sognet. Han delte også ut bøker til bygdens fattige og til alle de som bodde svært avsides til i sognet. Problemet var at det var smått med passende bøker. Det var mest katekismer og religiøse hefter for øvrig. Han lånte derfor ut av sitt rikholdige bibliotek til sine sognebarn.

Allerede i 1763 hadde han utarbeidet en plan for en realskole i Kristiania. Han var forutseende allerede da, langt forut for sin samtid i Norge. Han var opptatt av at den unge slekt ikke bare måtte skaffes boklig lærdom, men også måtte «Lægge sig nok til Legems Øvelser». Han viste til at de gamle grekere og romere drev iherdig gymnastikk for å bevare sitt legemes sunnhet. Wilse

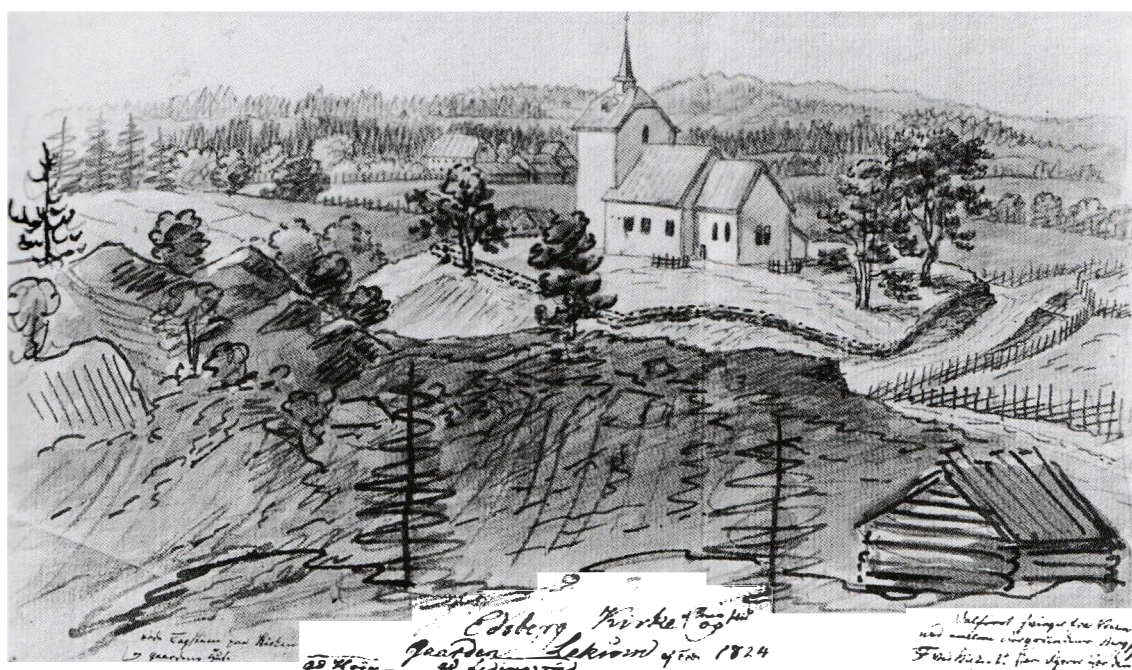
var en av de første i Norge som slo til lyd for gymnastikkens betydning som skolefag.

Hans morbror, presten Bierregaard i Jarlsberg, hadde opprettet en privatskole på sin prestegård. Wilse tenkte også på å opprette en slik på prestegården i Eidsberg, men sognekallet kastet ikke nok av seg økonomisk til at han kunne sette denne ideen ut i livet.

Han hadde dessuten selv en stor barneflokk å forsørge. Derimot opprettet han et husapotek på prestegården, og utleverte medisiner til syke bygdefolk. Han ble en foregangsmann i jordbruket. Han skrev om potetplantens fortrefelighet, lærte folk å dyrke den og mange andre nyttige vekster som på den tiden var ukjente for bøndene i sognet.

Han lærte dem viktigheten av god hygiene, han lærte dem om bekjempelse av ugress i åkeren og om hvordan man skulle bekjempe sykdommer hos husdyrene. Han var en intens motstander av overtro på alle områder og søkte å fordrive den slags overalt hvor han påtraff dette hos sognefolket.

Etter hvert ble han helt besatt av tanken på at Norge måtte få sitt eget universitet. Hans navn i samtiden og under Eidsberg-årene er hovedsakelig knyttet til hans kamp for å vinne gehør for at Norge måtte få sitt universitet. Det rare er at mange av hans danske kolleger støttet hans krav, mens enkelte taleføre nordmenn var imot! Wilse ga seg ikke. Han hamret inn i hodet på nordmenn og dansker nødvendigheten av at Norge måtte få et eget universitet. Første gang tanken hadde vært reist var i 1661, men den ble straks begravet.

Tegning av Eidsberg kirke fra 1824. Slik kan vi tenke at det var under Wilses virke.

100 år senere dukket tanken opp på nytt. Dikteren Holberg sa at mangelen på et eget norsk universitet var et hinder for utviklingen av nasjonens store evner og anlegg. Det ble ikke noe mer enn ord av dette heller. Tanken ble begravet og idèen sovnet hen.

I 1788 kom kronprins Fredrik til Norge. Flere kjente nordmenn benyttet anledningen til å minne ham om kravet, men kronprinsen reiste tilbake til Danmark uten å ha gitt noe løfte. Det var med andre ord små utsikter til at noe mer ville skje. Misstemningen og skuffelsen blant de lærde i Norge var stor. De var forbitret, det fremkom mange skrifter. Nok en gang så det ut til at saken skulle dø hen, inntil Jacob Nicolaj Wilse i 1793 bringer den inn i et nytt stadium med det som i universitetets senere jubileumsskrift er kalt «Wilses universitetskrav».

Wilses djerne opptreden tente sinnene i brann hele landet over og vakte oppsikt også i Danmark. Denne gang tillot ikke Wilse at kravet om et eget norsk universitet skulle lide samme skjebne som sine forgjengere. Wilse til og med tegnet en grunnskisse av det universitet han tenkte seg. Denne er tegnet i årene mens han var sogneprest i Eidsberg. Han fikk med seg de fleste sentrale aktører i Norge og Danmark. Det ble etter hvert oppfattet som et skandinavisk krav. Den mest innflytelsesrike mann østenfjells på denne tiden var brukseier Bernt Anker. I et brev til Wilse datert 25.05.1793 gir han sin støtte til Wilses kamp.

Folk var nå spent på hva regjeringen ville gjøre. Den på sin side avspiste nordmennene med en kongelig resolusjon om at kun eksamen artium for fremtiden skulle kunne avholdes

i Norge. De anførte pengemangel som grunn for sin negativitet. Det til tross for at nordmennene hadde sagt at universitetet ikke skulle koste den danske stat et eneste øre!

Så skulle man tro at saken var avgjort og igjen sovne hen, men nei! Wilse holdt sin og andres motivasjon i ånde og bevegelse. Kravet døde ikke hen, tvert imot. Den 22.03.1797 holdt Wilse et foredrag i Kristiania for en forsamling tilhengere om at man nå ikke måtte tåle noen nasjonal døsighet og uvirksomhet. Nordmenn måtte stå på og fortsette kampen, noe annet kunne ikke tåles. Hans tale ble gjengitt i bladet «Hermøder». «Vi vare varme, vi ere blevne Kolde, vi raaber i Ørkenen. Men lad oss bare ikke gi tabt. Naar var oplysningen større end nu? Naar var regjeringen bedre? Naar tillot den borgerne – som nu – at ta del

endog i forvaltningen av finanserne?... Det gjelder vor, vore Børns og hele Efterslegtens Sjelevel, hvilken alle have Fordring paa».

Da saken endelig ble kronet med seier i 1811 fikk Jacob Nicolaj Wilse dessverre ikke oppleve dette. Han døde 25.03.1801 på Eidsberg prestegård. Ikke desto mindre. De tanker han igjen og igjen hadde kastet frem – også sine siste leveår, fikk ny og vedvarende næring. Hans utrettelige energi i denne saken fikk nordmenn til å tenne og ikke gi seg. I denne fasen av det norske universitets historie var han kanskje den mest førende energi og menneskelige drivkraft.

Kilde:

Jacob Nicolaj Wilse:
«En kulturhelt»
av Harald Bakke, 1912

Brev fra Enerhaugen

Av Helge Bergland

Betraktninger under parafinlampa

Det å vokse opp hos besteforeldre har både sine lyse og mørke sider. For å ta det siste først så vil en jo som regel miste sine nærmeste så altfor tidlig, ofte i skolepliktig alder. En vil kanskje også få en noe gammelklok innstilling til liv og problemer. Og en står i fare for å bli dugelig bortskjemt.

På den annen side slipper en ofte den form for stress som det moderne samfunn er så besmittet av. En får gratis gløtt inn i en fortid som ellers bare historiebøkene kan gi deg.

Grunnet omstendighetene dukket jeg opp hos min fars foreldre allerede ved tre måneders alder.

En ellers troverdig kilde betrodde meg ved 59-års alder et tidligere ukjent fenomen. At bestemor fant meg på trappa dagen etter at jeg så dagens lys, i solrenninga hilste jeg energisk den nye dag, båret dit av en fortvilet mor. Nå er alle kilder som kan bekrefte eller benekte denne versjon forlengst under torv, så det blir bare en interessant tankelek. Men tidspunktet kunne være høvelig: Fødselsdagen er 5. juni, en

*Helge Bergland med sin kone Solveig.
(Utlånt av Unni Kvisler.)*

vanlig stabil og pen tid på de Sameiske breddegrader.

Dette blir mye navlebetragtninger, men det er tiden og omstendigheter jeg gjerne ville frem til. Her jeg sitter og prøver ane avstanden mellom parafinlampa og skrivemaskinen, må det erkjennes at ti'a har vært lang og lykkelig. Jeg fikk en god kontakt med lekta, barn med ektefeller som hadde sterke bånd til hjemmet, og som fant stiene hjem uten plager av vind og vær. Tantene hette Hanna, Olava, Hilda, Nelly og Ragnhild og onklene Einar, Thorstein, Ole, Arthur og Johan. Den siste gruppa skulle også inneholde min far, skulle det vise seg, med tid og stønner.

Så var det et mylder av søskenbarn, men sine data som jeg beflittet meg for å holde rede på. Dette var før abortlov og med alle utlør i sognet i full beredskap, selvsagt. Parafinlampa var kjøkkenets midtpunkt. Den var diktatoren som erte rokken og veven, kinna og atoren og verkstedbenken, og

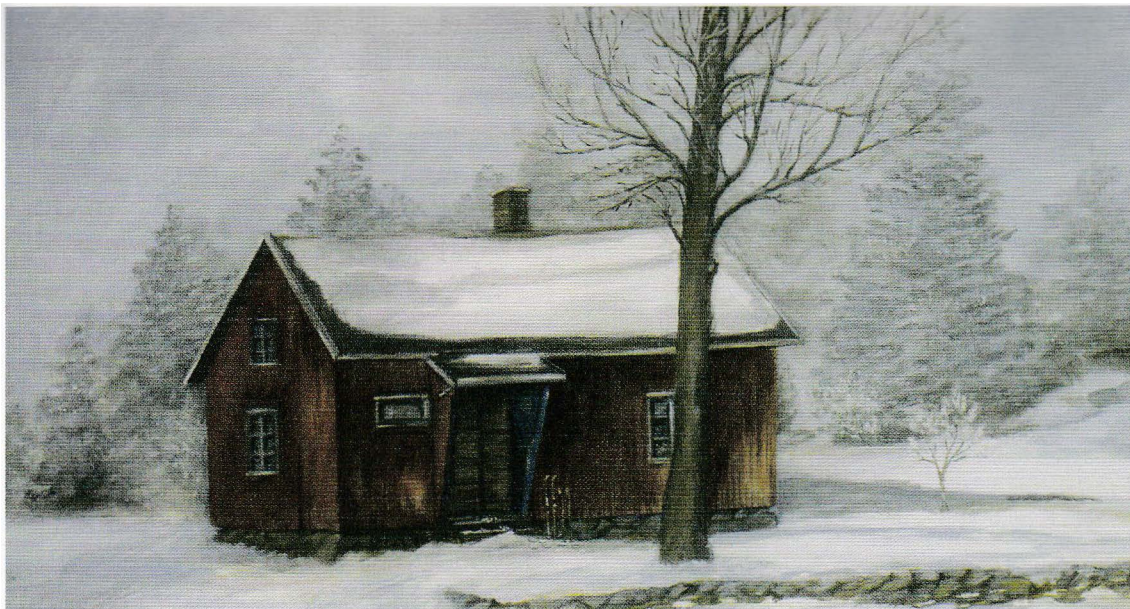
hadde også lys til overs for «Blant sydhavets Pirater» i Allers og lykkelige leksebøker.

Men parafinlampa hadde også sin overmann. Det var Skumringstimen, som var en tid til stille ettertanke og påkallelse og bønn, ydmyke sukk fra krokene og fred... Så kunngjorde bestefar at nå var det mørkt nok til å tenne lampa. Og tyristikka fløtta ild fra en godmodig ovn til lysguden under taket.

Karder og ull og rokk, ja. Det var bestemors vinterverden. Bestefar var håndverker, lagde nytt og lappa gammelt. Ofte klaga han over sine arbeidsgivere; det samla seg mye ku- og hestegjødse under verkstedbenken, ja. Så fikk geraniumene til bestemor tilleggstrygd og ble frodige. Ellers satt bestefar ofte rundt på gårdene, ei uke her og to uker der, med sko og seletøy, og det vanka mynter og ros og en fleskebit å ta med hjem.

Like over kommoden hang bilde fra Verdensutstillingen i 1914, det var vanlig i alle hjem på den ti'a, og må ha gitt enorme fortjenester til de som sto bak idéen.

Så var det to store bilder, sammensatt av flere småmotiver: Det ene; Fader Vor, og det andre; Jesu Christi Kors. Jeg brukte timer av barndommen foran disse to bilder. Særlig korsfestelsesmotivet fra det siste, med de to røvere, hvorav den på høyre side skulle få være med i Paradis. Jeg syns den fortapte var mest sympatisk, inntil jeg en dag forsto den fatale feiltagelse. Jesus hang jo mot meg, altså hans høyre var min venstre. Dermed var den riktige røver frelst. Men da begynte jeg å føle med den andre, medskyldig i at han gikk fortapt.

Enerhaugen, etter maleri av Unni Kvisler Tønsberg

Det var ett bilde igjen, til overmål et familieportrett. Ei nydelig dame, som vi bare kalte tante Sofie, og som skuet ned med et uutgrunnelig Mona-Lisa-smil. Gåten var hvorfor det var plassert bak døra. Når fremmede kom inn dekket døra mellom romma den skjønneste dame, slik at fremmedfolk gikk glipp av dosen av skjønnhetsåpenbaring.

Mange år seinere fikk jeg svaret på den hensiktskloke plassering: Sofies Mona-Lisa-smil var falskt som bare det. Ho hadde i unge år rømt til Amerika sammen med en fremsynt mann som hadde tatt med i bagasjen en betrodde kasse, ja, sjøve kommunekassa.

Ja, du tante Sofie, du lurte oss godt.

Nisser og Dverge bygger i Bjerge

«Trur du på nissen?» Ja, en kan stille dette dumme spørsmålet til 8–10-åringer i dag, og du vil få et flir eller gapskratt til svar. «Neimen, gi deg du a, gammer'n». Riktig nok, dagene før

jul vil du muligens få et beregnende «ja», da kan det lønne seg å være litt samarbeidsvillig når det gjelder akkurat julenissen. Men nisser i sin alminnelighet, spøkelser og uforklarlige hendelser, bare tull!

I sannhet, verden går fort bakover. For bare 50 år si'a levde der nisser og andre merkelige fenomen i hopetall i Sameias fjell og skoger. For ikke å snakke om ungenes verden, livet, leken og framtida var utenkelig uten disse vesener, på godt og vondt.

For å begynne med nøkken, dette skremmende monstret på bunnen av brønner og dammer. «Pass deg for nøkken», sa eldre, og du gikk varsomt rundt den mystiske brønn, og enkelte ganger kunne du med litt fantasi se, i hvert fall skyggen av beistet nede på bunn.

Eller ta vardøgeret. En selvfølge, som i hvert fall ikke jeg tvilte et sekund på. En kveld kunne vi sitte

i kjøkkenet, opptatt med vårt, og vi hørte stegene ute, de par steg på teinhella som tydet på at nå kom det noen. Men det var ingen, det var bare vardøgeret som gikk i forveien og varslet. «Nå kommer det noen», onstaterte mor. «Hvem kunne det nå være?», noen gjetninger på aktuelle kveldsbesøkskandidater, og riktig, et kvarter eller en halv time seinere sto et menneske i stua, det kunne være en nabo eller slektning. «Ja, jeg hørte vardøgeret ditt», sier mor, «jeg satte på kaffi'n» Enkelt og greit.

Av troll og buser var det mange. Vi unger på Enerhaugen og Bergland hadde mest respekt for Grønmyr-busen. På det lokale plan fastsatte den vestgrensen for aktiviteter fra skumring til demring, og sjøl midt på dagen

revde den forsiktige steg i mosen og et Fadervår. Bare han Ka'l Dammen kunne å fritt gjennom Grønmyrholtet til alle døgnets tider. Han hadde Svarteboka.

Men nissene var nok det mest spennende for oss unger, og det var døm vi var mest opptatt av. Det var to slags nisser, de som holdt tell inni berget og døm på låven. Døm inni berget var de minst farlige. Det var flere år si'a noen hadde sett døm ute, så enkelte ganger funderte de eldre på om døm eksisterte lengre.

Det var trolig at all minering og skytinging hadde skremt døm. Det var en gjengs oppfatning at nissen var vår for skarpe lyder og smell.

Tilbake sto da låvenissene, og

jeg er ikke den dag i dag i tvil om at besteforeldre trodde på dem,

heldigvis.. I en fjernsynsfattig tid, ja, krystalltallapparatene erobret bygdene var det historier og nisser og spøkelser

som stort sett holdt hjernevinninger og fantasi i gang.

Jeg så aldri nissene som guttonge. Men jeg drømte om døm om natta, ofte fæle mareritt, hvor nisseflokker var etter deg, og du kom ikke av flekken. Da var det godt å vakne til nær trøst, og kanskje lampa måtte tennes før du fikk roa deg ner.

Det gikk jo mange historier om nisser som fordelte fôret tell dyra etter nisseskjønn, og over eller under menneskelig forstand. Nissen hadde sitt yndlingsdyr på hver gård, og det hendte at to kuer hadde samme klave om morran eller det som verre er.

Det med å sette ut mat til nissene i jula og andre merkedager blei aldri praktisert hos oss. Bestemor var nøysom og forsiktig, ikke noe skulle gå til spille, og mente som så at hvis en gjorde rett og skjel for seg i livet, så ville nissene la en være i fred. Dette godtok nissene våre, selv om bestefar mente døm hadde skjært hakkels på låven ei natt. Men litt nissehjelp var jo bare bra.

Men mor tell bestefar hadde møtt nissen, nede i Bershagan. Ho trudde først det var en liten gutt som hadde gått seg vill, men så fikk ho se skjegget og hørte nisselatteren, «hy-hy», sånn lo alle nisser, ja, da slapp ho tyttebærspannet og tok reper'n.

Bestefar var en god skiløper, og en gang hadde han kommet ut av kurs inni Trømborgfjella, ja, reint ut sagt gått seg vilsken, da han i måneskinnet kom tell ei hytte hvor det var full fest. Han blei glad, veit du, for nå kunne han få rett kurs him. Men da han kom forbi vinduet besinte han seg, heldigvis. For det var nok ikke mennesker som holdt tell i denna hytta, nei. En nisse gnikka på

ei fele, en nisseslått så fin at han ikke kom seg a' flekken. De andre nissene dansa, det kunne være en 12–14 støkker i alt. Heldigvis, ingen merka noe tell kristenmannsbesøket, og bestefar hogg staven i skara og forsvant. Ikke lenge etter kom han på et skispor i rette leia og kom fram te' bygda. Sea hadde han på sommerstid forgjeves prøvd å finne igjen nissehytta, men nei.

Som sagt, det er bare vel 50 år sea jeg satt og hørte disse beretninger, det vidunderlige hjernehjulet som heter fantasi begynte å svinge, fortære og fortære, som en karusell. Tror jeg på det i dag? Den teknologiske verden ler, men jeg forsøker å holde drømmen fast.

Helen

Den dagen skoleporten åpnet seg fikk en del i en ny og spennende verden. Og det var tid til å tenke på en kjæreste.

De første dagene hadde en ikke tid, naturligvis. Første måtte en få lukta av kritt og svamp inn i villmarknesa. Så skulle en, mer eller mindre motstrebende lære seg manerer, fortelle frøken Sønstegård nyheter hjemmefra, navn på kuer, kalver og høns, hva en hadde drømt om natta, og så videre.

Så fikk en i hende de spennende bøker, med allverdens mystikk. Godt at interessen for Knoll og Tott hadde lært en det grøvste under parafinlampa, en var ikke helt sau, nei. Så lærte en navna på klassekameratene, fant fort ut hvem av guttene som var finest å være sammen med i friminuttene, og på skoleveien.

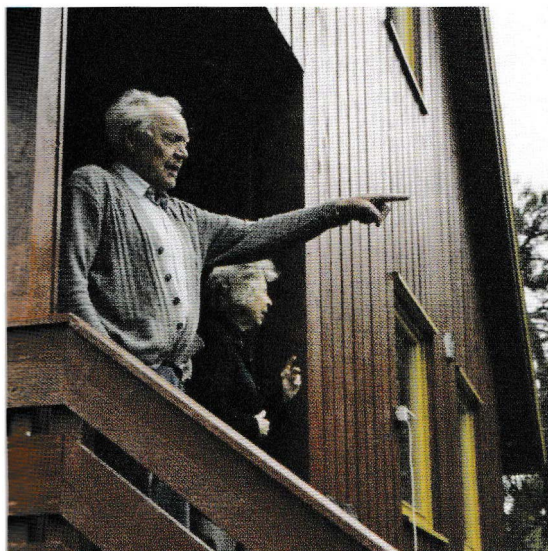
Og så var det tid til å kikke på jentene da. Det var åtte støkker å velge i, hvis en ikke skulle ta Frøken til kjærest da, liksågodt først som sist. Men Frøken

var nesten for fin, hadde mufte som ho stakk henda i på kalde dager. Riktignok var det frøken som tok frem de spennende bibelbildene fra kassa bak tavla, men så fikk en ikke lov å kaste småstein. Og det var for gæli.

Nei, det måtte bli Helen. Helen bodde på Søndre Mysen og skjebnen ga oss samme skolevei, et kort støkke. Men det blei tid til å se bøkene til hverandre og utveksle familiehemmeligheter. Så begynte jeg å tenke Helen før jeg sovna om kvelden. Og det gikk fint. Det hendte vi rusla rundt på barnslige enger og plukka blomster hele natta, og jeg vakna om morran, rik på kjærlighet og drømmelykke, og jeg begynte dagens gode gjerninger, de dagene det ikke var skole. Det blei ved og vann til den store gullmedalje, Vårherre styrte verden, det var best å holde seg venner med ham, om Helen skulle være tro skoletia ut.

Og hver onsdag og lørdag var det skole på Mysen Ytre Kreds, og jeg så min elskede igjen. Det jeg likte best var den deilige kniselatteren. Ja, når Helen sto langbeint og lys og undselig og kniste med lett bøyet hode, ja, da gikk jeg rett i paradiset. Det hendte at ho fra sin privilegerte plass på første benk, tok en titt bak i rekkene på eventyrprinsen. Frøken Sønstegård ymtet frampå med en korreks for det varme blikk, og Birger sa: «Døm skal visst gifte seg når døm blir store». Ja, det var ord i rette tid, men først måtte en lære seg skrivekunsten og bli rik i en fart. Håpet om prestekall var enda ikke oppgitt, selv om enkelte voksne mente jeg ikke fikk plass til kragen, halsen var for kort.

Så var det søndag med fotballkamp på Mysen, og jeg bega meg til kamparenaen for første gang. Og veien

*Helge og Solveig Bergland på verandaen sin.
(Utlånt av Unni Tønsberg Kvisler).*

forbi Søndre Mysen da, ikke rett og upersonlig som i dag, men kronglete og intim, kloss inntil klosterhagen med den utvalgte, og der kommer sannelig to jenter under latter og knis, og søster Marit dytter vennskapelig storesøster inn i min lykkelige bane.

Ja, her er ikke tvil. Her har vært soskenbetroelser og under fortsatte dult, nesten inn i armene til den fortapte, er saken grei. Jeg har kjærest. Ho heter Helen. Og den lykkelige dag fortsetter. Jeg betaler 10 øre og Kvik, Halden slår Mysen 16-4. Det var i de dager en fikk noe for pengene. Dessverre, de mørke skyer kommer. alt neste skoledag kommer katastrofen. Helen skal bytte skole. Ho skal inn på Byskolen. Den Ytre Krets var ikke god eller Vårherre hadde klusset med skolekretsgrensene.

Det blei en tung siste dag. Helen snur seg ikke og kniser en eneste gang. Og da jeg attpå til må sitte igjen for å ha pratet under utgangsbønnen, ser jeg

ikke Helen gjennom tåreflimmeret da Frøken Sønstegård gir meg tilgivelsen. Ho er for lengst hjemme på kjøkkenet på Søndre med kjøttkakene.

Neste skoledag. En plass er tom på første jentebenk. Sangen: «Jeg vet en deilig have» fungerer ikke, jeg finner ikke melodien. Forresten har jeg aldri hatt sangstemme, viste det seg så altfor sent. Thorleif hadde heller ikke. Men han ble advart i tide, og tidde.

Da skraper det på døra, og Frøken går ner og lukker opp. Så er det Helen som ikke fant veien til det riktige klasserom på Den Nye. Så kniser ho kledelig og får lov å være hos oss denne dagen. Så må vi ta en sang til, og jeg synger av full hals.

Nei, Helen, du skulle aldri ha bytta skole.

Dagenes gleder og problemer

«Rekna de lyckliga stunderna blott» heter det i en svensk sang, og stort bedre og penere kan det vel ikke sies. Vel, skal en være effektiv i vårt strebersamfunn, så skal en helst slå en strek over fortia, og bare bevisst arbeide seg fra – og oppover. Ofte har jeg på følelsen at jeg har gått baklengs gjennom livet, altfor opptatt av det som har vært, og lite forberedt på det som ligger i framtia. Slik bygger en ikke opp en karriere, en kjenner jo signalene fra en datastyrt verden med alle dens muligheter; du kan snart sitte foran en fjernsynsskjerm hjemme og få alle opplysninger du ønsker: Rekkefølgen på 18 km i vinteridrettsuken 1930, resultatet av stortingsvalget i x antall år, eller forslag til en rask middagsdessert.

Men du kan ikke få igjen en dags opplevelser fra en fjern barndom. Da

må du bla i minnenes bok, massere hjernevinningene, «rekna de lyckliga stunderna».

· Ofte tenker jeg med gru på den

situasjon at en hadde gjemt alle bitre og vonde opplevelser, og glømt det gode. For såpass realist er vel noen hver av oss at vi vet det har vært gode og mindre gode dager, nederlag og ydmykelser, mange ting som skulle vært gjort annerledes. Da er det godt at en er sånn innretta at en husker best det gode, og at skuffelsene er blitt igjen på veien.

Stort sett har vel de fleste gode minner fra hjem og sine nærmeste. Det er ikke til å legge skjul på at mine besteforeldre, som ble min barndoms far og mor, for meg står som det beste i verden. Andre, ute fra sidelinja, vil kanskje se det med andre øyne. Det er mulig mange ville si at far ikke skulle ha overlatt alt grovarbeidet til mor. Men far var håndverker, og var ofte rundt på gårdene i uker. Jakten var hans store hobby, jordbruker var og blei han aldri, den saken er klar.

Hjemmet var kristen-religiøst på den gamle måten, og det hendte vel, da som nå, at liv og lære kom i konflikt med hverandre. Jeg hadde i de første barneår en makaber form for samling på utklipp. Det var dødsannonsene i «Indre», som foruten «For Fattig og Rik» var det eneste blad vi hadde.

Når «Indre» kom var det veldig spennende å se om det var noen dødsfall, og en måtte ha saksa i beredskap, slik at en fikk sikret seg klenodiene for samleboka. Naturligvis var det ikke så gromt hvis det var noen vi kjente som hadde vandret, men verden var liten, så det var ikke så ofte det blei kollisjoner på dette felt.

Det tredje bud blei håndhevet med pietet og strenghet. Det var forbudt å gjøre noe utover det aller nødvendigste på son- og helligdager. Far kom ofte i samvittighetskonflikter når det gjaldt jakt. Enkelte andre tok ikke helligholdelsen så strengt og losen gikk som på alminnelig hverdager, og vel så det, naturliglig nok. Det blei en rastløs gang mellom geværet og dører og vinduer, men mor holdt streng kontroll, og jeg husker ingen «sprekk».

Da var det verre for oss unger. I lekens iver kunne ofte dagene gå i surr, og en sevjesøndag husker jeg vi hadde laga oss en del sevjespyd, som vi kasta utpå jordet. Men vel inne på kjøkkenet til søndagsmiddagen sto straffens øyne hardt på meg, og mor ville ha greie på hvilken dag det var. Da slo erkjennelsens spyd ned i meg, jo, det var søndag. «Men de kjeppene jeg hadde hugd ner og telja på?» Ja, en blei svar skyldig.

«De kjeppene ska brenne på håndbaken din på Dommedag!» Ikke de lyseste utsikter for en 8-åring, nei, jeg prøvde forsøksvis å holde handa så nær ovnen som mulig. Det var varmt, ja. Enn om jeg brente døm opp sjøl, på forhånd? Bare utflukter. Jeg måtte da vite at Gud var allmektig, jeg gikk da på søndagsskolen. Samme hva jeg gjorde, på Dommens Dag var pinnene på plass, vanskelig å få døm tell å balansere allesamma kanskje, men... Jeg kasta de pent bearbeida spydene bak dragkista i gangen, og gikk ut i Getsemane og gråt bittert.

Chr. Wilhelm Poulsen, proprietær på Mustorp 1854–1868

Fra ordfører til konkurs

Av Erling Mustorp

Christian Wilhelm Poulsen kjøpte Mustorp med Askim kirke og dens herligheter og inntekter i 1854 av Hans Adolf Rasch. Han var sønn av lensmann Poulsen i Asker, og var en foregangsmann på landbruk i distriktet. Han var student og kalte seg gårdbruker kandidat proprietær (en stor jordeier).

Å være student den gangen var sikkert sjeldent. Han var en leder i bygden på mange områder, var med i styre og stell i bygda. Poulsen var ordfører i Eidsberg fra 1864 til 1867. I Eidsberg bygdehistorie står det at Eidsberg skytterlag ble stiftet på Mustorp i 1858. I spissen sto senere ordfører Chr. Wilhelm Poulsen. Dette skytterlaget skal være blant de første som ble stiftet her i landet. Laget fikk sin egen fane allerede 1860, den henger på Folkenborg museum.

Poulsen var formann i Østfold landbruksselskapdbruksselskap fra 1860 til 1864. Om

Poulsen var en foregangsmann på hesteavl, vet jeg ikke, men i bygdeboka for

Eidsberg 1800–1940 står skrevet: «Den første støtte fra statens

side for fremme av hesteavl i indre Østfold var at

Gudbrandsdalshingsten Omer ble stasjonert på Mustorp fra 1858 til 1861. Den ble født på Enevold

i Vestre Gausdal. Omer satte varige merker etter seg i bygda.» Bildet av Omer står i bygdeboka.

Poulsen satte også spor etter seg innen feavl. I bygdeboka står det at Poulsen hadde ayrshirerace på utstillingen i Kristiania i 1865. Ole Mysen sier i samme bok at det i midten av århundret ble vanlig å så grasfrø i engene. Poulsen var på flere områder forut for sin tid. Rundt hele Mustorp hadde Poulsen svensker til å grave åpne grøfter, slik at vannet ikke rant inn på jordet, også åpne grøfter ellers på jordene. Han var også en handelsmann før samvirketanken kom. Han reiste til Oslo og solgte varene sine selv. Når et hestebeite gikk inn til Oslo med varer, var det et annet beite som reiste fra Oslo med varer en gang i uka.

Poulsen forstod også betydningen av husdyrgjødsel. Han tømra opp en lannekum som sto midt ute i gjødselhaugen. Den var i bruk helt til det ble bygget nytt fjøs i 1911. Han var den første som brukte kunstgjødsel i bygda. Det er et paradoks at det førte til at han gikk konkurs. Det var Lysaker Kjemiske Fabrikk som slo ham konkurs i 1868. Kunstgjødselprisen sto sikkert ikke i samme forhold til produktene den gang som nå. Jeg vet ikke om det var den direkte årsaken til at det gikk

slik med ham. Kanskje interesserte han seg mer for kommunale anliggender enn for sin egen økonomi. Bestefar skriver at han hadde lånt svære beløp og til sist greide han ikke å betale renter og avdrag. Og i tillegg kom det veldig nedgangstid.

Han likte å være den store mann. Når han var ute og kjørte, brukte han bestandig to hvite hester.

Poulsen var også medlem av direksjonen i Eidsberg Sparebank 1863–1864, og var direksjonens formann i 1863. I 1867 ble Poulsen utnevnt av amtet som lokal tilsynsmann for fengslet i Eidsberg.

Bestefar skriver at Poulsen var en meget ivrig revejeger. Han hadde en hund som var så veldig lik en rev at reven trodde at hunden var en rev. Det var derfor at Poulsen skaut så mye rev for hunden sin.

I 1972 kom det en søndag til Mustorp'n mann som presenterte seg som H.F. Zeiner Gundersen, som den gang var general og forsvarssjef. Han kom sammen med sin mor på 87 år. Han spurte om han og hans mor kunne få lov til å bese seg på Mustorp. Og det fikk de lov til, både ute og inne. Han fortalte at Poulsen var hans oldefar og hans mors bestefar. Hun hadde så moro av å se Mustorp før hun falt bort. Som liten jente hadde hun sittet på fanget til bestemor da hun fortalte om den fine parken og hagen på Mustorp som Poulsen hadde anlagt, og som de måtte reise fra på grunn av at han gikk konkurs. Blant annet var det tennisbane og vannfontene med 7 lysthus, som sikkert var sjeldent den gangen. Bestefar fortalte at den gangen gikk hagen helt til sandgropa. I annonsen

om tvangsauksjon i Morgenposten sto det at gården har et sjeldent flott parkanlegg for kondisjonert fremleie. Poulsen hadde egen gartner.

Poulsen skal ikke ha hele æren av beplantningen på Mustorp. Den forrige eieren Michael Rasch, som kjøpte Mustorp i 1801, var også en ivrig hagemann. Det står at i 1801 hadde han en gartner, Anders Stålgren fra Getinge i Sverige, til å anlegge hage på Mustorp. En del av de gamle trærne er nok også fra den tiden. Det skal visst være meget sjeldent at de er nevnt. At enkelte trær kan være fra den tiden, kan jeg bevise. Den første linna i alléen på høyre hånd vil jeg nevne, og den er innhulet. Ca. fire meter oppe er et stort hull. Her krøp far, hans bror og Sigurd Mysen inn og sto nede i bunnen på en gang. Far var født i 1895, så det over 100 år siden.

Zeiner Gundersen fortalte at de hadde et gammelt bilde fra Mustorp som var tatt av fasaden av hovedbygningen på Mustorp fra den tiden Poulsen var her. Bildet er tatt av en for oss ukjente frøken Røpke på Mysen. Bildet ble tatt i 1864 eller -65. På bildet står Poulsen og hans kone Kaya Poulsen født Foyn, og deres 3 barn. Slektsopplysninger viser at Kaya var søskenbarn til hvalfanger Sven Foyn i Vestfold. Hennes far var grosserer og seilskutereder i Vestfold. De var fra gården Teie, og hennes far var også trelasthandler.

Etter dette bilde å dømme, er beplantningen utført av Poulsen på begynnelsen av 50-årene ved hjelp av gartner Tøyen, som var utdannet slottsgartner. Han var oldefar til Christian Andresen som drev Mysen Fargehandel. Han bodde på Furulund

Hovedbygningen på Mustorp gård ca. 1865. Wilhelm Paulsen til høyre, hans kone Kaia Paulsen, født Føyn, søskenbarn til hvalfanger Sven Føyn fra Sandeffjord, og deres tre barn.

på Folkenborg. Jørgen Dahl skriver om ham i Indre en gang, at han var en veldig munter mann og en spilloppmaker. Far fortalte at han hadde hørt av en gammel mann en gang at det var den samme mannen som også hadde anlagt hagen på Lekum og Sulerud.

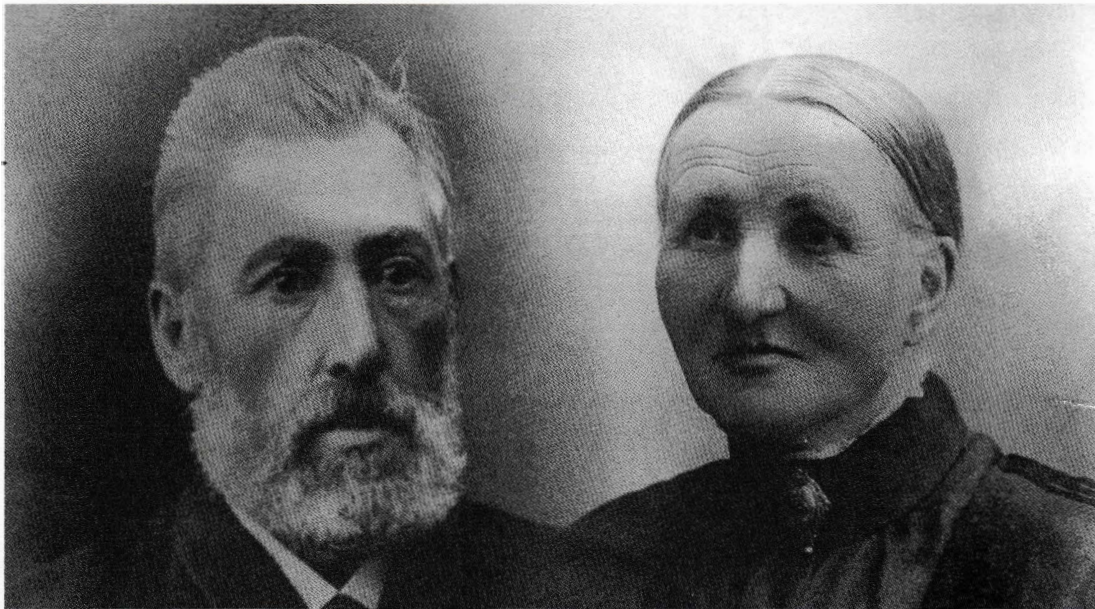
På slutten av 1850-årene kom det en del sjeldne trær fra Ås som ble jordslått på Mustorp, og som siden ble fordelt ut over distriktet står det. Som liten gutt kunne far huske dem. I dag er alle døde.

Jeg spurte Zeiner Gundersen om han kunne skaffe meg en kopi av bildet fra Mustorp, og det gjorde han gjerne, sa han, for hans datter utdannet seg som fotograf. Jeg fikk tre kopier tilsendt med beskrivelse av personene. Det skulle ikke koste oss noen ting, og skulle

være en liten gave for at vi hadde vært så snille mot ham og tatt i mot ham og hans gamle mor på Mustorp. Mor sendte tilbake en liten heklet brikke til jul, som takk. Bildet overlot hun til sin eldste sønn og det har gått i arv fra far til sønn som et minne fra den gang Poulsen var på Mustorp. Bildet er nå veldig forstørret og henger i stuen.

Om Poulsen fortelles det at han som ung, sammen med sønn til lensmann Hjort på Lekum, reiste i 1848 som frivillig til Danmark og var med i den tysk-franske krigen. Begge fikk tapperhetsmedaljen når de kom hjem. Han var født i 1825 og døde i 1880-årene.

Stabbursklokka på Mustorp henger i dag på Narvestad. Den ble solgt på tvangsauksjon etter Poulsen. På

Iver Olsen Mustorp, Marthe Mustorp. Erling Mustorps oldeforeldre.

den står det skrevet Chr. W. Poulsen 1854. Det var det året Poulsen kom til Mustorp. I den er det støpt inn to sølvdaler. Da Poulsen måtte reise, spurte han oldefar om han kunne få med seg fløya i flaggstanga, den var i messing med unionsmerket på, som det siste minne fra Mustorp. Og den fikk han med seg, for oldefar syntes synd på ham.

Min oldefar, Iver Mustorp, kjøpte Mustorp i 1868.

Fra omgangsskole til amtskole på Mustorp

Før i tida var det omgangsskole på gårdene rundt omkring i bygdene, to til tre dager på hvert sted, og ofte i samme rom der husets folk hadde sin daglige gjerning. Elevene leste i testamentet og katekismen, og forklaringen lærte de på rams og uten forståelse. De flinkeste og især de bedrestilte lærte seg å skrive og å regne. Gamle Bunes'en var deres lærer som hersket med suveren

myndighet. Da det hendte at en av de flinkeste i klassen søkte å trenge inn i regnekunstens mysterium og ba læreren om hjelp, fikk han ofte til svar: «Det er et snett med det, du får tenke på det». Han kunne nemlig ikke di isjon og derfor ville han nødig at barna skulle nå lenger enn til å multiplisere, skriver han.

Iver lærte å regne og skrive etter at han var konfirmert, så derfor kunne han ofte hjelpe de andre når de kneip. Især forsto han godt å få uttrykke sine tanker muntlig og skriftlig. Dette ble han til hjelp, særlig når han talte Guds ord. Hans hustru lærte ikke skrive eller regne, men hun kunne lese. Hun var født i 1834.

Nedre Smaalenenes Amtskole, eller Skjeberg fylkesskole som den senere ble kalt. I 1960 ble den Skjeberg Folkehøgskole.

Det første kullet ble holdt på salen på Mustorp i 1876. Skolen var en vand-

Fra salen på Mustorp der skolen holdt til. Prost Kjølborg på prekestolen.

rende skole rundt om i fylket de første årene. Den kom flere ganger tilbake til Mustorp. Siste gang var i 1895. På 100-årsjubileet for skolen i Skjeberg fikk skolen låne kateteret og prekestolen fra det første skoleåret, som en kuriositet på denne dagen.

I 1875 kom forslaget til Stortinget om statsunderstøttelse til ungdomsskoler, der undervisningen skulle drives i den ette lutherske ånd. Dette ble til de såkalte amtskoler. Så tidlig som i januar 1876 ble det satt i gang et amtskolekurs på Mustorp. Bestyrer og enelærer var cand. theol. John Mourby Woll. Det første kurset på Mustorp varte i 20 uker og hadde 43 elever. De fikk undervisning hovedsaklig i norsk, kristendom og regning.

Sommeren 1877 ledet den nevnte bestyrer Wold et tre måneders jentekurs på Mustorp. Lærer Anders Jensen i Trømborg underviste i sang, og en lærerinne i håndarbeid. Fru Gunhild Skrikerud, født Hedemarken,

har fortalt dette til den senere folkehøgskolebestyrer Funderud. Det var 11 jenter på kurset. Det gikk nokså stivt og alvorlig for seg. Bestyreren talte aldri eller sjelden til elevene. De hadde norsk, regning, historie og helselære. Det ble gjort lite for elevene utenom skoletiden. Ingen elevmøter eller kvelder til opplesning eller musikk, ikke en gang 17. mai var det noen tilstelning. De sang «Ja, vi elsker» og fikk lov til å gå en tur om ettermiddagen. Men ikke i flokk og følge, bare to og to. De måtte ikke forstyrre veifreden.

Ved avslutningen av kurset, var det heller ingen festlig tilstelning, men en utstilling av skolens håndarbeid. Cand. theol. Mourby Woll var ingen ungdomsskolens mann. Han ble senere professor i filosofi. I regning begynte han for langt ute i regneboka, syntes fru Skrikerud.

I 1894–1895 kom amtskolen til Mustorp igjen. Bestyrer Hans Lie holdt kurs for 30 elever (gutter), O. Lingjærde

var en annen lærer, amtsagronom Iversen holdt tre foredrag på dette kurset i husdyrlære. Iversen var sønn på Duserud. De hadde en festlig sommeravslutning. Sommeren 1895 var det jentekurs på Mustorp. Det var 33 jenter og gjennomsnittsalder var 19 år. Lie roste elevene for flid og lærelyst.

Natten til 18. juni 1895 brant skolehuset på Myranne, Folkenborg. Det var ikke gammelt, sa bestefar, og lå like i nærheten av jernbanebrua. Her lå det en liten låve som er revet i den senere tid. Folkeskolen ble da midlertidig flyttet til salen på Mustorp, mens ny skole ble bygget opp på Mysen, tvers overfor Festiviteten. Den ble bygget i murstein og revet i 1976.

Kåre Grytli (bestyrer) og fotograf Kjell Bertheau Johansen fra skolen var her en tid før jubiléet, tok bilder og samlet opplysninger om skolen, til jubileumsboken. Far har snakket med en del av de gamle elevene som har gått her. Alle syntes at det var meget lærerikt, og hadde mange gode minner. Jeg har navnet på en del av disse: Anna Duserud, søster av bestefar, død 1956. Johan Moen fra Høyekroken, død 1952. Han bodde på gården Løkkeberg på Folkenborg, som i dag er nedbygget. Maren Tassebakke, bodde på Tassebakke ved Hjelmark. Ble senere gift med Jens Glenne, som var bestemors bror. Den som flest vil huske i dag, er Olaf Jahren på Bredeg i Trømborg. Han ble meget gammel og satt på kontoret i Eidsberg Brannkasse mange år etter han var pensjonist. Hver gang jeg var i brannkassa nevnte han at han hadde gått på amtskolen på Mustorp, som sikkert var meget stort den gangen.

Hovedbygningen på Mustorp er satt opp mellom 1710 og 1713. Det var også en vinkel til, mot vest, i to fulle etasjer. Den ble revet i 1878 og satt opp i Bergerkrysset på Mysen, der den ble revet i 1978. Den ble kalt Aasgården etter en snekker Aas på Mysen. Bestefar beskriver at i annen etasje var det to rom som salmakeren og skomakeren satt med reparasjoner. Her var det og et do med fritt fall ned. Her gikk geita under og spiste opp alt som kom tørt og fast. Det var nok den første form for tørrklosett. Slik var det også i hovedbygningen nede. I en branntakst fra 1801 står det beskrevet at det luktet noe forferdelig. Tenk når det var selskap og mange skulle på do!

Rettelse fra forrige utgave, side 63

Dette er ikke Ivar A. O. Mustorp, men Petter Eriksen, bestefar til Ingrid Mustorp, som er nevnt i «Minner fra krigen» av Erling Mustorp.

Kirkebyggeren Iver Hansen Bruserud

Av Jørgen Dahl

Det er få data som er levnet oss om denne merkelige, geniale mann. Da gamlestua på Bruserud ble revet ned, fant vi hans fripass der viste at han var født i 1818 på plassen Diskerud under gården Lie ved Ørje, samt at han hadde avtjent sin verneplikt som soldat. Men hans barndoms- og ungdomsår kjenner vi intet til.

Som voksen mann finner vi ham som sagbygger og sagmester på Svarverud-bruket i Hærland. Det er sannsynlig at dette var i de år tyskeren Bertheau (alminnelig kaltes denne mannen Barthoe) eide godset. Her bygde Iver om sagbruket etter en helt ny type, som han sjøl hadde uteksperimentert. Mens et hittil kun hadde vært brukt bare et blad i hver sagramme, så satte Iver nå opp ei ramme hvori stokken ble kanta. I ei annen ramme satte han inn så mange sagblader at den kløvde stokken ferdig med en gang.

Dette var et helt nytt system, som tillike var meget arbeidsbesparende. Etter som det spurtes, kom sagbruksfolk kjørende lange veier for å få se denne nye sagbruksinnretningen.

Det fortelles at det kom folk helt fra

Drammensdistriktet. Mange sagbruk ble ombygd til den nye typen. En han ble «ente værandes» på Svarverud. For i 1860-åra treffer vi han på Ørje igjen. Da var han kommet tilbake til Lie som sagmester og bodde atter her på Diskerud, hvor han var født.

Da han bygde om kvernhuset til naboen der i Ørjefossen (Braarud eller

Torp), så det ble mer moderne og fikk større kapasitet enn husbondens, ble han oppsagt og kom derfra og hit til Dal, hvor sagbruket hadde brent ned. Det var i 1869 han kom hit hvor hans slekt, sønner og sønnesønner, fortsatte etter ham som sagmestere og høvelmestere helt til 1936. Her bygde så Iver og sønnene opp igjen det sagbruket som var brent.

Han hadde sju sønner. De to eldste var reist til Amerika innen de forlot Ørje, mens de fem yngre fulgte med foreldrene hit hvor de kom til å bo på Bruserud.

Siden det var så mange av dem, så viste det seg at de kunne ta over mer arbeide enn det som falt på sagbruket her. Og de skiftes snart om å reise rundt og bygge nye sag- og møllebruk innen distriktet, og dette ble mange. Jeg skal nevne de jeg minnes omtalt: Sag og mølle i Hedmarkfossen, ny mølle ved Ørkenhullet (nå Nordlie), sag og mølle på Krogstad, mølle på Åsengen, mølle og sag på Rustad for brødrene Hemmingsen, mølle og sag på Finnehuset for Andreas Westerby, sag og mølle på Brattfoss, sag på Eidareng i Askim for fogd Jørstad, samt et sagbruk av mer moderne type i Lekumfossen for lensmann Hjorth.

Å bygge slike bruk den gang krevde mye arbeide. For det var ikke som i dag, å gå til et mekanisk verksted og bestille en turbin til å drive, eller en elektrisk motor, eller å få tak i lokomobil. Nei, det var å lage vannhjul til drivkraft. Enten hjul av mindre diameter og

som ble drevet med undervann (brystvannhjul) eller av så stor diameter som fallhøyda tillot, og som kaltes overvannshjul. Alt måtte stå i forhold til fallhøyda og vannmengde, og alt dette var noe som byggmesteren måtte beregne og laga sjøl.

Iver laga ikke bare vannhjul. Da han bodde i Ørje laga han en turbin til drivkraft i ei mølle. Og i 1870-åra konstruerte han en slags vannskrue, som ble brukt i Fossumstryket i Askim, som drivkraft for et sagbruk som han bygde der. Det fortaltes om ham at han brukte alle sine ledige fristunder til å eksperimentere med vannhjul, fjørkaller og turbiner av forskjellige typer. Disse eksperimenter holdte han til med i små bekkefosser.

Resultater som ingeniører i dag kan regne seg til, måtte Iver eksperimentere seg til og prøve seg frem til med sine modeller. At han ikke gikk fri for «perpetum mobile» (evighetsmaskin) er jo en selvfølge.

Det foran nevnte er noen av de arbeider Iver Hansen utførte, eller ledet. Alt hva han foretok seg gikk han helt inn for, for å kunne yte det beste. Av vesen var han rolig og stillfarende og med ytterst sømmelig fremtreden. Han var etter den tids skikk en måteholden mann. For det var ingen som fikk ham til å ta mer enn en liten dram noen gang.

Han fulgte godt med i tidens politiske og sosiale spørsmål, enn skjønt han aldri oppnådde å få stemmerett.

Hans hustru var meget sykelig, og døde mange år før ham. Deres hjem var prega av den ro og harmoni som omga ham, hvor han ferdes. Banning og simpel tale eller oppførsel var deres hjem fredet for.

I all sin fremferd var han sin venns venn. Som sådan minnes jeg hans forhold til min bestefar, som var hans arbeidsgiver gjennom mange år. Det var et ubrytelig vennskap mellom de to, som ingen kunne rukke et fnugg.

Men Ivers største byggverk ble dog Hærland kirke, hvor han var byggmester og min bestefar entreprenør.

Foruten sine sønner hadde han her med seg arbeidere som trengtes. At han skilte seg vel, og med heder fra sitt arbeide, det vitner kirka om ennå i dag.

Men han gjorde flere nødvendige forandringer i arkitektens planer som denne ikke hadde vært klar over.

Tårnhuset skulle tømres som laftverk helt opp dit spiret begynner. Men på sør- og vestvegg hvor soltørken sto hardest på, der sank veggene raskere sammen, enn mot nord og øst. Og derfor satte han opp et reisverk av grove dimensjoner inne i tårnbygningen og boltet dette fast i fundamentet. Likedan satte han lange jernstrekker tvers over langskipet, for at takkonstruksjonen ikke skulle spenne ut langveggene.

Ole, hans nest eldste sønn, fikk det vervet av sin far å skru korset fast på toppen av tårnspiret.

Iver var nå blitt en eldre mann, og etter denne tid påtok han seg ingen større arbeider. Hans hustru døde også noen år etter, flere av sønnene giftet seg og flyttet ut, og han ble etter hvert en ensom mann.

Da han var over de 70 år bestemte han seg for å lære og skrive og regne. Han syntes han kunne ta seg tid til det, og han ble flink til å skrive.

I all sin tid før brukte han tankene og tomrestokken, når han gjorde opp de nødvendige regnestykker. Hvordan

Hærland kirke slik den er i dag.

han kom til de riktige resultater var det ingen som forsto.

Han var en evnerik mann, og en begavelse av sjeldne, og gjennomført hederlig og rettskaffen i både liv og tenkesett, og absolutt pålitelig Egenskaper som har gått i arv til hans etterkommere.

Hans yngste og lengstlevende sønn

var Theodor Iversen Høitomt.

Av andre sønner skal jeg nevne

Johan Iversen Langerud, som i ei

lang rekke år var sag- og høvelmester å Krogstadbruket for ingeniør H.

Krogstad. Martin Iversen var i mange år sagmester på Rustad og senere møller

på Narvestad, inntil han kjøpte søndre

Ørken i Hærland. Kristian Iversen

tok navnet Dahl, og bodde i sine

siste år på Brunsnes i Hærland. Ole

levde ugift, han var i mange år

sagmester og gårdsbestyrer for

Annette Hedmarken.

Ivers siste byggearbeide var et

sagbruk i Torpedalen, men dette fikk han ikke utført. Det ble seinhøstes og glatt, og så datt han ned fra et stillas og forslo seg, så han ble lam i hele underlivet, og kom aldri opp mer.

Han kom da til sin sønn og svigerdatter på Rustad, Martin og Sofie, og døde hos dem 16. januar 1896.

Iver ligger begravd på den nedre gravlund ved Hærland kirke. Hans grav er ukjent, og ingen stein forteller om hans minne.

Men kirka han bygde står ovenfor, som et varig monument over ham, og vitner om hans livs største arbeide.

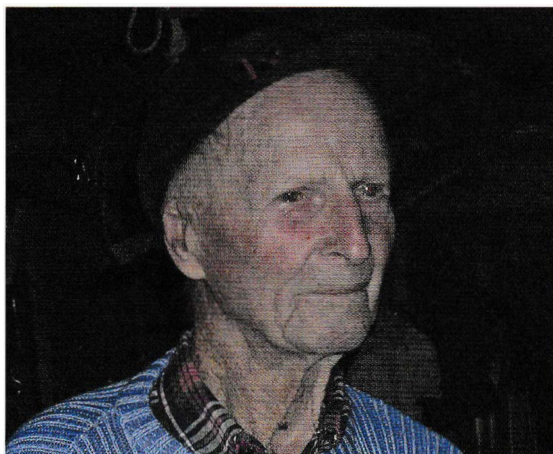
Og sønnen reiste en synlig bauta over sin fars minne, da han satte korsets merke på tårnspiret.

Kilde:

Indre Smaalenens Avis, 1929*

Åsengen mølle

Intervju med tidligere møllemester Arne Hagen, i en alder av 102,5 år

Møller Arne Hagen 102,5 år.

Ingeniør Gulbrand Laugslett bodde i Havnås i Østre Trøgstad. Han hadde planer om å bygge en mølle. Han hadde sondert terrenget og ville bygge mølle ved Åsengen. Dette var i 1875. Han måtte kjøpe småbruket Elvestad for å få byggegrunn til mølla. Mølla ble bygget i murstein som kom fra et teglverk i Havnås. Han måtte bygge en solid plankedam over elva, for å føre elva inn i ett nytt leie, før byggingen av mølla kunne starte. Den nye dammen måtte være ferdig før de kunne begynne å bygge mølla.

I 1880 sto den tre-etasjes mølla ferdig. Det var et praktbygg. Samtidig som mølla ble bygd, ble det også bygget en treullfabrikk i tre, den var også i tre etasjer. Smie og stall ble også bygget og i stallen var det plass til fire–fem hester.

Senere kom det et sagbruk på sør–siden med kraft fra mølleturbinen. Den var i drift i mange år.

Gunerius Andresen, kom fra Solberg gård på Enebakkneset. Han ble ansatt som møllemester og bosette seg på Elvestad med familien. Han kom fra Bryn mølle i Oslo. Han skulle være med på all montering som var skikk og bruk den gangen.

Mølla var utstyrt med 3 platetørker som var i eget rom og turbinene var av kaplantype. Krafta fra turbinene ble overført med tannhjul. Turbintennene var av tre og de øvrige var av støpejern.

Det var to sammaltkværner og en skrekværn. Noen av disse steinene var av svensk naturstein.

Sentrifugalsikte med valsestol og elevatorer. Elevatorreimene var laget av linstoff og elevatorkoppene av griseskinn

Rensemaskin og blåsemaskin og grynkværn til å lage bygg–gryn på.

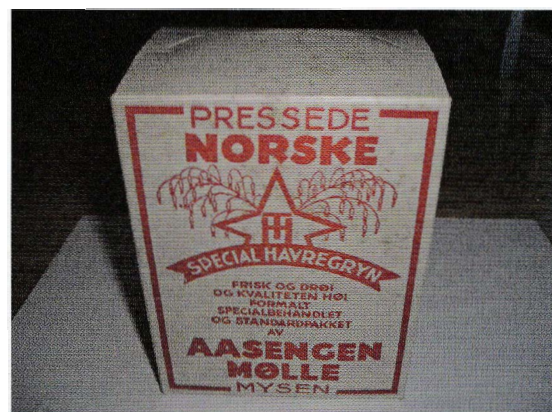
Gunerius Andresen var møller fra 1880 til 1917, og på denne tiden var det ikke pengebetaling. Betalingen var med melet som ble malt. Det het seg at det skulle være to skuffer til mølla og en skuff til mølleren. Det var vanskelige tider og mølla ble solgt i 1917. Det var Ole Lind, Adolf Korterud og Ås på Vister som ble de nye eierne.

I 1917 ble det innført pengebetaling, og da måtte det skaffes vekt. Da ble alt veiet og betalinga var pr. kg. Det ble ansatt en ny møller og det var Oskar Kristoffersen fra Strømsfoss, men han ble ikke der så lenge. Så kom det en som het Eugen Nymann som opprinnelig var fra Sverige. Han hadde

arbeidet på Rustad mølle. Han ble ikke så lenge han heller. På 1920-tallet sto det stille omtrent overalt, så det var en veldig vanskelig tid. Da kom Martin Mansås fra Odalen, og han var der i mange år. Ca. 1926 ble mølla solgt til Østenby på Kviller, Johan Torper og Theodor Høitomt.

Etter Mansås kom Eugen Rognved, men han ble syk og fikk ikke vært så mye i mølla. Da overtok Toralf Høitomt mølla, det var ca. 1927. I 1927 kom korntrygden og da ble det bedre forhold for driften. Mølla sendte da regning til staten og fikk oppgjør hver måned.

Høitomt satte inn nye maskiner: Havregrynsmaskin, paddymaskin, skalemaskin, elevatorer og presse. Det ble bytta ut sentrifugalsikta og satt inn plansikte. Ca. 1927–28 kom en ny møller fra Ørje, som het Olav Olson. Han var til 1937, og på den tiden fikk han byttet ut plansikten, til en større plansikte, han fikk også byttet til en ny dobbel valsestol. I 1937 kom Arne Hagen som ny møller. I 1939 ble det byttet til nye

Originalpakke til havregryn fra Åsengen mølle.

turbiner. Det var Francis-turbin som gikk rett fra dammen. Den rørgaten ble bygd på stedet av spesielle høvla trebord. Maskinene for siktingen på Åsengen var en av de mest moderne som var i Eidsberg på den tiden ca. 1945–48.

Arne Hagen sluttet i 1947 og da kom først Martin Mansås, som hadde vært der før, deretter kom Arne Frogner og til slutt kom Kolbjørn Trømborg. Mølla ble nedlagt i 1952. Dette er i grove trekk av hva som har hendt.

Askim, 12. mars 2012

Eidsbergs avskjed med en avholdt lærer

Blomsterdryss og vakre ord til Johan Skullerud på 67-årsdagen

Gymnastikksalen på Skaltorp skole var fullsatt da tilsynet i Kirkefjerd-ingen krets fredag kveld arrangerte avskjedsfest for Johan Skullerud, som nå har sluttet i lærergjerningen etter å ha vært i skolestua i hele 45 år. I 40 av disse har han vært lærer i Eidsberg, og de siste 28 år i Kirkefjerdingen krets. Skullerud ble sterkt hyldet for sitt virke både som lærer og kirkesanger, og han fikk en rekke bevis på at han har utført et meget godt arbeide.

Lærer Johan Skullerud.

Festen ble ledet av kretsformannen Johan L. Rud, som fortalte at som den beskjedne mann Skullerud alltid er, hadde han helst sett at det ikke var blitt holdt noen fest for ham, men kretsen ville svært gjerne gi uttrykk for sin takknemlighet, og var glad for å få denne anledningen, sa han.

Programmet ble åpnet av en sangkvartett, bestående av Nancy Hansen, Martha Holm, Gunvor Finstad og Eli Østensvig, som sang flere sanger. Deretter holdt sognepresten en strålende tale.

Etter prestens tale var det igjen en avdeling med sang, og før kaffepausen ønsket kretsformannen den nye læreren, Sigurd Sandem, velkommen til skolen. Etter pausen takket Rud hedersgjesten for hans strålende virke som lærer i 45 år. Etter talerens mening var det ikke å proppe barna med

tall og andre skolekunnskaper, men den kristne oppdragelse og lærerens kjærlighet til barna, var av kanskje vel så stor verdi for de unge. Formannen takket spesielt for Skulleruds positive innstilling overfor skolen, og som et synlig bevis på all takknemlighet overrakte han fra kretsen, en stor, flott sølvvase med blomster.

Og det ble ikke de eneste blomster Skullerud skulle komme til å få. Det var blomster på bordet fra folk i kretsen, og en av de nåværende skolebarna, Liv Nygård, overrakte blomster, og sa noen vakre ord til sin «gamle» lærer. Gammel er forresten ikke det riktige uttrykket i denne forbindelse, for Skullerud er ennå ikke gammel av år – og han fylte 67

samme dagen! – og han har elever som nok i dag ser eldre ut enn seg sjøl.

Presang var det også fra Eidsberg skolestyre. Styrets formann, Johan Dybvik, takket for det store arbeid Skullerud hadde utført ikke bare i skolestua, men også som representant i skolestyret gjennom mange år.

Formannen i Eidsberg menighetsråd, Ingolf Trømborg, takket spesielt for den tiden Skullerud hadde vært kirkesanger i Eidsberg. Han var lærer på Sviu skole, og kirkesanger i Trømborg kirke fra han kom dit i 1921, og fortsatte som kirkesanger i Eidsberg da han kom til Skaltorp i 1933. Han hadde også vært medlem av og formann i menighetsrådet.

Det var også tale av Kr. Kopperud, som hilste fra tilsynet ved Sviu skole, og overrakte en blomsterkurv. Etter en sangavdeling, takket kollega Inger Fosse for det sjeldent gode samarbeide som det alltid hadde vært med Skullerud. Hun hilste også fra sin far, som var kretsformann da Skullerud ble ansatt i Kirkefjerdingen.

Etter at skoleinspektør Hongset hadde båret frem skolekontorets takk, ble ordet fritt, og det var taler av lærer Jakob Hjertaas, tidligere elev August Kleven og pastor Norendal, som først takket klokkeren på egne vegne. Han siterte sin svigerfar, prost Dehli, som en gang sa det slik: «Det er ingen sak å være prest når en har en slik klokke som Skullerud!» Norendal brakte også en hilsen fra Sviu krets, hvor han nettopp hadde vært på møte, og fra fru Dehli.

Johan Skullerud takket så for alle gaver, blomster og vakre ord, og festen ble avsluttet med bønn av Norendal. Kretsformannen takket for oppslutningen om festen, og medlemmer og varamenn til tilsynet, som hadde stått for arrangementet.

Johan Skullerud var født 2/2 1895 og døde 19/11 1981.

Kilde:

Indre Smaalenenes Avis fra 1962

Skaltorp skole

Bondehallen 1924–1982

Av Haakon Koht-Norbye

Historien om det for mange, «minnerike og kjære forsamlingslokalet i Høiefjeringen». Det var ungdommen som i sin tid fikk bygd forsamlingslokalet. Garantiselskapet Bøndernes Hus sør for innkjørsla til Haga Vestre. På folkemunne het forsamlingslokalet bare «Bondehallen». Det var også ungdommen som avhendet lokalet da det ble for lite, utslitt og med for liten parkeringsplass, nå i bilismens tidsalder.

Ungdomslaget Eidsberg

Lærerne i Eidsberg gjorde en stor innsats for ungdommen rundt forrige århundreskifte. Folk med utdanning var en slags kulturspredere for ungdommen på landsbygda den gang. De fikk til et stiftelsesmøte i losjelokalet ved Eidsberg stasjon 3. mars 1908 for et ungdomslag rundt Eidsberg kirke. Det ble på dette møte nedsatt en lovkomité bestående av agronom Trauerud, lærer Lotsberg (Thy skole), lærer og kirkesanger Nuland (Skaltorp skole) og pastor Jansen i prestegården.

17. mars var det nytt møte i «Losjen» og laget valgte sitt første styre: Formann ble lærer Lotsberg, viseformann agronom Trauerud, til sekretær ble valgt sakfører Johs. Finstad og som kasserer Oluf Knoll. De øvrige styremedlemmer var Martha Grønnern, (ble med tiden fru Aksel Haga), Anna Knoll, pastor Jansen og lærer Nuland. Navnet på laget ble Ungdomslaget Eidsberg, noe

som lett kunne forveksles med Eids Ungdomslag på Slitu.

Ungdomslaget fikk en flakkende tilværelse de første årene. Ved side av kulturell lagsvirksomhet, lærte også ungdommen dans og folkeviser. På grunn av dansen kunne man ikke ha møtene sine i «Losjen», hvor det danseforbud.

Det fleksible ungdomslaget

Laget hadde derfor sine møter på forskjellige gårder. Det hadde tilstelninger på Foss, Skaltorp, Elve og ikke å forglemme hos Martha og Aksel Haga i hele fire år. Ekteparet hadde den gang det Østre Haga, så som Haga jordbruksskole i dag eier.

Deretter hadde man møtene sine på Høieskolen en periode, men de likte ikke en del folk i skolestyret. Da man var redd for utkastelse fra skole var Ludvik Stensrud redningsmann. Han lot laget få bli på Stensrud i mange år, helt til laget kunne flytte inn i «Bondehallen». I de seks åra ungdomslaget var på Stensrud, var det godt for styret å ha et fast sted å være. Laget hadde nemlig kateter, piano, krakker, kaffestell m.m., så det var godt å slippe å flytte disse tingene fra gård til gård.

Driftige ungdommer på Stensrud

Det var tæl i de ungdommene som holdt til på Stensrud i disse årene. De lengtet nok sikkert etter et skikkelig lokale å holde til i. De la nå planer om

Bondehallen.

et eget lokale i samarbeid med bøndene i Høiefjeringen. De fikk gratis tomt av Eivind Haga, og bøndene stilte opp som garantister for det som offisielt skulle hete Garantiselskapet Bøndenes Hus, men som ganske sikkert snart ble hetende «Bondehallen», og det var navnet på lokalet så lenge «Bondehallen» eksisterte.

De ungdommene som satt i styret for Ungdomslaget Eidsberg etter årsmøtet på Stensrud 2. februar 1924 fikk et hektisk år. Det var det året alle Høiefjeringen jobba dugnad. Det ble gravd, kjørt stein og grus, og tømmer og skåret materialer til forsamlingslokalet. Hva de forskjellige gårdene og ungdommen ydet er en saga lott, og har lite å si når resultatet ble ferdig til innvielse 16. oktober 1924. Byggmester var Karl Nordeng, og da

huset var ferdig hadde man kr 16–17 000 i gjeld.

Etter årsmøtet på Stensrud 2. februar 1924 hadde ungdomslaget følgende styre: Formann Kristian Høie og nestformann Johs. Bakker. De øvrige styremedlemmene var: Andreas Høie, Syver Bakke, Sigrid Lund (ble med tiden fru Syver Bakker), Anna Dybedal (ble med tiden fru Fridtjof Lund-Høie), Signe Høie Vethe (ble med tiden fru Thorleif Præsthus) og Jens Moen. Som ungdommer flest tok de seg også tid til å ha det moro. Ifølge annonsene i «Indre» var det samling på Stensrud både i påska og ved St. Hans-tid.

Innvielsen for Bøndenes Hus

16. oktober 1924

Den 16. oktober ble en stor dag for folket i Høiefjeringen. Som hovedtaler

hadde styret fått tak i statsråd Johan E. Mellbye, som dertil var bondehøvding og formann i Norges Bondelag. Det var stortingsvalg denne høsten, og i den forbindelse hadde Mellbye fått to dager til valgkamp i Østfold. Den ene dagen fikk vi altså her i Eidsberg i forbindelse med innvielsen av «Bondehallen».

Alt første dagen lokalet ble brukt ble «Bondhallen» for liten, det var stapp fullt over alt. Det var ungdomslagets Johs. Bakker som ledet dette stormøtet i Høiefjeringen, og som ble starten for et minnerikt forsamlingslokale.

«Bondehallen» var bygd som et vinkelbygg, med inngang fra vest. Der var det bred trapp med tak over, før man kom inn i entréen. På høyre side i denne var det trapp opp til vaktmesterleiligheten i annen etasje, og en dør inn til «veslesalen/garderoben».

På venstre side av entréen var det dør til kjøkkenet, med vedkomfyr.

Kjøkkenet var tungvint, for det gikk mange år før «Bondehallen» fikk innlagt vann. Både inngangsdøra og døra inn til dansesalen var doble.

Østover fra det to-etasjes frontbygget var det en stor dansesal med scene. Takhøyden i salen var såpass stor at det stort sett var brukbar luft ved tilstelninger. Salen hadde to vinduer mot sør, i likhet med lillesalen.

Det var to piper i huset, en til komfyren på kjøkkenet, og en til ovnen i småsalen, og til den store etasjeovnen i storsalen. Denne etasjeovnen var det en gubbe som presterte å rive over ende på en tilstelning i «Bondehallen». Ja, det knytter seg mange forskjellige minner til «Bondehallen».

«Bondehallen»

fikk stor betydning for grenda

Det var virkelig behov for et forsamlingslokale i Høiefjeringen, vi gamle minnes med vemod sykepleieforeningens trivelig basarer og mannskorets virksomhet i «Bondehallen». Eidsberg mannskor ble stiftet 14. september 1922 i «Bondehallen», og hadde alle sine øvelser der opp gjennom årene. Det ble også arrangert uhøytidelige skirenn i Brennoppbakkene med påfølgende humoristiske «seksaer» (måltid klokka seks, lettere, ikke privat kveldsmåltid, særlig i foreninger. Red. anm.) i «Bondehallen». Det ble også fremført sketsjer basert på lokalt stoff, hvor personer med særegenheter fikk gjennomgå.

Jeg kan nevne som et eksempel sketsjen om en mann som pleide å vifte med armene når han presenterte seg. Skuespillerne arrangerte en operasjon hvor bedøvelse ikke virket på pasienten. Da han ble gitt mer bedøvelse til ingen nytte, sa «legen» fortvilet: «Jøss, hva er dette for en kar som det ikke biter bedøvelse på?» Da slo «pasienten» ut med armene og sa navnet sitt.

Det var allikevel ungdomslagene som fikk mest nytte av «Bondehallen» til sine møter, øving av skuespill, leikkurs og fester. Årene frem til 1941 var det Ungdomslaget Eidsberg som fungerte, og hadde sin glansperiode. Etter krigens opphør i 1945 døde ungdomslaget ut, og protokollene vet ingen hvor er.

I 1947 ble Eidsberg bygdeungdomslag, BU, stiftet, og hadde møtene og festene sine ved Eidsberg stasjon, i Trømborg og i «Bondehallen». Da skytterhuset Gran ble solgt i 1957, var det bare i «Bondehallen» BU kunne

arrangere dansefester. Derfor ble all BU-virksomhet lagt til «Bondehallen», og ungdomslaget ble derfor Garantiselskapets viktigste bruker av huset.

Dette resulterte i at Garantiselskapet Bøndernes Hus den 5. april 1965 lot Eidsberg BU overta lokalet for gjelda, og ungdomslaget ble ansvarlig for forpliktelser og vedlikehold av eiendommen, blant annet å betale Edvart Haga 50 kroner i årlig leie av tomta.

Eidsberg BU drev lokalet til Kirkeby grendehus sto ferdig i 1982. 16. mai 1982 solgte ungdomslaget husene på tomta til Eivind Haga for kr. 25.000 kontant, og nettoen gikk deretter inn som andeler i Kirkeby grendehus. Eivind Haga gikk også med på at lagets inventar midlertidig kunne bli værende i huset.

«Bondehallen» hadde da vært et populært samlingssted i nesten 60 år, og minnene er mange både på godt og vondt. Alf Prøysen beskriver så godt slåsskjempene «Snekkersvekara» i boka si «Trost i taklampa».

Slike bøller hadde man, og har man, i hver bygd landet rundt. Disse bøllene, som drar på lokalet for å slåss og ødelegge for andre ungdommer. «Bondehallen» var intet unntak, og fikk derfor av enkelte økenavnet «Fellesslakteriet».

I dag ligger det en stilig villa på «Bondehalltomta» og den heter selvfølgelig «Bondehallen».

Ungdom kom, og ungdom gikk.

Mange traff nok her sin kårne.

Noen seg også en blåveisteve fikk,

og som dagen derpå pleiet sårene.

Ungdomslaget Eidsberg og «Bondehallen»

Som før nevnt var det ungdomslaget som dro i gang «Bondehallen» i 1924, og laget fikk nå en blomstrende virksomhet under Alf Kristiansen og Olaf Moens ledelse. De hadde også en fin amatørteatergruppe, med Olaf Moen som primus motor. Av jenter var det to som var ved telefonsentralen på Høiendal, nemlig Gunda Støeng og Gudrun Moseby, samt Høiendals egen datter, Reidun Smestad, som var mest aktive.

Den største suksessen hadde de med sitt skuespill «Bønder i byen», da var «Bondehallen» så full at folk måtte stå i gangen. Et annet skuespill med stor suksess, som de fremførte like før krigen, var «Kællæne i Oladæl'n». Etter Olaf Moen overtok Armann Lund ledelsen frem til krigen satte en stopper for lagsvirksomheten.

Jeg var så heldig å få en skikkelig prat med Olaf Moen da han var 87 år. Han mente Syvertsen-Rognerud hadde leikkurs i «Bondehallen» på første av 30-åra, kanskje før. Det første Syvertsen-Rognerud lærte oss, sa Moen, var å gå polonese. Da måtte vi gå skikkelig. Gud nåde den som subba med beina! Jeg kan være enig med Moen i begge deler. Jeg vet også at Syvertsen-Rognerud hadde kurs ved Eidsberg stasjon i 1923, og jeg lærte å gå polonese av ham i Skytterhuset Gran i 1941.

Syvertsen-Rognerud hadde leikkurs både i 1940 og 1941 i «Bondehallen». Da jeg gikk i «Skytterhuset» lærte jeg polonese og Gammel Reinlender m.m., og en kveld fikk vi *de flinke* fra «Bondehallen» på besøk. De gikk da et tilleggs kurs, hvor de blant annet lærte

Gammel Springar. Jeg minnes godt lederen, Armann Lund, komme kjørende med hest og slede som førstemann i kanefarten fra «Bondehallen» til «Skytterhuset». Det var avtalt spill med Syvertsen-Rognerud, denne populære lille mannen med fela og den «raue» vesten.

Danserne i «Bondehallen» ble til en leikarring som deltok på Eidsiva ungdomslags sommerstevne 22. juni 1941 i Hobøl. Det ble tatt to bilder av danserne denne dagen, og en forstørrelse av disse henger nå i grendehuset. Jeg har dertil greid å identifisere alle deltagerne, og festet listen med navnene under det ene bildet. Det bildet kan man si er finalen til Ungdomslaget Eidsberg. Like etter at bildet ble tatt, stoppet krigen videre lovlig virksomhet i ungdomslaget. Ledelsen ville ikke fortsette på nazistenes premisser, og la ned virksomheten offisielt. Det forhindret ikke at Thor Østensvig og Ottar Udahl arrangerte noen populære illegale fester i «Bondehallen». Dessverre kom Ungdomslaget Eidsberg aldri skikkelig i gang igjen etter frigjøringa i 1945. Det døde ut og protokollene forsvant.

Jubelsommeren 1945 ble et godt år for «Bondehallen». Da det ble arrangert mange fester både av foreninger og private. Idrettsleder som jeg var, inviterte jeg fotballgutta og håndballjentene mine til dans i «Bondehallen» da jeg feiret min myndighetsdag. Det var en stor dag å bli myndig og 21 år den gang. Det ble en skikkelig fest husker jeg. Det var et eget miljø i «Bondehallen», der vi danset på det slitte gulvet hvor kvistene stakk opp som rundslitte kuler. Målet på en

vellykket fest var når hele dansegulvet grynget da vi danset springdans. Det gjorde det på bursdagen min da Bekkevar'n dro «bæljen» oppe på scena. Ja, vi greide godt å danse etter bare et trekkspill den gang, uten alle høytalerne som musikerne bruker i dag!

Garantistene hadde det vanskelig

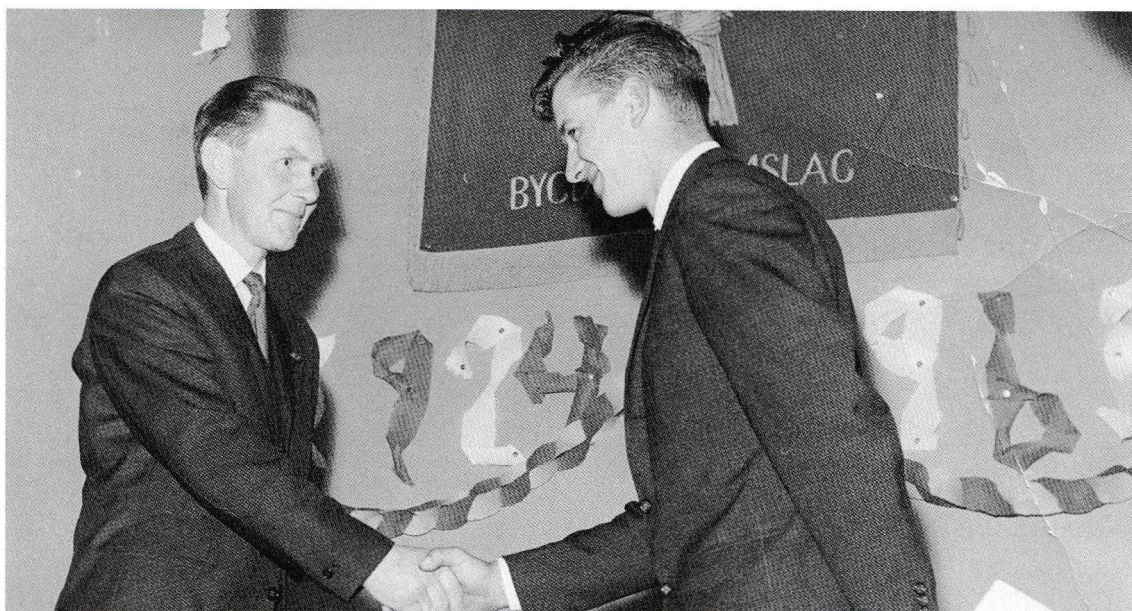
Det var bøndene i Høiefjeringen som var økonomisk ansvarlige for «Bondehallen», og stedets eiere. De var ikke heldige med sine garantier i 1920- og 30-årene. Da startet den store verdensomspennende depresjonen, forløperen til *de harde 30-åra*. Nedgangstidene skapte problemer for garantistene. Garantiselskapet var truet av oppløsning. Heldigvis ble Garantiselskapet Bøndenenes Hus reorganisert i 1938 med Ivar Høie som formann, og tross alle vansker i 30-åra, krigsåra og etterkrigsåra fungerte det reorganiserte Garantiselskapet i nesten 30 år.

Garantistenes siste gjøremål

20. februar 1965 hadde garantistene årsmøte i «Bondehallen». Der ble det reist forslag om å overdra stedet til Eidsberg bygdeungdomslag.

Det ble drøftet betingelser for overdragelsen, til beste for skolekretsens innbyggere, og fullmakter for styret til å ordne det praktiske med overdragelsen.

Alt ble så vedtatt enstemmig av disse 17 tilstedeværende: Olav Mjelde – Sø-Høie, Ivar Høie – Lindhol, Inga Lund Høie – Nordhaug, Hans Martin Lund Høie – Nordhaug, Syver Bakker – Nord-Høie, Johan Bakker – Bakker, Johan Haugen – Høie, Ragnar Østensvig –

Skjøteoverrekkelse i Bondehallen 5. april 1965 fra Garantiselskapet Bøndenenes Hus i Eidsberg til Eidsberg bygdeungdomslag Her representert ved Olav Mjelde og Rolf Kirkeby.

Aas, Lars Moen – Brenne, A. Hartmann
Åle – Skjeggerud, Arne Aas – Aas,
Ole Bakker – Bakker, Jens Moen –
Trippestad i Askim, Torstein Moen –
Moen, Kristian Søreng – Søreng, Inga
Bergstrøm – Guldborg, og Armann Lund
– Buskildsrud.

Styret hadde fått fullmakt til
å avhende «Bondehallen» for gjelda
på kroner 3130, og Eidsberg
bygdeungdomslag godtok de øvrige
betingelsene på et ekstraordinært
årsmøte 26.3.1965.

Den 5. april 1965 ble skjøtet
fra Garantiselskapet Bøndenenes
Hus Eidsberg, til Eidsberg
bygdeungdomslag utferdiget
og undertegnet av følgende
styremedlemmer: Olav Mjelde, A.
Hartmann Åle, Syver Bakker og Hans
Martin Lund Høie.
Garantiselskapet hadde utspilt sin
rolle, men gitt en
meget verdifull støtte til bygdas
ungdom, ja, takk for det.

Den store overdragelsesfesten

24. april 1965

Det var stappfullt av unge og voksne i
«Bondehallen» denne lørdagskvelden.
Ungdomslaget skulle få overrakt skjøtet,
og garantistene skulle feire forsinket
40-årsjubileum med varm aften.
Formann i BU, Rolf Kirkeby, ønsket
velkommen, og var glad for at alle
hadde fått plass.

Den høytidelig delen av festen
begynte med varmretten og August
Kleven var toastmaster. Han satte i gang
Hakon Koht-Norbye, som fremførte
sin femte festprolog til ungdomslaget.
Deretter sang Eidsberg mannskor
tre sanger, ledet av Sigurd Sandem.
Hovedtaler var Olav Mjelde som på
vegne av garantistene overrakte skjøtet
til BU's formann, Rolf Kirkeby. Begge
disse holdt korte taler, før man fikk et
par sanger av mannskoret. Da først
holdt Mjelde sitt historiske foredrag
om Garantiselskapet Bøndenenes Hus i

Høiefjerdningen, og om 40-årsjubiléet som ble utsatt til denne kvelden. Han ble etterfulgt av flere talere, og Rolf Kirkeby avsluttet den høytidelige delen av festen med å takke for «Bondehallen» og alle gode råd, sang og taler for øvrig, og til slutt sang man «Ja, vi elsker».

Så fortsatte festen til de små timer med forskjellig underholdning og noe dans.

Eidsberg bygdeungdomslag satte pris på «Bondehallen»

Bygdeungdomslaget brukte «Bondehallen» mye, og fikk sammen med garantistene lagt inn vann i huset 1963. Virksomheten ble ikke mindre i eget hus fra 1965. BU hadde kurser av forskjellige slag i huset, og tevlinger for de unge. Ungdomslaget hadde også «gubbefester», hvor de unge hadde med seg sine foreldre. Disse «gubbefestene» med varm aften, skuespill og annen underholdning var populære i mange år. Noe som var populært «Bondehallen» var de årvisse basarene til Sykepleieforeningen. Disse var en tradisjon helt siden 30-åra, og var like populære så lenge «Bondehallen» fungerte. Restene av mannskoret, inklusive Ole Bakker, var et populært og årvisst innslag på basarene så lenge Bakker'n & co. fungerte. Ja, koret fremførte ikke bare sanger, det oppførte også artige sketsjer, og vi eldre minnes Ole Bakker sine uforglemmelige soloopptredener.

Det ble en ny vri på basarene i det nye grendehuset, men sykepleieforeningen holder heldigvis tradisjonen ved like.

Epilog

Forsamlingslokalet «Bondehallen» er borte, men stedet blir aldri glemt. Den nye villa Bondehallen vil vitne om «forna da'r». Også andre steder i bygda finnes levende vitner om «Bondehallen». Servise og annet utstyr til tekjøkkenet i grendehuset er flyttet fra «Bondehallen» til grendehuset. Da Skjørshammer brygge i «Fiskærbøgda» ble åpnet 5. august 1991, ble krakkene, borda og benkene i «Bondehallen» plassert på og rundt dansegulvet der nede i «Fiskærbøgda».

Den siste gangen «Bondehallen» var offentlig brukt, var 5. april 1997. Da leide sykepleieforeningen «Bondehallen» av Bjørn Solberg, og denne kvinneforeningen brukte da huset til et loppemarked.

Bjørn Solberg hadde tidligere på året kjøpt «Bondehallen» av Hagafamilien og begynte å rive huset utpå sommeren og høsten. Noen store bål det året ble «Bondehallens» endelikt.

Eidsberg 14. oktober 2002

Slakter og tarmrenser

søkes til vårt slakteri.

For begge stillinger kan det bli

aktuelt med opplæring.

Kvinnelig og mannlig arbeidskraft

søkes til vårt fjærteslakteri.

Herland's Off. Eksportslakteri A/S

Tlf. Mysen 89 56 21

Håkon Brattås fra Eidsberg

Maskinfører i 38 år hos Statens vegvesen på Brennemoen, Slitu

Intervjuet av Torer A. Garseg

Håkon Brattås begynte i Statens vegvesen på Brennemoen høsten 1946.

Den første jobben hans var i knuseverket med å lempe stein i steinpukkeren. Han pukket stein til asfalt. Dette var en fin jobb om sommeren for da gikk steinen nesten av seg selv opp i steinpukkeren. På vinterstid var det en sur og kald jobb, og man måtte arbeide i all slags vær. Steinmassen gikk fra steinpukkeren og opp i siloene som lagret tre forskjellige størrelser stein. Arbeidet besto i å fordele stein slik at det ble jevn belastning, og at den ikke satte seg fast i knuseren.

De største steinene som ikke kunne knuses datt på bakken ved siden av sorteringsmaskinen. Disse var for store til knuseren, og ble brukt som fyllstein til andre formål. Den fineste sorteringa av stein gikk tilbake til grussiloen. Den ble blanda i sanda og brukt som veigrus. Steinen som ble brukt til asfalt var det tre sorteringer på

Den fineste, som ble kalt hagesingel, gikk til blanding i asfalten, mens den noe grovere ble brukt til oppbygningsmasse på veien før asfaltering. Denne massen ble jevnet ut med skrape og presset ned med veivalsen.

Håkon Brattås.

Like før krigen ble det blandet asfalt i Brennemoen. Da ble det brukt en stor betongblander som laget asfalten ferdig til bruk. Imidlertid var det for liten kapasitet på blanderen slik at det tok for lang tid, og asfalten ble for fort avkjølt før de fikk den på veien.

Etter hvert kom det nye måter å legge asfalt på. Den måten de gikk frem på var å ha tjæra på veien, den kom i tønner som sto på lastebilen, og den ble tømt i en spreder bak på bilen som sprøytet ut innholdet på bakken. Ole Johansen brukte høvelen og blanda tjæra og steinpukken. Dette gjorde de flere ganger, siste laget som ble tatt på var vanlig grus. Tilslutt så var det veivalsen som klemte det hele sammen. Dette var den første måten å legge asfalt på. Dette skjedde i årene 1947–48. Det ble også lagt gatestein i Fuskbakken før krigen.

Mannskapet som jobba i gropa besto av fire faste mann, det var Spaniland, Ingvald Garseg, Knut Fjellengen og Håkon Brattås. De begynte kl. 7.00 om morgenen, spiste frokost kl. 9.00, og middag fra kl. 12.00 til 13.00. De arbeidet til kl. 16.30. Når det var utarbeid brukte de spisebrakke. Dette var en liten sammenleggbare hytte, og der inne hadde de en liten vedovn. Denne brukte de til å varme klær og støvler på.

For å komme på jobb måtte Håkon Brattås sykle 16 km fra Fiskerbygda til Brennemoen. Den tyngste veien var fra Fjøs og opp til Øyerudkrysset. Verst var det om vinteren med mye snø og nordatrekk. Han brukte sykkel i 2 1/2 år, etterpå fikk han sitte på med «Gummibussen» fra Dingtorp til Askim. Derfra tok han neste buss

til Brennemoen. Om ettermiddagen satt han på med lastebilen til Tøften til Mysen, og derfra med bussen til Dingtorp. Dette var en lang reise, og klokka kunne ofte bli 18–19 før han var hjemme.

Det var 4 roder (distrikt) som tilhørte Brennemoen grustak. Veiarbeiderne var brødrene Knut og Odd Tøften fra Hærland, samt Arne Tøften, Johan Tøften og Monrad Lund. Westgård og Martinsen hadde veien fra Ramstad til Ydersbond. Som hjelpemann var Kristiansen på Vardehytta.

I Trømborg var det Olaf Sletten, og Hansen hadde Eidsberg. På Slitu var det Johan Johansen og Ludvig Hansen. Johan Johansen var hjelpegutt. Ludvig Hansen hadde først en Mercedes lastebil, og fikk siden en Kløner som sto igjen etter tyskerne. Det kom også amerikanske Chevrolet, dette var militærbiler som var firehjulsdrivne. Disse var høye å lesse på, og hadde kalde uisolerte hytter. I tillegg var de høyerrattet. Det var ikke så mange av disse, men de var utmerkede brøytebiler. Tor Høgås i Trøgstad brukte en av dem. Sjefen på Brennemoen var Jens Olsen, veisjefen var Sigurd Høgås fra Hærland. Han var en streng, men en respektert, real og god sjef.

Etter hvert gikk Brattås over til å være maskinfører for den første veiskrapa. Dette var en vanlig jordbrukstraktor, Fordson Major, bensindrevet, uten hydraulikk og uten hytte, men det var et lite tak over den. Den var også utstyrt med en slepeskraper bak. Traktoren hadde 3 gir forover, og det høyeste giret var på 12 kilometer. Han brukte mest 1. og 2. giret når han skrapa veien.

Veiskrapa som Brattås brukte.

Motoren hadde ca. 30 hestekrefter.

Veiskrapa brukte mye bensin, det gikk over 60 liter på tanken, i tillegg hadde han med seg to jerry-kanner på 20 liter hver. Han kjørte denne fra 1951 til 1962. Han tok over etter Harald Tveten, som hadde kjørt denne veiskrapa fra 1946. På vinterstid ble den ikke brukt. Da ble veiskrapa satt bort og Brattås fikk annet anleggsarbeid.

Blant annet jobbet han med sandstrøing på glatte veier. I tillegg var han med og satte opp snøfangere langs utsatte strekninger der snøen hadde lett for å føye og legge seg i veien. Noen av stedene var i Trømborg, langs Slitusletta og i Hærland, særlig i Visterhellinga.

På vinteren tok man i bruk bil med spissplog for snøbrøyting. Problemet var at plogen la igjen mye snø midt i veien. Ola Karlsen fra Mysen, hadde veiskrapa nede på Måsan. Det var

en Allis Chalmers førkrigsmodell, bensindrevet, som de fikk i 1939. Men under krigen gikk denne på generatorknott. Denne skrapa ble brukt til å rydde opp snø som lå midt i veien og skapte problemer.

Dagen ble lang for Brattås når han hadde sittet hele dagen på traktoren. Han kjørte med skrapa helt til 1962. Da fikk han en ny 14 tonn skrape med helhydraulisk utstyr og oppvarma hytte og som dro på alle seks hjula. Den het Austin Molwing. Denne kunne man sette isbrett under for å ta av den harde isen. Dette var litt av en overgang. Han kjørte på riks- og fylkesveiene, blant annet helt til Trøgstad kirke, men kjørte mest i Eidsberg.

Det var noen vintre som var ekstreme og vanskelige og kalde, særlig i 1965 og 1966. Da krevdes det mer vintervedlikehold. Måtte få vekk snøen som la seg midt i veien. Det var en

fordel at skrapa var utstyrt med god og varm hytte og varmeapparat.

På sommeren var veiskrapa fin å bruke til å ta opp veigrøfter og renner. Da ble massen lagt på kanten først og lesset opp på lastebilene med en lessetraktor som het Alman. Det var en både i Rakkestad og på Brennemoen, det ble stadig mer utstyr etter hvert.

Når han kjørte alene med skrapa hadde han bestandig med seg håndredskap som spade, rive og pigghakke. Videre på sommeren var det vedlikehold av grøfter og nedsetting av nye sluk og kummer. Kummene ble tippet av på kanten i nærheten av der de skulle stå, så ble de trillet på plass og ned i grøfta. For å få dem på plass ble det brukt stubbebryter, som var en slags løfteinnretning. Denne sto på tre bein og hadde sveivevinsj.

Når det skulle strøs på vinterstid sto det to mann på lasteplanet og strødde for hånd. De hadde spikret opp et lite rekkverk rundt på planet. Så kom det nyere strømetoder, da hadde man en slags strøtralle, en lem fra lastebilkassa og ned på bakken. Denne var opphengt i to trillebårhjul med kjetting på som vibrerte. Da kunne man regulere hvor i veien man ville strø.

Neste skritt var strøkasse som var opphengt i baklemmen på lastebilen. Da kunne grusen tippes opp i strøkassa som igjen matet ut grusen i en bredde av ca. 3 meter. Den samme patenten ble brukt når man skulle ha på klorkalsium på veien for støvplager om sommeren.

Når slåttonna gikk for seg ble det sølt mye høy i veibanen. Da var det umulig å slådde veien fordi høyet stengte for skjæret. Et sted kjørte de høyriva på veien for å få vekk det verste som var sølt.

Dette var en trivelig tid, Bråttås pleide å stoppe opp og prate med folk langs veien. Hvis det var noen som trengte hjelp, f.eks. hadde kjørt i grøfta, hadde han bestandig med seg en vaier med kroker slik at han kunne trekke opp kjøretøyet. Dette var ekstraservice, helt gratis.

Han kjørte stort sett den samme ruta flere ganger i uka, særlig hvis det var mye regn. Han hadde ikke mobiltelefon den gangen, men hvis noen skulle ha tak i ham ringte de hjem til kona. Hun visste som regel hvor han befant seg. På vinterstid ved ekstremt høye snøplogkanter, slo han ut kantene med skjæret. Dette var en veldig fordel.

På Brennemoen ble det også gjort forsøk for å lage nytt veidekke av sand og leire. Dette var bra, men arbeidskrevende, så det ble slutt på dette.

Så kom asfalten, og i 1962 fikk fylket en asfaltlegger. Dette var en engelsk type. Det måtte kjøres flere ganger med tjære, pukk og sand som lagvis ble presset med vals etterpå.

Heldigvis hadde han aldri noe uhell med skrapa, selv om han ofte kjørte helt ut på kantene. Men det kunne hende mange rare ting langs veien: «En gang jeg kjørte oppover mot Moen ble jeg stoppet av at det lå ei ku i grøfta. Denne måtte jeg hjelpe opp, men jeg vet ikke hvordan det gikk med kua fordi jeg måtte kjøre videre.»

Det var en trivelig arbeidsplass selv om det var mye ruskevær. Det var hyggelige kollegaer og godt samhold. Vi hjalp hverandre når det trengtes, og det var sjelden at noen var borte fra jobben.

Bråttås var 25 år da han startet i veivesenet, og jobbet der i til sammen 38 år.

Barndomsminner fra Mysen

Av Harald Jensen, 73 år

Det har vært skrevet mye om Mysenelva i det siste, så jeg har tenkt å dele noen av mine minner fra oppveksten med leserne av Haakon.

Jeg hadde min oppvekst på et sted som heter Elvebakke, som ligger like ved Mysenelva mellom Vesteng og Trollullfabrikken.

Det var mye aktivitet ved og på Mysen-elva den gangen på 1940–50-tallet. Vi fisket mye. Nede i Spinnerifossen var det noen kulper og der fisket vi ørret. Ellers var det de vanlige fiskeslagene som gjedde, abbor og mort. Om høsten krepset vi. Krepsen solgte vi til Diskerud og «Fiske-Hansen». Han bar bare dette

navnet i det daglige, hans egentlige navn var Gunnar Hansen og drev fiskebutikk både i Mysen sentrum og i Vandugbakken i mange år. Salget av kreps var en kjærkommen inntektskilde for oss gutter.

Vi laget kanoer og vi padla blant annet fra Spinnerifossen og opp til Susebakke. Det hendte også at vi dro kanoene forbi Narvestadfossen og padla videre nedover mot Lekum. Det var veldig pent nedover der, nå har vel det meste grodd igjen. Kanoene bygde vi selv av tynne bord som vi spikra sammen. Etterpå satte vi dem inn med tjære.

Det var mye bading i Mysen-elva og der lærte vi å svømme. Det var

Harald Jensen i nærheten av Kloppa ved Mysenelva

mange fine badeplasser langs elva, det var guttepølen og jente-pølen, de lå nedenfor der renseanlegget ligger nå. Der kunne folk også ligge og sole seg.

Vi hadde fotball-lag som vi kalte Elvelaget, vi spilte mot Sagtomta-laget fra Mysen.

Om vinteren gikk vi på skøyter på elva og vi slo ishockey i vika nedenfor jernbanebrua. Jeg husker at elva gikk over sine bredder en gang, det var antagelig i begynnelsen av mars måned. Det ble flom. Så frøs elva til og det ble fin skøyteis over hele neset. Da var det folksomt der.

Vestengbakken (Mysenleksikon s. 384) var lekeplass for oss på Folkenborg og for dem på Mysen. Om vinteren hoppa vi på ski og om sommeren lekte vi cowboy. Vi hadde krig med Mysengutta og det kunne gå veldig hardt for seg, men etter slaget lekte vi cowboy og indianer.

Den store manndomsprøven for oss var å hoppe fra toppen av stillaset på Vesteng-bakken og ut i granbuskene som stod inntil og så gli nedover på greinene, det var nok ikke helt bra det vi gjorde.

Det var for øvrig vi som fant opp Bokløv-stilen i en hoppbakke ved Vestengbakken. Den ble kalt Himmelspretten. Det var et stort hopp som det var ekstra sprett på. Broren min skulle prøve det. Han kom i god fart og rente skituppene i hoppet og kom som en engel nedover med V-stil. Det var i begynnelsen av 1950-årene.

Jeg husker godt en episode fra slutten av krigen, det var vel i 1945. Milorg. sprengte alle jernbanebruer, lok.staller og vanntårn på Østre linje. Vi bodde i rett luftlinje ca. 200 meter

fra jernbanebrua på Mysen da det smalt. Alle vinduene mot brua blåste ut, jeg husker jeg var veldig redd. Dagen etterpå fant vi store splinter av jerbaneskinne i hagen vår. Jeg husker det var et stort hull i enden av brua.

Noen dager senere satt vi en del gutter i hagen vår. Da så vi at tyskere og utkommanderte arbeidere fra snekkerfabrikker på Mysen skulle dra en heisekran ut på jernbanebrua. Plutselig begynte brua å falle ned mot elva. Vi så det var mange mennesker som falt ned med brua sammen med heisekrana. Det var veldig høyt der. Armand Berg var jo en av dem som falt ned. Han svømte under isen et stykke, men kom seg opp i ei råk, så det gikk heldigvis bra med ham. Men jeg hørte at en eller to tyskere døde.

Takk for meg for denne gangen, kanskje skriver jeg litt mer senere.

For 100 år siden

Momarken der efter en notis andet steds i dagens blad nu atter skal indtræde som eksersersplads var fra gammel tid et møtested for Eidsberg, Trøgstad og Hærlands ungdom. Hit kom de til dans og moro midtsommer eller St. Hans. Og naar driken hadde gjort blodet hedt var det som oftest ikke lenge før knivene kom frem, og det leveredes veritable slag, som oftest endte med at kjæmperne laa blødende igjen paa valpladsen. Trøgstingene var især berømte for at være veldige kjemper, som jaget andre paa flugt.

Mysen-møbler gjennom hundre år

Av Eldar Høidal

Lørdag 16. juni 2001 var det møbelhistorisk vandring i Mysen sentrum. Gjennom vandringen ønsket initiativtagerne å få frem igjen i lyset den rike møbelproduksjonen som en gang hadde vært i denne stasjonsbyen i Indre Østfold. Det var Folkenborg museum og Eidsberg historielag som var ansvarlige for gjennomføringen av den historiske vandringen. Til å hjelpe seg med formidlingen etablerte de kontakt med historiker Eldar Høidal fra Norsk Møbelfaglig Senter i Sykkylven, og en rekke veteraner som tidligere har arbeidet med snekker- og møbel-industribedriftene på Mysen. I denne artikkelen gir historiker Eldar Høidal, tidligere Mysen-gutt, et glimt inn i Mysens spennende møbelhistorie.

I dag er tyngdepunktet i norsk møbelproduksjon trygt plassert på Sunnmøre i Møre og Romsdal fylke. Mysen teller ikke lenger med i produksjonsstatistikken for møbelindustrien. For 60–70 år siden var situasjonen en annen. Da var det langt flere Mysen- enn Sunnmørmøbler i møbelforretningene i Møllergata i Oslo. Vi skal i det følgende se litt på hvordan møbelindustrien utviklet seg i Mysen fra årene rundt forrige hundreårsskifte.

Komplett fagmiljø

Det er interessant å se på fødestedene til dem som kom i gang med møbelsnekkervirksomhet i Mysen

rundt 1900. Uten unntak kom de fra bygdene og kommunene i nærområdet. Stasjonsstedet Mysen bestod jo ikke av mer enn to hovedgårder da jernbanestasjonen ble bygget i 1882. En påfallende stor del av de første snekkerne kom fra Trøgstad, særlig Østre Trøgstad. Vi kan ta utgangspunkt i en av disse snekkerne, Hans Korperud. Han kom også fra Trøgstad, fra gården Korperud, og han var oppvokst i snekkermiljø. Faren, Karl, benyttet vintermånedene til å lage møbler som på vårparten ble fraktet til møbelbutikkene i Oslo og solgt der. Karl hadde hjelp av omreisende møbelsnekkere, som dro fra sted til sted og søkte arbeid der slikt var å finne. Hans Korperud fikk et godt faglig grunnlag da han vanket i verkstedet til faren, og opplevde ham og de andre møbelsnekkerne i arbeid med håndverksmessig solide produkter. Hans førte denne produksjonen videre i det firmaet han etablerte i Mysen 1909. Den første tiden leide han benkeplass hos andre snekkere. I 1912 kjøpte han en eiendom vest for Mysen stasjon og bygde opp sitt eget verksted. Dette er i dag det eneste snekkerverkstedet som fremdeles er i drift i Mysen, da Hans Korperuds sønnesønn, Arild, her driver med restaurering av gamle møbler og noe nyproduksjon av klassiske møbler.

Hans Korperud kan stå som en typisk representant for den første generasjonen møbelsnekkere i Mysen. Mange snekkere fulgte før og etter ham

til dette nye stasjonsstedet ved Mysen-elva. Vi kan gjerne spørre: Hvorfor slo de seg ned nettopp i Mysen? Avgjørende for dette valget var nok at det var anlagt stasjon på stedet i 1882. Gjennom statsbanens etablering av Østre linje fikk innbyggerne i Indre Østfold rask og rimelig kommunikasjon til hovedstaden, som fremdeles tok unna størstedelen av møbelproduksjonen. De bedre kommunikasjonsmulighetene var avgjørende for at blant andre N. Christensen flyttet fra Båstad til Mysen i 1896 for å starte møbelfabrikk. Den personlige innsatsen til enkelte lokale foregangsmenn var nok også avgjørende for at Mysen fikk en slik tiltrekningskraft. En av disse foregangsmennene var Jul Hansen, som skal ha vært den første på Mysen som skaffet seg moderne snekkermaskiner. Jul Hansen bygde tidlig i 1880-årene et to-etasjes snekkerverksted som på folkemunne fikk navnet Huskestuen. I dette bygget startet flere av dem som senere bygde egne møbelfabrikker sin virksomhet, blant andre Anton Trippestad og Jørgen Thv. Nygaard. En annen foregangsmann innen næringslivet var kjøpmann Henrik Mysen, som i 1899 bygde det første elektriske kraftverket i Indre Østfold. Tettstedet Mysen ble det første stedet i distriktet som fikk elektrisk lys.

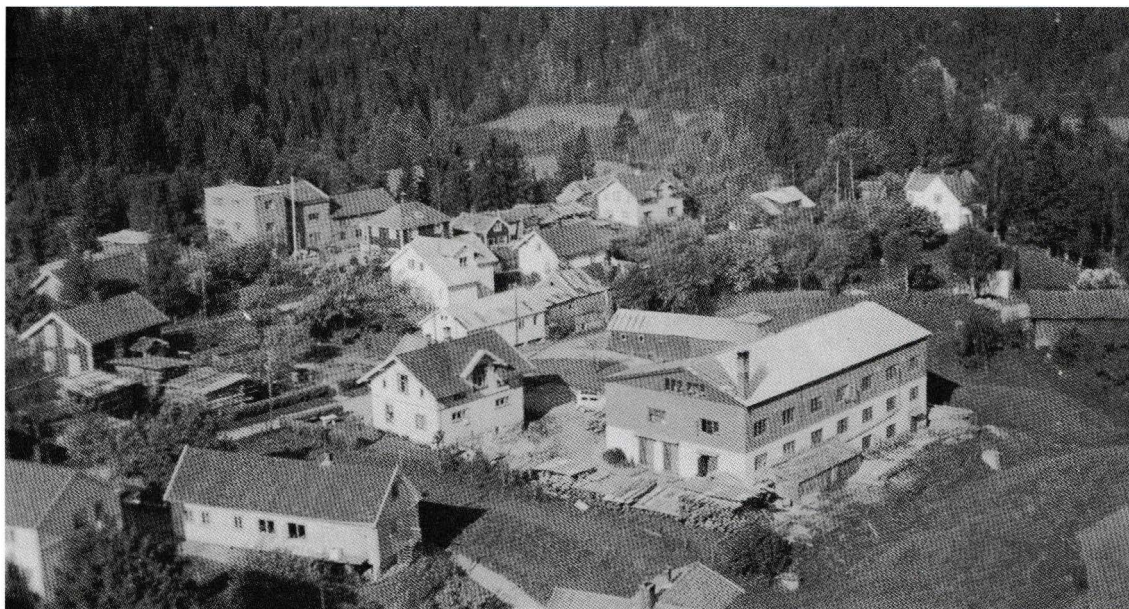
De første snekkerbedriftene var imidlertid ikke særlig kraftkrevende. Det krevdes heller ikke mye kapital for å komme i gang med møbelproduksjon. Snekkerbenk og noe verktøy var det som skulle til i første omgang. Det var snekkere som startet sin virksomhet ved at de leide seg inn hos en annen snekker og fikk en såkalt benkeplass.

Det var slik Hans Korperud startet i 1909. At dette var mulig, viser det gode samarbeidet som var mellom snekkerne i Mysen. Dette samarbeidet fortsatte i tiårene som fulgte. Det var ikke nødvendig for alle snekkerne å ha alle typer maskiner. De kunne for eksempel låne en dimensjonshøvel hos en nabo. I tillegg vokste det etter hvert frem spesialverksteder som kunne utføre tjenester for alle snekkerbedriftene. Det ble dannet egne dreierfirmaer, noen spesialiserte seg på treskjæring, andre på stopping og atter andre på overflatebehandling. Det var til og med to firmaer som skar finér av tømmerstokker. Finérskrelling skjer ikke lenger i Norge. Finéren som i dag brukes i norske møbelfabrikker kommer i hovedsak fra Tyskland.

Det ble altså en selvforsterkende kraft i møbelindustriutviklingen i Mysen: Etter at de første bedriftene var etablert gjennom tilgang på gode kommunikasjoner og husplass, ble stadige nye snekkere og andre fagfolk trukket til stedet, slik at det utviklet seg et komplett møbelfaglig miljø.

Smusskonkurranse

Det var ikke alle som hilste de nye møbelprodusentene i Mysen velkommen. De konkurrerte med møbelhåndverkerne i hovedstaden og i andre byer, som så med misbilligelse på det de kalte smusskonkurransen fra landsbygda. Tidligere hadde håndverkmesterne i byene hatt lovmessig monopol på produksjon av møbler for salg til det åpne markedet. Gjennom avviklingen av laugsprivilegiene frem til 1866 var det fritt frem for alle til å produsere og selge sine produkter.

Området Fabrikkveien og Telegrafveien på Mysen I forgrunnen Treforedling som Håkon Syversen Bjørgar eide, i bakgrunnen Klæshengerfabrikken og foran til venstre Mysen telefonsentral.

Håndverkerne i byene kunne da ikke lenger med loven i hånd holde konkurrentene fra landdistriktene borte. Men det fantes andre kanaler for å regulere produksjonsforholdene i møbelbransjen. Fra tidlig i det forrige århundret ser vi en ny allianse mellom fagfolk på arbeidsgiver- og arbeidstakersiden. Bedriftene på landsbygda, som i Mysen, holdt seg i hovedsak med uorganisert arbeidskraft som fikk langt lavere lønninger enn sine yrkesbrødre i byene. Slik var det helt frem til etter andre verdenskrig. Av en samlet arbeidsstyrke på 90 i møbel- og trevarebransjen i Mysen i 1934, var det bare 10 som var organiserte. Det ble ikke etablert noen møbelarbeiderforening i Mysen før 1929. Fagbevegelsens stilling og mangelen på formelle tariffavtaler førte til at produktene kunne lanseres på markedet for en rimeligere pris enn mesternes produkter. Da som

nå ble prisfordelen brukt for å vinne kundenes gunst. Bransjeorganisasjonene på arbeidsgiver- og arbeidstakersiden argumenterte flittig mot sine nye konkurrenter. De mente at produktene som ble frembudt var av dårlig kvalitet fordi de som utførte arbeidet var ufaglærte mennesker uten de nødvendige snekkerkvalifikasjoner. Det ble blant annet vist til håndverkerloven fra 1913 som hadde regler for slik virksomhet. Av denne gikk det frem at ansvarshavende skulle være fagutdannet, at det skulle være obligatorisk læretid i bedriftene og at de ansatte skulle gjennomgå en allsidig opplæring. Mot denne loven ble det slurvet en del i Mysen-bedriftene og andre møbelbedrifter på landsbygda. Arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjonene unngikk ikke å peke på dette overfor politikere og myndigheter. Men de uorganiserte bedriftene på lands-

bygda fortsatte sin virksomhet, for håndverksloven skulle gjelde for verksteder i byene. I landdistriktene fikk de fortsatt drive relativt uregulert. Den samme argumentasjonen om smusskonkurranse og kvalitetssvake produkter gjentok seg da sunnmørsbedriftene kastet seg med full tyngde inn i det nasjonale møbelmarkedet rundt 1930. Til slutt var det likevel håndverkerne som tapte. Myndighetene hadde ikke mot eller vilje til å gripe inn med reguleringer som skulle sikre kvaliteten på det som ble frembudt. Det var publikum som gjennom sin kjøpekraft kom til å regulere møbelmarkedet.

Smått, men godt

En kan likevel ikke la det inntrykket bli stående igjen at møbelproduksjonen på Mysen i hovedsak var av undermåls kvalitet. Noen Mysen-produsenter etablerte seg som leverandører til de mest kjøpesterke kunder i Oslo-området. Slik var det blant annet med Korperudverkstedet. Sønnen til Hans Korperud, Odd, som drev verkstedet i flere tiår etter krigen, fortalte at flere av hovedstadens skipsredere og advokater var blant kundene. Også Hallerud-verkstedet og bedriften til Karl Martinsen og hans to sønner ble regnet som kvalitetsprodusenter. Alle de nevnte fabrikkene laget spisestuemøblementer. Mysen-produsentene hadde et godt rykte i møbelmiljøene i hovedstaden, også blant designerne. Adolf Relling, som var ledende interiørarkitekt firmaet Rastad og Relling hadde behov for en produsent til et møbel en gang i 1950-årene. Relling var svært

kvalitetsorientert og nøyde seg ikke med det nest beste. Han reiste til Mysen for å finne noen som kunne hjelpe ham med produksjonen. Akkurat da var det ingen som hadde produksjonskapasitet på Mysen. Relling fikk likevel senere med Mysen-industrien å gjøre. Hans mest kjente produkt, Futurum-serien, ble i en årrekke laget av Mysen Møbelindustri.

Som vi har sett var det tett faglig fellesskap mellom bedriftene på Mysen. Torolf Martinsen, sønn til Karl Martinsen, fortalte at de ikke hadde egen dimensjonshøvel i familiebedriften. Hver gang de trengte en slik maskin gikk de til Korperudverkstedet, som lå på den andre siden av jernbanelinja. På denne måten ble også kunnskap utvekslet mellom snekkerbedriftene. Det tette miljøet, og de begrensningene som lå i trange produksjonslokaler, kunne også virke konserverende og hindre nyutvikling. Det skulle drives slik som tradisjonen tilsa. Snarveier og rasjonaliseringer i produksjonen ble sett på med skepsis. Snekkerverkstedene hadde også få ansatte, det vanlige var at eieren gikk i produksjonen sammen med to og tre medarbeidere, ofte familiemedlemmer. Det var begrenset hvor mye en slik småskalaproduksjon kunne rasjonaliseres. Flere av snekkerverkstedene holdt det gående til ut i 60- og 70-årene. De siste årene var mange sysselsatt med reparasjonsarbeider.

Det var flere årsaker til at det gikk ut med verkstedene på Mysen. Priskonkurransen fra de nye møbelfabrikkene på Vestlandet betydde

Ansatte ved Mysen Møbelindustri (Mørstad) ca. 1937. 1. rad Olaf Kristiansen, Knut Mørstad, Adelsten Hansen, Magnus Lund, Olaf Linnerud, Kåre Hafstad, Arve Dahl, Hans Johansen. 2. rad Asbjørn Pedersen, Ole Sørensen, Helge Haug, Håkon Nikolaisen, Odd Haugerud, Johan Hovland, Hans Linnerud, Kristian Kviserud. 3. rad Knut Skjolden, Karl Hafstad, Leif Berg, Henrik Jensegg, Holm Berg, Bernt Evensen, Hans Bratlie, Olav Fredstad, Trygve Solberg, Roald Grefslie.

nok ikke så mye for disse bedriftene. Snekkerverkstedene utførte i stor grad bestillingsoppdrag for betalingssterke kunder, så rasjonaliseringsgraden trengte ikke å være så høy. Vel så mye betydde det at det etter hvert ble vanskelig å få tak i kvalifisert arbeidskraft. Selv om Mysen var en betydelig møbelkommune, hadde det ikke lyktes å opprette en møbelfaglig yrkesutdanning på stedet. Mons Løvfald, fra Kvinnherad i Hordaland, startet rett nok en snekkerskole på Mysen i 1926, men den var først og fremst en allsidig utdanning for gårdbrukersønner som ville bli selvhjulpne innenfor trearbeid. De som drev snekkerverkstedene hadde ellers sin styrke og interesse på det møbelfaglige området. For å få utført

det arbeidet som skulle gjøres, måtte de stå lange dager på verkstedgulvet. I sene kveldstimer ble det nødvendige kontorarbeidet gjort unna, utskrivning av fraktsedler, fakturaer og lønnsutregninger. I etterkrigstiden ble det en ganske annen regulering av det økonomiske livet enn det hadde vært tidligere. Arbeidsgivere ble pålagt å fylle ut ulike skjemaer som skulle brukes av rasjoneringskontor, trygdekontor, ligningskontor og statistikkbyråer. Skjemaveldet ble for enkelte eldre og slitne snekkere en tung bør som de ønsket seg vekk fra. Den generasjonen som stod for tur til å ta over, så at det fantes andre yrker der en kunne komme lettere til fortjenesten. Det ble et rikt utbud av arbeidsmuligheter på Mysen med omland, bland annet i den

voksende service- og handelsnæringen. Snekkerbedriftene på Mysen sovnet dermed stille og udramatisk inn.

Manglet offentlig fagutdanning

Møbelmiljøet på Mysen bestod imidlertid ikke bare av de små snekkerverkstedene. Her vokste også opp større fabrikker. Den største av dem, Mysen Møbelindustri, fikk etter hvert opp mot hundre ansatte. I møbelfabrikkene ble arbeidet lagt annerledes opp enn i verkstedene. Her spesialiserte arbeiderne seg på avgrensede oppgaver. Avlønningen var gjerne lagt opp etter akkordprinsippet, slik at den som holdt et høyt tempo kunne oppnå brukbar fortjeneste. På Mysen var det slik at den som havnet på møbelfabrikk hørte til lønnsvinnerne. Svenner og læregutter i verkstedene sakk akterut. Arne Gundersen, som gikk fra arbeid ved et snekkerverksted til stilling ved Mysen Møbelindustri forteller: «Snekkerarbeid var blant de dårligst betalte yrker du kunne komme bort i». Kostnaden fabrikkarbeiderne måtte betale var et mer ensidig arbeid, mer støy og støv fra maskinene, og et mer oppjaget tempo.

Av de større fabrikkforetak som kom i gang innen møbel- og trevarebransjen på Mysen kan vi nevne Trækonstruktion, Norsk Klæshengerfabrik, Treforedling Haakon Bjørgar, Trippestad Møbel-fabrikk og Mysen Møbelindustri. Disse bedriftene er eksempler på at det på Mysen fantes personer med visjoner og pågangsmot. Trækonstruktion var en limtrefabrikk som bygde på en tysk lamineringspatent. Bedriften ble etablert i 1916, men brant ned til grunnen i 1924. Den ble ikke bygget

opp igjen, da trelaminater på denne tiden opplevde sterk konkurranse fra stålprodukter. Senere ble denne Mysenbedriften ført videre i Moelven Limtre. Norsk Klæshengerfabrik var også en pionerbedrift, den første i sitt slag i landet. Det var Lars Severin Syversen fra Skiptvet som startet bedriften i 1922, først i leide lokaler. I 1924 ble det ført opp en egen fabrikkbygning på 200 kvadratmeter. Det ble eksportert en god del fra Norsk Klæshengerfabrik. Sønnen til Lars Syversen het Haakon Anker Bjørgar. Han etablerte i 1936 produksjon av radiokasser i egen bedrift. I 1946 kunne Bjørgar-fabrikken flytte inn i eget bygg og hovedproduksjonen ble småmøbler og kontorartikler som skrivebord. Fabrikken hadde en moderne kolleksjon som ble etterspurt over hele landet. Blant annet hadde kringkastingssjef Kaare Fostervoll kontorpult fra Bjørgar på Mysen. Bedriften ble nedlagt på midten av 1970-årene. Av andre med ambisjoner om stordrift var Anton Trippestad som kom til Mysen fra Askim allerede i 1888. Han drev først i leide lokaler, men kjøpte, sammen med sønnene Helge og Sigurd, et fabrikkbygg vest for Mysen stasjon i 1922. Brødrene skilte lag i 1936 og Helge Trippestad førte i 1937 opp et bygg i Mysen sentrum, som like etterpå ble kjøpt av Mørstad/Mysen Møbelindustri. Denne fabrikken ble etablert av en møbelfamilie fra Oslo, Mørstad, som i lang tid hadde drevet møbelbutikk. Hovedproduksjonen til Mysen Møbelindustri kom etter krigen til å bli radio- og fjernsynskabinetter for Philips. Fra 1960-årene produserte bedriften store mengder av Futurum-

Korperud snekkerverksted i Fabrikkveien

serien, designet av Adolf Relling. Da disse hovedproduktene sviktet, hadde ikke bedriften gode nok produksjonsalternativ og det ble en gradvis nedtrapping av bedriften frem mot det siste århundreskiftet.

Vi ser altså at det tidligere og volummessige beskjedne snekkermiljøet på Mysen ble supplert av bedrifter med langt større ambisjonsnivå. Noen av de største bedriftene som her er nevnt ble startet med utenbygds kapital. At de ble etablert på Mysen må ha sammenheng med at det fantes et miljø og en kompetanse for trebearbeiding i kommunen. I tillegg var her altså gode kommunikasjoner, ledige og rimelige tomter og etter hvert tilgang på stabil elektrisk kraft. Det kommunale kraftverket i Eidsberg stod ferdig i 1916, og Mysen fikk stabile strømforsyningsforhold fra 1920, da stedet ble skilt ut som egen kommune.

En må trekke inn noen av de samme faktorer når en skal prøve å forklare

hvorfor møbel- og trevareindustrien forsvant fra Mysen, som de faktorene vi trakk inn for å forstå snekkerverkstedenes fall. De tidlige storbedriftene falt som vi så ut både på grunn av uhell og teknologiske endringer. De senere fabrikkene opplevde problemer av en annen art. Som snekkerbedriftene, fikk de etter hvert vansker med å rekruttere god nok arbeidskraft.

Mysen ble et skolesenter dit mange unge fra stedet og kommunene rundt, søkte videregående, teoretisk utdanning. Det fantes som nevnte ikke utdanningsveier på Mysen for dem som ville ha arbeid i møbelindustrien. Slikt arbeidet var lagt opp i bedriftene trengtes heller ikke formelle kvalifikasjoner.

Enkelt akkordarbeid kunne utføres etter en kortvarig instruksjonsperiode. Dette førte på sikt til at statusen til fabrikkarbeidet falt. De som var tapere på skolefronten fant seg arbeid på fabrikk. Etter hvert opplevde

de også at de ble blant taperne i lønssammenheng.

Ulike konkurranseforhold

Også teknologisk opplevde Mysen-bedriftene at de etter hvert ble plassert noe på sidelinjen. I 1950- og 60-årene skjedde det en rivende teknologisk utvikling i møbelindustrien. Laminatmaterialene kom inn som supplement og delvis erstatning for heltrevirke, skumgummi og skumplasstoff endret produksjonsbetingelsene i stoppmøbelindustrien. I tillegg ble eksportarbeidet intensivert, samtidig med at det norske markedet ble utsatt for sterkere internasjonal konkurranse fra 1960. Det var i denne tiden sunnmøringene overtok hegemoniet i norsk møbelproduksjon. Det var på Sunnmøre det ble eksperimentert mest intenst med ny teknologi og nye materialer, det var også her de mest vellykkede eksport-organisasjonene hadde sitt utspring. På Mysen kom bedriftene i stor grad til å flyte på velkjent teknologi og til å basere seg på langsiktige og tilsynelatende trygge leveranser. På denne måten ble de ikke offensive nok i forhold til den markedstilpasningen som hele tiden bør skje i industribedrifter. Kunnskapen fantes i de gamle fagmiljøene på Mysen med omegn, men den ble ikke aktivt utnyttet. Et eksempel kan vise dette. Rolf Skaug fra Rakkestad arbeidet ved Norsk Klæshengerfabrik. Etter en tid flyttet han til Rakkestad og var med på å bygge opp en konkurrerende klæshengerproduksjon sammen med Erland Rosenberg. Produksjonen var rasjonell og en sunnmørsfabrikant fattet

interesse for den. Det var disponent Asbjørn Fredriksen sr. ved Vestlandske Møbler i Sykkylven som arbeidet med stolmodellen Siesta, designet av Ingmar Relling. Fredriksen reiste til Rakkestad, der Rosenberg produserte laminerte klæshengere i stor stil, og returnerte med konseptet til en laminatsplittmaskin som forenklet Siesta-produksjonen dramatisk. Det er ellers et artig trekk at sønnen til Erland Rosenberg, Finn, fra sitt verksted i Rakkestad i dag lager spesialmaskiner for formpressingsindustrien i Norge. De siste år har han særlig konsentrert seg om å utvikle maskiner for Stressless-produksjonen til Ekornes ASA i Sykkylven.

Avviklingen av Mysen Møbelindustri skjedde ellers parallelt med at det gikk for seg en avindustrialisering av området rundt Oslofjorden. Den norske industrisysselettingen nådde et høydepunkt rundt 1974. Etter det forgikk det en overgang av store deler av arbeidsstyrken til handels- og servicenæringen. Særlig var veksten innen offentlig sektor stor i 1960- og 70-årene. Området rundt Oslofjorden ble et pressområde dit det etter hvert flyttet mange mennesker fra andre kanter av landet for å finne arbeide i de nye yrkessektorene.

For å dempe flyttestrømmen og sikre bosetningen i utkantene, satte myndighetene fra 1960 i verk en målrettet distriktpolitikk.

Dette året ble Distriktenes Utbyggingsfond etablert. Fondet skulle gi støtte i form av tilskudd og rimelige lån til foretak som ville etablere seg eller utvide driften i næringssvake områder. På denne måten ble blant

Ansatte ved Korperud snekkerverksted 1946/47. Sittende foran fra venstre: Odd Korperud og Kåre Johansen. Stående bak fra venstre ukjent, Arne Gundersen, Gabriel Grini og Kåre Korperud.

annet møbelbedrifter på landsbygda, ikke minst på Vestlandet, hjulpet frem. Andre offentlige tiltak som frakstøtte gjorde det også gunstigere å drive industrivirksomheter i utkant-Norge. Dette førte til at bedrifter i pressområder, som Mysen også ble definert som, fikk en svakere konkurranseposisjon. De måtte finansiere nødvendige omstillinger med lånekapital til ordinær markedsrente.

Møbelproduksjonen på Mysen bestod altså både av små snekkerverksteder og av ambisiøse industriforetak. De små snekkerverkstedene ble startet og drevet av fagfolk som hadde bakgrunn fra gårdssnekkerier i Mysens omegn. De drev på tradisjonelt vis med relativt liten arbeidsstokk i små lokaler. Produksjonen var basert på bestillingsarbeider, for en stor del påkostede produkter til kjøpesterke kunder i Oslofjord-området. Disse ble stille og udramatisk avvirket da eierne

i første eller andre generasjon falt fra. Fra tidlig i det forrige århundret ble det etablert større industriforetak på Mysen. De fleste av disse var igangsatt med utenbygds kapital. Et kompetent fagmiljø og gode kommunikasjoner lokket investorene. Bedriftene ble for en stor del overtatt av lokale krefter. Disse bedriftene drev lenge godt og hadde trygge og langsiktige produksjoner.

Fra midten av 70-årene gikk det brått og brutalt tilbake med Mysen Møbelindustri. Årsaken var flere, men viktigst var det at møbelindustrialmiljøet i hele området ble svekket. Det skjedde ikke tilstrekkelig nyutvikling på det teknologiske området.

Den industrielle infrastrukturen (nett av underleverandører) var dårlig. Markedskontakten var for svak, og ungdommens interesse for å engasjere seg i industrielt arbeid generelt svært liten. Dette henger sammen med dype strukturendringer i det norske

næringslivet. Mysen Møbelindustri kunne i denne sammenheng synes dømt til å mislykkes.

Likevel håp

Det finnes likevel mange tydelige spor etter møbelproduksjonen på Mysen, ikke bare i form av fabrikkbygg, som i dag huser annen virksomhet. Rundt om i norske hjem finnes det fremdeles møbler som er laget på Mysen. Det viste seg da Folkenborg museum i 2001 laget til utstilling med Mysen-møbler. Dette er delvis møbler som ble laget for hundre år siden, og som er i like god stand som da de var nye. Dette vitner om at store deler av produksjonen på Mysen var solid fagmannsarbeid. Det var produkter som var laget for å vare, produkter som har blitt arvestykker og som eierfamiliene nødig kvitter seg med. Det samme kan man dessverre ikke si om all den produksjonen som de siste tiår har skjedd i norske møbelindustribedrifter andre steder i landet. Nå viser det seg at mange møbelkjøpere igjen spør etter produkter med særpreg og kvalitet. Dette er kjøpere som har evne og vilje til å betale noe mer for produkter som varer. Kanskje kan det da bli en renessanse for møbelsnekkertradisjonen på Mysen, for kvalitet går aldri av moten.

Kilder:

- Intervju med Odd og Arild Korperud, Ivar Olsen, Arne Gundersen, Holm Berg, John Lilleng, Georg Jorudengen, Torolf Martinsen, Kristian Kviserud, Jan Gasman. Mysen 1995–2001. Utført av Eldar Høidal, NMFS.
- Intervju med Asbjørn Fredriksen sr., Sykkylven 1986.

- Intervju med Adolf Relling, Oslo 1996.
- Informasjon fra deltagere på møbelhistorisk vandring på Mysen 16.6.2001.
- Egne yrkeserfaringer fra Mysen Møbelindustri våren/sommeren 1973.
- Norsk Treindustriarbeiderforbunds beretninger.
- Eldar Høidal: «Industrisoge for Sykkylven», Sykkylven 1990.
- Per-Øyvind Sandberg: Eidsberg gjennom 150 år, Mysen 1998.
- Hans Wåler: Mysenleksikon, Mysen 1999.

Gårdsarbeider

som er godt vant med landbruksmaskiner får godt betalt jobb.
Henv.: EINAR SEIME, Gjerpen Prestegård, 3700 Skien.

Selskapet for Norges Vel

Forsøkspraktikanter

På Hellerud forsøks- og eliteavlsgård i Skedsmo er plass ledig for 2 jordbrukspraktikanter for sommerhalvåret. Garden har 820 dekar innmark og 2000 dekar skog. Allsidig drift. Lønn etter avtale. Kost og losji på stedet. Søknad med attestkopier sendes
HELLERUD FORSØKS- OG ELITEAVLSGÅRD
2010 Strømmen.

Selskapet for Norges Vel

Forsøksagronom

Til Hellerud forsøks- og eliteavlsgård i Skedsmo søkes fra 14/4 agronom som medhjelper i forsøks- og eliteavlsvirksomheten for sommerhalvåret. Lønn etter tariff. Kost og losji på stedet. Søknad med attestkopier sendes til
HELLERUD FORSØKS- OG ELITEAVLSGÅRD
2010 Strømmen.

Agronom

Vi søker husdyrinteressert agronom, helst med faglig tilleggsgutdannelse, som leder av teslingsstasjonen for svin på Hellerud i Skedsmo ved Oslo.

Vedkommende må kunne arbeide selvstendig, kunne samarbeide med andre og ha sans for orden og nøyaktighet.

Pensjonsordning. Lønn etter avtale. Søknadsfrist 15. mars. Skriftlig søknad sendes

NORSK SVINEAVLSLAG

UTSTILLINGSPLASSEN, 2300 HAMAR
Telefon (065) 25 143

Rubr. forts. neste side.

Krigens hjørne:

Harde marsjer fra Askim til svenskegrensen under krigen

En flyktningelos forteller fra grenselosvirksomheten

Vinteren 1944 ble en meget travel tid på grunn av reparasjonsarbeidet i Vika etter den store eksplosjonen ved Filipstad, der hele Vestbaneområdet ble rasert. Eiendommen «Enga 17» med 20 leiligheter og fem forretningslokaler hadde ikke en hel glassrute tilbake.

Brannmurer var blåst ned, og veggpanelet så ut som et stakittgjerde. Ueksploderte granater var kommet gjennom taket og lå på loftet. Andre hadde gått videre ned i femte etasje, hadde knust to gulvbord og lå i stubbloftet. En granat hadde kløvd ramtreet på kjøkkendøren og blåst den opp.

En mann i femte etasje i oppgang to holdt på med å barbere seg da eksplosjonen kom. Han gikk ut på gangen for å se. Dermed kom det et sug og løfta ham opp under loftstaket. Et øyeblikk senere stod han på gulvet i første etasje uten en skramme!

Denne gården hadde også vært utsatt forhard medfart tidligere. Quisling ville ha et selskap på KNA-hotellet, og ble det utsatt for bombing. Hotellet greide seg, men to gårder ved siden av ble lagt i grus. Også «Enga 17» ble skadet, og gårdeieren ringte etter meg for å få hjelp til reparasjonen. Jeg var

på Rømskog på den tiden, hvor jeg arbeidet med huset til trekullbrenneriet. Det var svært vanskelig å skaffe håndverkere i 1944, for de fleste var tatt ut til å arbeide for tyskerne rundt om i hele landet.

På grunn av dette reparasjonsarbeidet ble det få turer til Sverige denne vinteren. Men like før påske 1944 kom det bud om jeg ville hjelpe en mann som lå i en dekkleilighet i Oslo. Jeg svarte ja, for nå var jeg kommet så langt med arbeidet at leiligheten var beboelig igjen. Jeg ble med for å hilse på mannen, og vi ble enige om å starte tredje påskedag. Da regnet vi med at forsterkningene ville trekke seg tilbake fra grensen. Mannen hadde ligget i leiligheten i 14 dager, så han var nokså nervøs.

Jeg hentet mannen som avtalt om ettermiddagen tredje påskedag, og vi tok toget til Askim, som gikk fra Østbanen litt før kl. 17.00. Jeg husker ikke når vi var fremme i Askim, men det var fremdeles lyst, så jeg tok mannen med til en kjenning som het Arne, og her ble vi servert både mat og drikke. Ved 20-tiden om kvelden brøt vi opp, tok av veien ved Gummi'n og fortsatte så forbi Korsegård, videre østover forbi Ulrikstad og Morstong, og innover den islagte kjøreveien.

Det var fint måneskinn den natten, og isveiene lå der blanke og fine. Vi krysset hovedveien og fulgte en mindre vei videre, inntil vi kom frem til en bro over jernbanen. Da forsto jeg at det bar galt av sted, og vi snudde og gikk tilbake så vi traff den gamle veien, som gikk gjennom en planteskole og kom frem ved Barkerud, fortsatte frem til travbanen, krysset denne og kom frem til riksveien ved Langebrekke. Derfra gikk vi ned Skofterudhellinga og forbi Rustad, Ramstad og Kjeserud, opp til Visterhellinga og videre østover. Her var jeg på godt kjente trakter. På den andre siden av Rødenesfjellet kom vi ned på sjøen, som var islagt og sikker. Fulgte så elven et langt stykke, tok bakkene opp til et koselig sted, og her i skogkanten utenfor kjøkkentrappa satte vi oss for å hvile. Sola var så vidt kommet opp, og det var deilig å sitte en times tid etter en slitsom natt. Fuglene hadde fulgt oss med sang etter at det hadde lysnet, og orrhanen buldret i vest. Dette var målet for første etappe. Da jeg etter hvilen skulle reise meg og gå videre, nektet beina å lystre. Jeg dro av meg støvlene og strømpene. På høyre fot hadde jeg store vannblemmer, og venstre fot var enda verre stilt. Det viste seg at jeg hadde fått en liten pukkestein i strømpa da jeg satt i veikanten ved Ramstad og skiftet, og denne steinen hadde jeg tråkket inn i foten. Steinen måtte pirkes ut med saks, for den hadde gått gjennom huden og inn i kjøttet. Da folk i huset våknet, ble vi med inn, hvor vi fikk vann og såpe, mat og drikke. Vi fikk også hver vår seng å hvile i, og vi sov i flere timer etterpå. Etter at vi var blitt vekket, fikk vi mat og drikke for annen gang, og det gikk nok hardt ut

over rasjonen til Johannes og Ingeborg som selv hadde sju barn. Men det viste seg som så mange ganger før, at der hvor hjertelaget er i orden, er det også husrom og gjestfrihet. Johannes fulgte oss frem til grensen.

Ved avskjeden på grensen spurte mannen hva turen kom på. Jeg brukte ikke å ta meg betalt for å hjelpe, svarte jeg, en hjertelig avskjed er som regel en god lønn. Men han ga meg fire tiere for hjelpen, og det var jo en god betaling. Johannes og jeg bega oss straks på hjemveien, og det ble nesten mørkt innen vi kom hjem til ham. Jeg hadde virkelig vonde bein å gå på, så denne grenseturen kostet meg store plager. På grunn av mine dårlige bein ble jeg hos familien til dagen etter. Her var det trygt å være for husene lå nær skogen, og skulle noe hende, var det bare et hopp fra trappa og inn i skogen.

Disse fem krigsårene var nok harde. Vi sultet, og vi gikk i en stadig frykt for hva herrefolket ville gjøre da krigen nærmet seg slutt. Men vi som kom i befatning med flyktningene følte likevel en stor lykke over den gleden flyktningene og deres familier viste oss. Vi var glade for å kunne utføre noe godt overfor våre landsmenn. Personlig ville jeg derfor ikke unnvære disse årene for noen pris. Vi følte en solidaritet som ikke kan oppvises i dag.

Etter denne turen ble jeg helt arbeidsufør i to uker, for beina mine var blitt så elendige.

På en slik lang tur ble det ikke sagt mye oss i mellom. For det ene måtte man være forsiktig, for den gang kunne det være øyne og ører overalt, og for det andre kjente vi hverandre ikke. Det var noe ved denne mannen som har gjort

meg litt mistenksom senere. Jeg kom til å spørre hvorfor han måtte rømme fra det lensmannskontoret hvor han var ansatt. Til det svarte han at det var en del hjemmefrontkarer som hadde skutt en elg, og dette kom tyskerne for øret, slik at det ble mange arrestert av den grunn. Jeg fikk liksom ikke riktig svar på spørsmålet, og tygde litt på svaret. Jeg spurte så igjen hvorfor han ikke henvendte seg til hjemmefronten på stedet. Da jeg spurte hvorfor han valgte meg som var en ukjent, svarte

han at familien som han lå i dekning hos, var meget tillitsfulle og godt kjent på traktene og visste at jeg arbeidet like ved grensen. For det annet var jo du hos meg like før påske, så jeg fikk enda mer tillit, sa han. Etter det ble jeg mer fortrolig med mannen, men jeg kan ikke glemme hva han hadde sagt om hjemmefronten.

Harald Torp,
Hærland 1972

Det gamle Momarked

Av Johan Volden

Til Østfold Landbruksselskaps 150-års jubileumsberetning 1980

Monaryggen med de store sand- og grusmasser, beliggende lengst nord i Eidsbergbygda, er et imponerende naturmonument fra istiden.

Området har hatt stor betydning for bosetningen og som et sentralt samlingssted gjennom tidene, for de øvrige og indre deler av det nåværende Østfold fylke, og de søndre deler av Akershus fylke og de nærmeste grensebygder til Sverige.

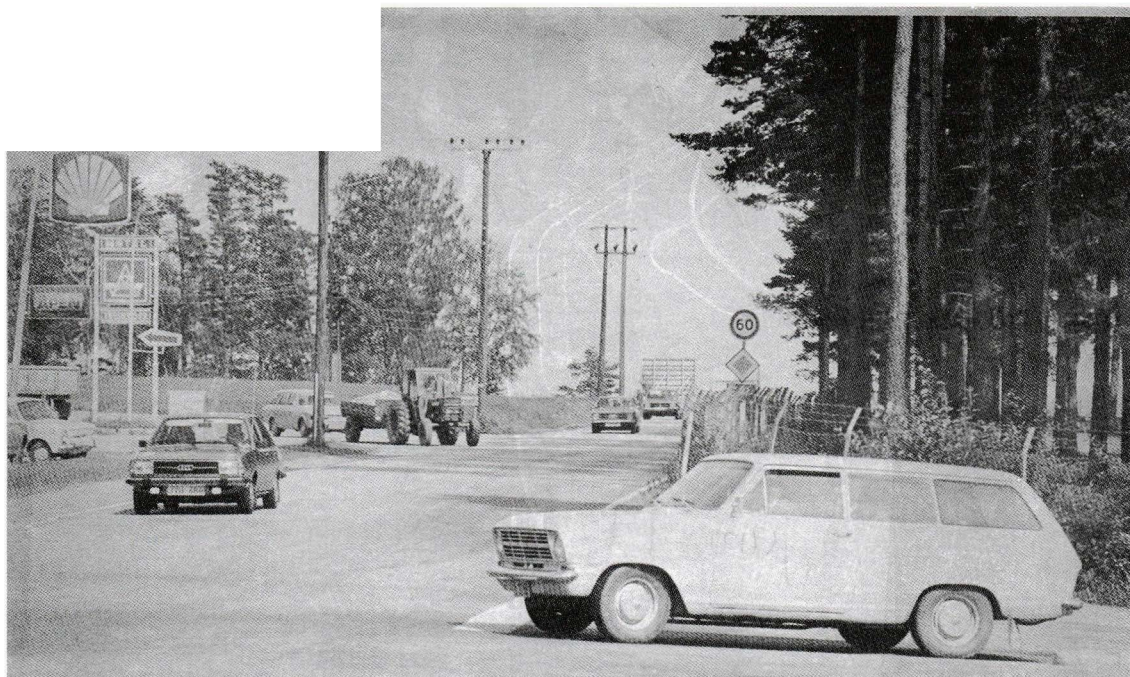
Hele Monaryggen med de nærmeste områder kalles Mona. Det er flere gårder i nabolaget som har «mon» i navnet. Mo er betegnelsen på tørt og sandholdig jordsmonn.

Den karakteristiske profilen av Monaryggen kan sees over store deler av bygda. Den kan ligne mana på en hest. «Måna», hvorfor ikke?

Funn og synlige fornminner fra alle tidsaldere i historien forteller at området tidlig ble tatt i bruk av menneskene. Flere gravhauger av uvanlig størrelse er bevart (bl.a. ved Edwin Ruuds hospital).

Veiene har krysset Monaområdet helt fra de første landnåmsmenns tider. De første kartene vi har over bygdene her, viser at de viktigste veiene, Kongeveiene, krysser hverandre ved Momarken den gang som i dag

Vestover gikk den gamle Kongeveien, i dag E18, mot Oslo over Onstad sund. Den passerer på vestsiden av Monaryggen gården Morstong, hvor det var rettersted, siste gang brukt 1829. På østsiden ligger Stykkumsletta, ekserserplass i gamle dager, idrettsplass i dag. Østover går Kongeveien (E18) i dag mot Sverige. Korteste vei mellom Oslo og Stockholm. Den andre gamle Kongeveien, i dag riksvei 22, går

Slik var det i Momarkenkrysset i juni 1978.

nordover mot Øyeren og Akershus, og sydover mot Rakkestad og Halden.

Monaryggen flater seg ut syd og østover til en stor slette som er det man egentlig forbinder med Momarken-plassen.

Området har gjennom tidene blitt brukt til mange forskjellige formål. Felles for dem alle var at det betinget deltagelse fra et stort antall publikum. Beliggenheten ved de to gamle Kongeveiene og i et folkerikt område oppfylte disse betingelser. I dag som i de fjerne tider kommer folk velvillig til Momarken.

Det første vi kjenner til er handelsmarkedet, siden har det vært brukt som ekserserplass til kavaleri og infanteri (reserven; «knotten»), utstillingsplass (dyrskue), travbane, krigsfangeleir under 2. verdenskrig og Røde Kors Momarkedet.

Det gamle marked, Momarkedet,

«som i disse tider gjør Eidsberg sogn mest bekjent, så dets navn er kommet i almanakken, nemlig Momarkedet», skriver sogneprest Wilse ca. 1790.

Når markedet begynte er ukjent, men at det har meget gamle tradisjoner er helt sikkert. Sannsynligvis helt fra middelalderen, og man kan ikke utelukke at det er enda eldre. Det var etter måten stor bosetning i de indre bygder i middelalderen, og sikkert også i sagatiden. I Eidsberg var det 6 kirker i bruk på 1300-tallet. I 1611 er Momarken nevnte i en lagtings sak.

Momarkedet utviklet seg etter hvert til å bli det største handelsstevne i det gamle Smaalenene. Det er nå 150 år siden markedet ble innstillet og all muntlig tradisjon er borte. Opplysninger finnes i tingprotokoller, skriv og innberetninger fra embetsmenn. Den beste og friskeste skildringen fra markedslivet gir Wilse i sin

Oversiktsbilde fra unghestskue på Momarken 8/4-1987.

Eidsberg-beskrivelse fra 1790-årene. Selve markedsplassen lå på gårdene Langebrekke og Skofteruds grunn, og var «en stor, anselig og opphøyet slette».

Rundt to store åpninger, torv, lå det ca. 60 permanente tømmerbuer, men i markedstiden ble det hvert år satt opp flere provisoriske buer, tekket med granbar. Utenom selve «torvene» var det en ridebane hvor hestehandlere og hestebyttere kunne vise hva dyrene deres var gode for.

Hva ble omsatt på Momarken?

Alt, eller nesten alt, av varer som kunne omsettes. Dette med å kjøpe og selge var jo ikke så enkelt før, man måtte til kjøpestedene. Veiene var ofte lange og transporten både risikofylt og vanskelig. Markedene var da en kjærkommen anledning en gang om året både til handel og til litt fest i hverdagen.

Tyngden av varene som ble omsatt var nok fra jordbruket, levende dyr og varer som tålte lagring og transport. Fogd Rested forteller fra midt på 1700-tallet at bøndene i Heggen og Frøland solgte det de hadde av alle sorter av slaktekveg på Momarken. Krøtterdrifter og fekarer har sikkert også besøkt markedet. Hester regner man med at Smaalenene var for det meste selvforsynt med, men store variasjoner fra bygd til bygd, slik at omsetning av hest var viktig.

Krambuene var vel fylt av forskjellige slags mer og mindre nyttige varer som i dag, var nok for en stor del representert på Marken. De 60 permanente tømmerbuene pluss mer og mindre provisoriske bordbuer, huset sikkert pyntesaker, tøysaker, tobakk og piper.

Momarken begynte i følge reskript av 20/6 1756 siste tirsdag i september og kontinuertes i tre dager. Marken

ble også kalt «Mikkelsmarked» etter Mikkelsmess 29. september. Før 1756 begynte Marken 12. september, men «da kornhøsten da ennå ikke var endt, som var da en skadelig omstendighet» sier Wilse og fortsetter: «Dette er vår såkalte Markeds-Helg, skjønt den ikke udmerker seg med noen Inringing, eller ennå mindre med nogen Hellighet».

Momarken var den altoverskyggende «årets» begivenhet over distriktene her. Handelen var nok for mange, for ikke å si de fleste, av en noe underordnet betydning. Det var festen, muligheten til å treffes og slå seg litt løs etter et hardt arbeidsår, som var det fornemste.

Hvor mange besøkte Momarken?

Noen tall er ikke mulig å oppspore. Indirekte er det jo mange opplysninger som tydelig peker på at de besøkende har vært i tusentall. Det var en hel tropp soldater, under offisers kommando, som holdt orden og kustus. Det kunne sikkert behøves. Det var ikke mindre enn 201 skjenkesteder for brennevin på området. (Vi er blitt adskillig bedre siden da! I dag serveres kun pils, og det bare på lørdager på Travbanen. Bevilgningen ble gitt etter lang debatt og store betenkeligheter fra kommunestyrets side.)

Det er ikke vanskelig å finne straffesaker fra rettsprotokollene som har hatt forbindelse med Marken. Det ser ut til at befalingsmennene i vaktstyrken har vært spesielt utsatt.

Hva var det som førte til Momarkens endeligt?

Tross de lange tradisjoner, den begivenhet den var i distriktet og sikkert også økonomisk betydning

for mange, ble det nedlagt. Marken var utsatt for angrep fra flere kanter. Byene og kjøpmennene mente selvfølgelig, privilegerte som de var, at all handel skulle foregå i kjøpstedene. Embetsmennene mente at Marken ikke var noen fordel for «almuen», men tvert i mot til «Sædernes forderv». Det innløp flere klager til de sentrale myndigheter her fra distriktet.

Foged Grundt skriver 26. juni 1813 til amtet bla. at: «Det er en altfor bedrøvelig sannhet at Momarkedet her i Eidsberg har de verste følger for omegnen. Den meste handel består av brennevin og luksusartikler, hvorved bøndernes økonomiske og moralske forfatning lider hvert år betydelig... Vår nød hadde ikke vært så stor, hadde ikke Momarkedet vært, thi mange 1000 lass korn kunne vært innkjørt den annen markedsdag, da vi hadde det deiligste vær, men hester og folk var på Markedet». Fogden anbefalte til slutt i brevet: «Underdanigst rekomandere dette almuens inderligste ønske oppfylles til det høye amts formående understøttelse og om mulig at Markedet dette år blir innstilt». Sogneprest Wilse skriver bl.a.: «Nogle holder for at bonden profiteres anseelig derved, men ettertenksomme har en langt annen mening, ...sådan fordervelse i sedene kan ei godtgjøres med en gevinst som varer kort og er et virkelig forlis i det hele».

Det manglet heller ikke på dem som forsvarte markedet, som mente det ville bli tap og tilbakeslag for distriktet om det ble nedlagt for godt.

Myndigheten tenkte litt på saken og beskikket en slags kommisjon som skulle se på tilstandene, og den

Oppstilling ved Mysen skole på tog til Momarkedet ca. 1950.

var til stede under markedet i 1827. I innberetningen etterpå heter det bl.a. «at intet menneske ble ihjelslaget eller lemlestet. Thi uaktet dette i og for seg må sees som en vesentlig ulykke, så har det dog intet å betyde i mod de mangfoldige andre dette markedet medfører. Høstarbeidet sto rolig, mens folk i tusertall fra alle nære og mange fjerne bygder var på Momarken.»

Ved kongelig res. av 8. november 1830 ble den endelige sluttstrek satt for det gamle Momarked.

I de snart 150 år som er gått siden har det vært gjort en del forsøk på å få Marken i sving igjen. I 1852 og så sent som i 1892 ble saken drøftet i Eidsberg herredsstyre. I protokollen for 29. juni står det bl.a.: «Andragende fra Ø. Østreng med flere at handelsstevne på Momarkenplassen den siste tirsdag i september gjenopptages». Det forelå dessuten en skrivelse fra Edvard Haga

som mente det ville være aktuelt med et statsdyrskue i forbindelse med Markedet. Herredsstyret nedsatte i samme møte en komité på fire medlemmer. Saken førte heller ikke denne gang til noe. Siden er det ikke gjort noe alvorlig forsøk på å få det gamle Markedet i gang igjen i dets gamle skikkelse.

Tiden har blitt en annen siden 1830. Jernbane og bedre veier har lettet samferdselen, vareomsetningen har tatt nye veier, slik at handelsstevnet i dets opprinnelige form, var blitt overflødiggjort.

Momarken ligger trafikkmessig like sentralt til i dag, alle hensyn tatt i betraktning, som i middelalderen. Like velvillig strømmer publikum til enten det er utstilling, travkjøring eller Røde Kors Momarkedet, hvor den gamle markedstradisjon – i moderne form – lever videre.

Momarken Travbane

av Wilhelm Molberg Nilssen,
sønn av Eidsberg historielags stifter

I sine memoarer fra gutte- og ungdomsdagene på Mysen i 1925–35-åra har Wilhelm Molberg Nilssen gitt oss innblikk i sin store interesse for travsporten, om travhestene, hesteeierne, trenere og fremfor alt Momarken Travbane.

Brødrene Diskerud

sto det på forretningsskiltet over døra til kjøttforretningen. Omtrent i sentrum av Mysen, litt nærmere Havnåsbakken, lå Diskerudgården. Kjøttvareforretningen hadde inngang fra hjørnet, pølsemakeriet lå inntil denne, og bakover på innsiden mot gården var slakteriet, grisehuset og stallene. Aller innerst i gården som hadde stor port ut til gata for inn- og utkjøring fant vi vognskjulet med all verdens rariteter. Der var det sulkyer, dogcart, gigg, alle slags bruksvogner og et stort utvalg av knagger hvor de lekreste seler ble oppbevart. Det var svarte og brune travseler, bruksseler og alle rare forstøtninger og beskyttelse for hestebeina.

I andre etasje i vognskjulet var det fôrloft med høy og hakkelsmaskin, mjøl- og havrebøler, og mye annet rart.

I alle disse spennende gjemmene ble jeg lommekjent sammen med Aksel Gran, som ganske tidlig ble grisekokk og hadde ansvaret for fôring og stellet av en mengde griser som etter hvert ble slaktet og omsatt i forretningen. Jeg tror ikke det var mange dagene

Wilhelm Molberg Nilssen til høyre sammen med sin nevø Per Valsgård fra 90-årsjubiléet i Eidsberg historielag 21. nov. 2010

i 10–15-års-alderen at jeg ikke stakk innom Diskerudgården etter skoletid.

Familien Diskerud var alle elskverdige og hyggelige mennesker, og vi ungene som var hestefrelste, fikk lov til å boltre oss selv om vi sikkert fløy mye i veien og i beina på de voksne.

Men, det var nok traverhestene som opptok oss mest, og det var Trygve vi hadde mest kontakt med. Han var snill og blid, og vi fikk prøve oss med pussing av både hester og seletøy. Til gjengjeld fikk vi gleden av å mosjonere hestene.

Av hestene på Diskerudstallen den gang var nok «Jackson» den gjeveste. En mørkebrun hingst som var over i

avlen, grei og ærlig, men sterk på bittet. Den hadde det med å nappe hodet raskt fremover hvis vi holdt for hardt i tømmene, og da kunne det hende at vi fikk oss en god trøkk fremover. «Jackson» travet elegant, likte å ha frie tøyler, og Aksel og jeg kjørte ganske tidlig alene med den i den store flisvogna, som vi brukte da vi henta strøflis til gris og hest på Susebakke. Han rusla vanligvis rolig og fint, men likte også å ta seg en real spurt og strekke å beina.

På stallen

var det ellers mange og fine hester. Amerikaneren «Arp Dillon» stod der en tid som avlshest, og den var «fresk». Jeg husker Rolf Diskerud engang kjørte den for full speed på Momarken, og vi guttene stod rent og gispet over dette fartsfantomet. «Grei Jackson», en grei og flott hest som sin far, rask som to-åring. «Luttik», en liten svart halvblods som gikk i arbeidskjøring og trav, ble benyttet en del til ridning av Randi.

William Diskerud hadde en meget høy stjerne hos oss guttene. Han var snill og grei, og alltid blid og skinte som ei sol, som sin mor. Jeg husker godt at jeg var med ham mange turer rundt på gårdene når han skulle se på slakt. Sommer tid var det greit å ha med en til å åpne og lukke all grindene

Han var det levende leksikon når det gjaldt trav. Han kunne alle rekordene og de forskjellige hestenes avkom over Østlandet. Stamtavler, eiere, trenere og utstyr; alt var det bare å spørre William om så fikk vi svar. Han gikk med stoppeklokka i lomma jevnt, kneppet tider under treningen på Momarken når han hadde tid, kjente dagsformen til

hestene og var den suverene rettleder når «totoen» kom.

For Trygve ble det mer og mer trav når «totoen» kom. «Totoen» (totalisatorspillet) ble innført på Bjerkebanen i Oslo 24. juni 1928, og to år senere ble også Momarken åpnet for totalisatorspill. Det var 11. mai 1930. Som 15-års gutt var jeg tilstede ved åpningen og det var en stor, spennende og fin dag.

Aksel Gran gikk mer og mer over fra grisekokk til hestepasser, og til slutt ble han med Trygve til Bjerkebanen da Trygve etablerte seg med fast travestall der inne. Aksel hadde godt tak på hester, ikke bare med føring og stell, men med kjæring av bein, trening og mosjonering. Aksel og jeg skilte lag og jeg havnet som assistent, telefonpasser og hjelper på løpsdagene hos Harald Østby på Momarken.

Momarken

Før totalisatoren kom var Momarken godt kjent over hele Østlandet. Driftige og fremsynte folk i Momarken Travselskap hadde laget en fin bane på morenegrusen med stabilt dekke, godt skjermet mot furuskauen i nord og mot utstillingsplassen i sør. På langsiden mot Høytorpåsen ble det tidlig bygd staller hvor tilreisende hester ble oppstallet. Da totoen kom havnet Ole Karlstad som stallmester her, og vi gutta var ofte innom Ole på det lille rommet i tverrbygningen, hvor han hadde seng og kokte kaffe. Vi hjalp til med måking og litt av hvert. Vi syntes stallene var fine med spiltau på den ene siden og eksklusive bokser for stotraverne i tverrbygningen.

«Lord» til Petter Haneborg på Lie

ved Ørje hadde boks, og ble passet på av Helmer som satte sin ære i å ha alt i den skjønneste orden til brukseieren skulle komme å overta tømmene. Da «Lorden» kom ut var det litt av et syn, den vrinsket kolossalt, var elegant og villig til å stikke av gårde med en gang. Helmer ble et begrep for oss guttene på Momarken. Han bodde bestandig over kaféen ved smed Aas. Her endte han visstnok sine dager.

Løpene ble kjørt på søndag, og hestene samlet seg på indre bane ved furuholtet, der de gikk i ring mens vi guttene løp fra den ene til den andre og beundret dem.

Plutselig lød den store klokka som Holm Randem hadde i handa, og med torden- og auksjonariusrøsten lød det: «Prøveskeid til første løp!». Da ble det liv! Kjørerne satt opp i sulkyene, «oppjekkene» kom på plass, numrene ordnet, og en for en svingte hestene ut i banen. Holm Randem var fast starter og hadde en egen liten tribune i svingen ved sperretauet ut på banen i furusvingen. Der sto han med et stort flagg. Jeg hører formelig enda hvordan han ropte etter at hestene hadde ordnet seg under volten. «Klar – kjør!», og slo flagget ned fra høy stilling.

Hesteeierne og travhestene

Vi syntes at hesteeierne var noen flotte karer og kjente dem alle av utseende. Senere da jeg ble assistent for løpssekretær Harald Østby ved Momarken travbane lærte jeg mange av hesteeierne å kjenne personlig, og hadde mye glede av det.

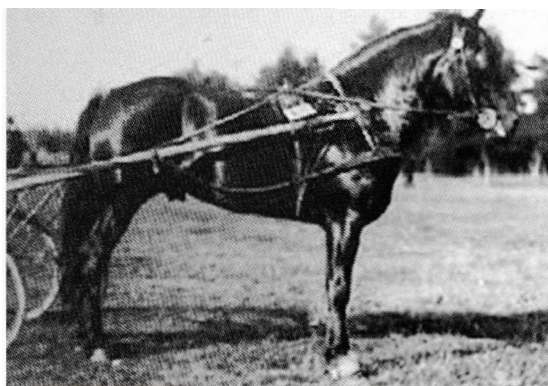
Under treningen fartet vi rundt over alt, ble fortrolig med kjørerne, hestene, sulkyer, seler og det hele. Vi delte inn

eierne etter hvor de kom fra, om de var langsveisfarende eller fra det nære Østlandsområdet. Vi kunne navnene på dem, visste hvilke biler de forskjellige hadde, og kjente lukten av god cigar. De fleste eierne kjørte selv, men enkelte hadde trenere, som Axel Jensen fra Oslo.

Av profesjon var de som regel rike storbønder, skogeiere, velstående forretningsfolk samt en god del småbrukere. Som regel var de blide, hyggelige folk som lot oss unge få fritt spillerom.

Eierne kunne komme langt borte fra. Joviale Ola Waagaard fra Begnadal skilte seg ut. Han hadde Norges raskeste blodshest på den tiden, men den var over i avlen. «The Eno» het den og var importert fra Amerika via Danmark. Den tilhørte Amerikas fineste travstamme, og hadde amerikansk rekord på 1.18.0. Det var raskt på den tida. I avlen her hjemme spilte den en betydelig rolle. Den ble far til bl.a. «Otter Eno» og «Eno Boy». Waagaard hadde også den raske hoppa «Luzzy» og Gudbrand Waagaard fra Hen husker jeg med «Lyn» og «Tarantella» som ble foreldre til «Travlyn» som Olav Røthe kjørte.

Fra Oslo kom som tidligere nevnt, Axel Jensen med fine hester. Han hadde egen trener, Johs. Widding, som ble den første profftrener og dannet trenerskole på Bjerke. Vi unge syntes han var veldig flott fordi han var den første med egen spesialsydd trenerdrakt. Axel Jensen hadde stiv snipp, cigar i munnen og hatten litt på snei, og var blid og godslig. Best husker jeg hans norske «Salomon», en stor brun hingst som var vinner av Jakob Meyers pokal i 1928. Den var en av dette års hurtigste hester

Omergubben født 1922

med 1.42.0, en bra tid den gang. På Bjerke kjøres den dag i dag Axel Jensens minneløp.

Momarken var godt kjent, men fremfor alt var det Østfold som var det store travfylket for oss unge. Momarken hadde en spesiell betydning, og her var vi guttene «spesialister».

Fra byen og nærområdene hadde vi først og fremst Diskeruds hester. Rolf var senior her, men Trygve overtok som spesialtrener og kjører, og var fenomenalt flink med hestene.

Diskerudstallen ble for liten for Trygve etter hvert som folk betrodde ham sine hester. Det var penger å tjene, og han reiste inn til Bjerkebanen og fikk sin egen stall etter at totoen kom. Hos Diskerud fant vi den første moderne sulkyen, lav avrundet bak og med smekre hjul. Jeg syntes nesten det var nifst at Trygve kom så nær bakbeina på lange «Grei Jackson» første gang han kjørte denne på Momarken. I dag er jo denne typen sulky blitt normalen.

Ellers på Mysen så hadde vi Westerbykara i Vandugbakken, Ole Belsby på S. Mysen med «Panter» og flere. Belsby'n var blid og trivelig, og etter hvert ble jeg kjent med hans gutter som kjørte.

Av de nærmeste bygdene må jeg beskrive Hærland først, for her var det mye god hest. Da Østenby'n kom med «Tordenskiold» og «Tordis» ble det vei i vellinga. Og litt lenger utpå ved Fram hadde vi den elegante og hyggelige Thor Østby med sønnene Harald og Johan. Thor Østby var en sikker mann på Momarken, var med i styret og var en behagelig, fin mann som jeg ble kjent med da jeg ble litt eldre. Hans favoritthest var «Chaplin», en av våre flotteste traverser av norsk rase. Den vant en rekke førstepremier og verdifulle pokaler, og sto en tid som nr. 3 i km-tid med 1.41.1. Han tangerte flere ganger rekorden for norske hester.

En annen hest som han eide het «Omer» som Harald kjørte. Harald og jeg ble senere godt kjente gjennom Mysen Mannskor. «Omer» ble stamfar til raske hester som «Omergubben», som satte norgesrekord. Lenger innover i Hærland-traktene kom vi til Svarverud, hvor A.J.F. Haneborg holdt til. Han var jo formann i travselskapet en tid og kjørte «Obersten».

I Ørje-traktene hadde vi den før omtalte «Lord» hos Petter Haneborg på Lie.

Øymark og Aremark lå ikke langt etter. Her hadde vi Anders E. Buer med «Smart Jackson» og flere. Sønnene Nils og Karsten ble begge profftrenerne, og Karsten slo seg ned på Bjerke. Så var det Anders Ankerud med «Jack», en stor fin svartbrun hingst som kom fra Aremark. Ankerud kjente vi på at han satt på en høy hjemmelaget sulky og holdt tømmene på en spesiell måte. «Jack'n» kom som regel sterkt på oppløpet.

Legger vi så veien videre sydover til Halden, hadde vi bakermester Omar Wiig, en godslig og vennlig kar. Han hadde Norges hurtigste norskfødte traver, sønn av den amerikanske travhingsten «Anteo Custer». Den het «Prins Custer» og hadde isbanerekorden på 1.29.5. Prinsen, som vi kalte ham, var snill og rolig, ikke så stor, og lysbrun med fin hvit stjerne i panna. Det var flere som kjørte den, bl.a. Bjarne Nygård og Magnus Botslagen.

Nygårdskara var en institusjon i seg selv. Nygård senior var dansk og spesialist på travhester. Han hadde tatt med seg en stor fin dansk hoppe, blodshest, til Norge, og den het «Miriam». Denne ble senere mor til mange flotte travere. Gamle Nygård hadde sønnene Bjarne og Ottar som begge kjørte, særlig da Bjarne som ble proff. De bodde i Berg. Ottar husker jeg første gang med «Otter Eno» som 2-åring på Momarken, han var med nærmest som en kuriositet. «Otter Eno» var sønn av «The Eno» til Waagaard, var født i 1925. Som 3-åring dominerte den fullstendig sin klasse under løpene på Bjerke, og satte norgesrekort for varmblod. «Otter Eno» havnet hos Leif Holmsen på gården Gjulem i Rakkestad, og ble kjørt av Bjarne Nygård.

Hos Randem i Trømborg hadde vi «Tora Tordenskiold» som ble kjørt av Foss, og litt lengre ute, på Heia finner vi Ruud-brødrene med hesten «Duella» som padlet husker jeg. I tillegg hadde de «Kvikk». Kaatorp hadde bra hest, men den gjeveste stallen syntes vi Holmsen på Gjulem hadde. Der gikk «Marbley» og «Otter Eno» og andre fine unghester. Jeg ble godt kjent med den

ynge sønnen Leif. En gang husker jeg at Leif skulle til tannlegen på Mysen. Da kom han fra Rakkestad med «Otter Eno» og parkerte på Handelsfjøset.

Nærmer vi oss Eidsberg-traktene er det først og fremst Dybedahls jeg husker. Senior Arne var blid og snill og gift med Betzy. De hadde bl.a. hestene «Varg» og «Desima», som begge var raske. Betzy hadde god greie på hest, og var den første kvinnelige kusk jeg så i løp. Hun kjørte «Desima» til manges beundring. Deres eldste datter var gift med Rolf Diskerud, så travfamiliene fant hverandre.

Ola Uttisrud ble den første totalisatorsjef på Momarken. Han bodde på gården Elvestad, han hadde brukshester, men også traverhester. «Norma» var vel den beste. De tre Uttisrudjentene hadde god greie på hest, var interessert i ridning, og så vidt jeg husker var de med og startet Eidsberg rideklubb.

Vender vi kursen nordover til Trøgstad og Båstad kommer vi nok ikke utenom Hartvig Høytomt i Båstad. Han var gardbruker og eide «Ormegubben», en fin hingst. Jeg tror faktisk at Høytomt måtte være en av de første som oppdaget styrke- og intervalltrening for hester. Da jeg havnet på kontoret hos Harald Østby som ekstrahjelp på løpsdagene, hadde jeg flere ganger en prat med Hartvig om kjøring. Han fortalte at hvert år ved St. Hans-tider var «Ormegubben» i toppform, og det kom av følgende sa Hartvig: «Først gikk hesten ganske hardt foran ploget en stund, så over til lettere harv, så konkestokk, og på'n igjen». Innimellom kjørte han den raskt, spesielle lengder så fort den kunne gå; intervalltrening.

Og det resulterte i gode tider. En St. Hans sa Hartvig til meg at han trodde «Ormegubben» ville sette ny norsk rekord, og det gjorde den faktisk.

Ellers kom det gode hester fra Høland, Bjørkelangen og Lierfoss, «Futti» til Grude og alle de gode Borstadhestene.

Vi hadde så mange fine opplevelser med hestene. De ble fotografert og bildene kom i sigarrettesker som reklame for Cromvell. Det falt naturlig å samle på bildene, vi byttet innbyrdes og satte dem i album. På baksiden av bildene fant vi alle data om hestene, om tider, stamtavler, kjørere og eiere. Alt dette lærte vi oss utenat. Odd Parken i Vandugbakken var «en støver» til å huske data, og en spøkefugl. Han kunne fortelle mange morsomme episoder fra diskusjoner kjørerne i mellom om hvorfor det gikk slik og slik, om urent trav, disk for galopp, genering under kjøring og ellers mye interessant.

Kjørere og trenere

Som antydte tidligere ble totalisatorspill innført på Bjerkebanen og i Norge 24. juni 1928, og på Momarken 11. mai 1930.

Før den tiden kjørte de fleste selv, men ettersom det kom pengepremier og store finanser inn i bildet, var det om å gjøre å sikre seg gode kusker som fikk hestene til å yte maksimalt, og følgelig kjøre inn penger i kassa.

Etter hvert dannet det seg et trenerkorps, man krevde visse minimumskunnskaper om kjøring, stell og takling av situasjoner og forhold som oppsto under løpene, som genering, galopp osv. I utlandet hadde man autoriserte trenerskoler og det varte ikke lenge

før de første kurs kom i gang i Norge også. Johs. Widding, som kjørte for Axel Jensen, var en av pionerene her.

Så ble trenerne i tur og orden autoriserte, fikk sine spesielle farger på kjøredraktene, trenerstallene blomstret opp, og det ble riktig sving på travsporten. Og Momarken fulgte opp og var med i utviklingen. De første autoriserte trenerne fra tidligere Momarkenkjøringer ble Trygve Diskerud, Nils og Karsten Buer, Bjarne og Ottar Nygaard, og mange flere etter hvert. I Oslo-området kom Johs. Widding, Finn Ulven, Magnus Botslangen, Leif Haslie og mange flere. Noen var så dyktige at de selv i dag har fått sine minneløp, bl.a. Trygve Diskerud og Thor Østby. Men det var selvsagt mange dyktige kjørere fra eiersiden fortsatt, inntil alle måtte ha trenerlisens.

Ved totoens innføring på Momarken var vi guttene kommet i 15-års-alderen, og det ble liksom mer alvor med travkjøringa. Vi fulgte hestene under treningen og visste om dagsformen, og «suget inn» hesteprat.

Etter som tiden gikk frem mot 1933–34 var jeg blitt bedre kjent med Harald Østby gjennom Mysen Mannskor, der vi begge var medlemmer. For øvrig sang vi i bassgruppen.

Harald ble løpssekretær på Momarken Travbane da totoen kom, og på løpsdagene hadde han bruk for en assistent til å passe telefonen, ta imot startkontingent og lignende på kontoret i villaen i nordre sving, mens han selv arbeidet i tårnet på indre bane. Det ble da jeg som hadde den jobben en tid, og slik fikk jeg førstehånds kjennskap til trav rent administrativt. Det praktiske hadde jeg snoket til meg opp gjennom

gutteåra ute i «hestebeina», og dette ble en herlig kombinasjon.

Jeg likte meg godt i jobben, personalgalleriet blant hesteeierne ble utvidet, jeg traff mange hyggelige og interessante mennesker fra dette miljøet. Haralds kone, Magnhild, serverte de lekreste smørbrød og var en snill og hyggelig vertinne. Haralds far, Thor Østby, var en gentleman, lugn, lun og med et vinnende vesen, og en av støttespillerne i Momarken Travelskap på den tid. Et minneløp ble også oppkalt etter ham.

Mysen Turn- og Idrettsforening hadde flere revyer i tiden fra 1930 til 35. I en av revyene finner vi *Totalisatorvisa*, som et populært innslag. Visa var skrevet av Henrik Vestreng eller A. Bjerkomp, eller kanskje av begge, det husker jeg

ikke. Men teksten i første verset sitter ennå godt i hukommelsen og lyder som følger:

*Si meg, vanker de ofte på Momarken, eller ei.
Det er faderlig til ståhei,
ja, de holder der nå om da'n.
Han Ola Uttisrud gnir seg i henda
og er så gla',
det er travkjøring han lever a'.
Men, ikke jeg, ikke jeg.
Nei, den totalisator'n
tar knekken på meg!
Tordenskiold gikk om kold
så den bongen jeg kjøpte spratt pokker i vold!
Om ei ti', blei jeg bli!
Hele elleve kroner jeg fikk att for ti!
Som jeg satte på Tordis
så jeg må nok si:
«at den hoppa hu er jenta mi!»*

MÅNEDSAUKSJON

avholdes på Sand pr. Mysen mandag 30. november.

Fra kl. 13—15 selges smågriser, 4 høyt drektige purker, 1 ungråne og 3 N.R.F. kvier som kalver i desember. Selgere garanterer for rett grisetid og rett kalvingstid.

Fra kl. 14,30—15 selges ca. 200 verpeferdige kyllinger. Kun fra salgs-sertifiserte besetninger.

Fra kl. 15—15,30 selges redskaper m. m. hvorav nevnes triaktortilhenger, tømmerustninger for hest og traktor, sulky, herresykkel, ovner m. m.

Fra kl. 15,30 selges innbo hvorav nevnes: 1 Tandberg radiokabinett m/ plateskifter, 1 lydbåndopptager (Tandberg), 1 meget pent pianotrekkspill (42 basser), endel klesvarer og skotøy for damer og barn fra restbeholdning etter opphørssalg, 3 salonger, 2 pene lenestoler, skatoli m/ skjenk (gammelt), mod. salongbord, 2 gyngestoler, flere bokreoler, 2 klesskap, stoler, bord, divaner, senger, bordrulle, filleryer, Hoover støvsuger, reiseskrivemaskin, kyllingmor, guttehoppski, klippemaskin for dyr, lakkeringsprøyte m. m.

Ukjente kjøpere som ønsker kreditt må legitimere seg og på forhånd konferere med auksjonarius. Tilslag under kr. 100,— betales kontant.

Holm Randems Auksjonsforretning, Mysen, tlf. 1171.

Ole J. Randem.

En historie fra travsporten i Eidsberg

Intervju med Edel og Gunnar Diskerud f. 1933

Min far Trygve Diskerud er født på Ørje i 1903. Familien bodde på Ørje til faren kjøpte slakteriet på Mysen, og drev også skysstasjon der. Han var i slakteriet til han begynte som travtrener på Momarken i 1931. Etter fem år flyttet han virksomheten til Bjerke travbane.

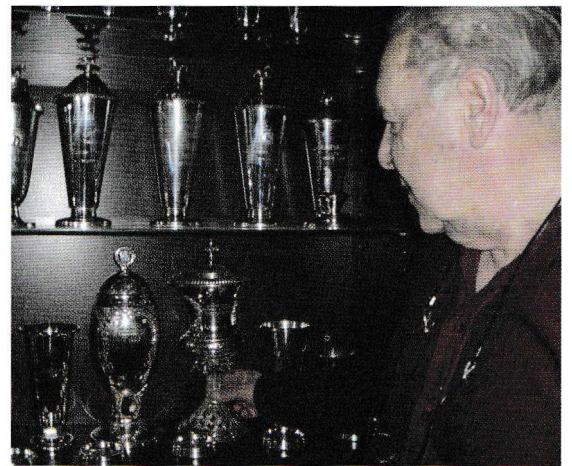
Det var tre-fire travtrenere på Bjerke på denne tiden. Etter hvert utviklet virksomheten seg med stadig flere hester, og han drev som travtrener helt til han var 70 år. Han kjørte da sitt siste løp, og der vant han norgesmesterskapet med en hest som het Kilstjerna.

Trygve Diskerud var i Amerika med Jens Protector, dette var hans største opplevelse. Der ble han kjent med mange oppdrettere, som han også fikk julekort fra så lenge han levde.

Han hadde mange kjente hester som han trente.

Det begynte med Tango Senator, det var den første hesten i landet som gikk under 1.20. Den vant også norgesmesterskapet. Så fikk han en hest som het Baus Trygsson, en kaldblodshest som var bra. En annen god hest var Dino Senator.

Den beste hesten han hadde var Jens Protecør, dette var den første hesten som ble transportert med fly til Amerika. Den ble fraktet fra Fornebu. Det gikk ikke så bra i Amerika, fordi hesten ikke hadde gått bak en startvogn ør. Han kom hjem etterpå og vant

Gunnar Diskerud med noen av sine pokaler.

skandinavisk mesterskap i Danmark, og flere storløp i Tyskland. Dette var i 1959.

Han vant aldri Jakob Meyers minneløp, noe han syntes var ille. Første gang han tapte, var det for en nabo, Østenby på Kviller gård, som han lånte bort sulkyen til, og ble da slått på målstreken. Han vant mange storløp, fem-seks Derby og fem kriterier, og alle andre storløp som en kan være med på i Norge.

Gunnar ble også interessert i travsport, og han fikk lov til å være på stallen i et år etter at han sluttet skolen. Men faren bestemte at han måtte ta en utdanning, og han var ferdig utdannet pøsemaker i 1953.

I 1962 tok han travtrenerutdanning, og har siden drevet som travtrener på Bjerkebanen. Gunnar Diskerud holder på og trener hester til dags dato, i en alder av 78 år. Er på Momarken og trener faste hester hos Per Oleg Midtfjeld.

Gunnar Diskerud i sulkyen med Pål Best.

Gunnar er født på Mysen, men flyttet 2 år gammel til Oslo og bodde ved Bjerkebanen. Han kjørte sitt første travløp 12 år gammel, det var med en hest som het Anisguttene og som var eid av Gunvor Korterud, en av eierne av dropsfabrikken på Mysen. Sitt første totoløp vant han med en hest som het Grobian tilhørende Knut Granberg, Torper.

Faren til Gunnar hadde stort sett 20–25 hester i trening på stallen, blant annet hester fra Rolf Diskerud. Det var gode hester, for han var hestehandler, og jeg kan takke onkel Rolf for at jeg fikk lov til å kjøre hestene hans.

På Bjerkebanen gikk de fleste løp, det var hovedarena i norsk travsport. Vi var 21 trenere en stund på Bjerke

og det var over 500 hester i trening der. Pga. utbygging er det færre treningsmuligheter der nå. Bjerkebanen ble bygd om fordi den var skjev og hadde høydeforskjell, det er andre tider nå, man ønsker doserte svinger. Banedekke har mye å si, det bør være god drenering, ellers går det utover beina til hestene.

Jens Protector gikk på 1.17, da ble folk overveldet. Miss Judo var en annen hest jeg hadde, denne gikk på 1.23.

Arbeidsdagen på stallen startet kl. 6 og sluttet kl. 18, i tillegg var det travkjøring på kvelden og i helgene. Søndag var den travleste dagen. Nå er det blitt mange hverdagskjøringer.

På 30-tallet kostet det 10 kr pr. hest i frakt fra Mysen til Oslo når det var

3 hester på bilen. Førstepremien var kr 700. Premiene har ikke økt i takt med utviklingen.

Nå er det moderne staller med solarium og dusjer. Det er ikke noe som mangler. Dette gjelder også sele-redskap og sulky. En sulky koster nå opptil kr 60 000. Da brødrene Aas ved Momarken laget sulkyer kostet en sulky under kr 5000. Sulkyene ble laget av tre, særlig ask. Dette var gode sulkyer, og ble solgt både til Tyskland, Danmark, Sverige og Skottland.

Det er ikke noe særlig forandring på føringen i forhold til den tiden. Det går som regel i havre og høy, og møllene lager noe eget tilskuddsfôr. Askim-mølla har spesialisert seg på hestepellets som tilskuddsfôr. Men hesten går fremdeles på havre, høy og rundballefôr.

Det har blitt lettere med skoing, nå går hestene med fire lette sko. De bruker ikke busser og vekter som tidligere.

Kuskene har etter hvert begynt å trene for å holde seg i form. Å trene hest tar på både hjerter og lunger, så det er viktig med trening for kuskene også

Momarken travbane begynte som den første i landet med startvogn. Dette var på 50-tallet, og var en idé fra Amerika. Når hestene ble vant til dette var det en grei ordning, hestene lærte fort. Ellers var det volting med gummisnorer som blir sluppet. Nå er det ikke lenger snorer i bruk.

Målfoto var det ikke, mange ble urettferdig dømt. Ikke så lett for de i tårnet å se hvem som vant. Var det kamp om seieren så ble som oftest tredje-hesten glemt. Det ble ofte hektisk i tårnet, mange ville opp å si fra hvis

de følte seg urettferdig behandlet. Dette var ikke lett for de 3 dommerne, og de fikk mye kjeft. Nå er det slutt på disking. Før var det disking for urent trav og mye urettferdig disking. Dette ble skiltet fra tårnet, «hang i tårnet». I søndre og nordre hjørne på travbanen var det «svingdommere» som dømte, det var en bu i hvert hjørne. Nå blir det videofilmert, og tatt målfoto. I tillegg følger dommerne løpet i bil.

Drakten til Gunnar Diskerud var blå med rød stjerne og armstripe. Den var reklamefri. Man brukte heller ikke hjelm på den tiden. Hjelmen kom i bruk først på midten av 60-tallet.

Sulkyene hadde eikehjul, nå er det plastikkplater som sitter i. Dette for at hestene ikke skal få beina inni.

Det var noen ganger uhell. Det verste var en gang i Drammen da Kila fikk beinet i sulkyhjulet. Jeg lå som nr. 2 i feltet da hesten stupte, og jeg fikk hele feltet over meg, og kravebeinet mitt røk av.

Det var mest sommerkjøring på banene, sluttet i oktober og man begynte igjen i februar. Etter hvert ble det små lokale travlag som hadde iskjøring. Dette var koselig. Far fortalte mye om disse kjøringene. Man brukte pigger på hestene når man kjørte på isen. I Marker ved Ørje var det iskjøring, også i Lierevja ved Solbergfoss i Askim, og på Årungen, ved Ski og i Kråkstad. Da var det pokaler til premie og ikke penger. Det var store fine pokaler. Søndager var det travkjøring.

Var det noen hester du hadde et spesielt godt forhold til? Det var Kila, som var kjøpt av fetteren til faren min, Arne Diskerud. Den hadde jeg fra den var 3 år til 12 år. Den hadde jeg mye glede av. Jeg vant

Jacob Meyers minneløp med denne hesten. Og jeg er den eneste i Diskerud-familien som har greid det. Det var ikke vanlig at en traverhest holdt så lenge. Og denne hesten fikk heller ikke føll.

Når det gjelder avl var det en del kjente kaldblodshester som ble brukt. Under krigen fikk man ikke noen varmblodshester hit. Vi har alltid hatt bra kaldblodshester her. Det var Stegg og Jan Sjur og Stegg Best. Kila ble solgt til Sverige etterpå. Atom Vinter var også en bra avlshingst, men hadde noen skader som gjorde at den ikke ble godkjent. Denne ble derfor tatt fra kåringspremien.

På Bjerke var det vanlig at det var hingstekåring i januar/februar. Da kom alle bønder som var interessert og skulle se på dette, dette var en god tradisjon. På Momarken var det også unghestskue

Varmblodshingster kom etter krigen. Alf Moe fra Askim innførte noen varmblodshingster fra Amerika, den mest kjente het Dunbar. Denne gjorde det bra i avlen. Nå blir det brukt kunstig befruktning, og det blir innført sæd fra Amerika og Sverige

Det var gode travkjørere i Sverige på Gunnar Diskeruds tid, det var Gösta og Sören Nordin. De husker jeg godt, jeg har kjørt mot dem mange ganger. Dette var toppen i Sverige. De holdt til på Solvalla og er kjent over hele Skandinavia.

Gunnar Diskerud forteller at han har mange utklipp og bilder fra storløp som han har vært med i, og har hatt mange morsomme og gode opplevelser på travbanen. Nå er det sønnen som har overtatt, det er Thorbjørn, han driver på stallen til Midtfjeld. Han kjører løp, men

Gunnar Diskerud med Kinge Balder etter Derby-seieren i 1982.

vil ikke bli travtrener, syns det er for hard konkurranse i dag.

Kjente navn på travtrenere på Momarken og miljøet rundt

Jeg kjørte mye for Per Rakkestad som unggutt. Fikk mye «oppsitt» av han. Øyvind Buer var også der, Jørgen Westerby, men han hadde egne hester. Alle hestene hans hette Bingen. Egil Bingsliens Lorret var også en god hest. Så var det Steinar Sønstegård, han var også med i styret på Momarken. Det var også Johan Ødegaard. Det kom også en del fra Øymark, bl.a. Eng, Nils og Karsten Buer og Ankerud. Fra Ski og fra Høland var det også travtrenere. Det var Terje Borstad fra Høland. Det kom mange hestefolk fra Høland. Fra Halden kom Ivar Larsen, som også eide hester selv. Disse hestene kjørte posttransport og var i arbeid. Når det var travløp ble hestene fraktet på lastebil og frem til travebanen. En av de som gjorde dette var Anders Buer.

Kaldblodshester som var gode var blant annet Dally Bausen som Gunnar

Bildet mangler

Gunnar Diskerud med Kinge Balder etter Derby-seieren i 1982.

Diskerud hadde de siste årene, den hadde jeg mye glede av, dette var en flink hest. Denne hesten var eid av Marie Solberg.

En hest som het Kil Stjerna som min far vant Norgesmesterskapet med da han var 70 år var, også en god kaldblodshest. Jeg må også nevne Baus Trygsson som var en landslagshest, og var en fin hest i avlen. Jakken, som levde før min tid, var også en god avlshingst.

Bernt Nygård på Slitu var hovslager, smia lå i Øyerudkrysset. På Momarken var det en fast hovslager, men de skodde også mye hos Nygård. Det var far og to sønner (John og Erling) som drev sammen. På slutten hadde vi en hovslager i Trøgstad, men på Mysen hadde vi Skjørtvedten som skodde. Det var ikke så enkel jobb, de måtte smi skoa selv. Nå får man ferdige sko både i

stål og aluminium. Noen hester måtte også ha såleunderlag, særlig hvis de er litt ømme i hoven.

Det er vanlig å bruke ørepropper for at hestene skal være roligere ved start, man drar øreproppene ut igjen underveis i løpet, vanligvis på oppløpet. Noen bruker også hodestang, så de ikke skal gå skakt på svingene, for da traver de dårlig.

– *Hva skal til for å få en god traver, og hva må en se etter?*

– Gemyttet og stammen har alt å si. Så man må se på lengden på hesten, en kort hest har lett for å slå seg bak. Man må se på øynene at hesten ser blid og hyggelig ut. Vinkelen på beina er viktig, den må stå rett på beina og ikke skeivt, ellers slår de seg i knærne.

– *Hvis du har 10 unghester som blir tatt inn i et travermiljø, hvor stor prosent vil gå ut?*

– Bare 2–3% blir travere. I Amerika regner man at hvis man får inn 60 hester vil kun én av disse bli traver.

I dag kan Gunnar Diskerud se tilbake på suksess på traverhestene med blant annet Flash Point som er en av disse. Denne fikk vi fordi den hadde et dårlig bein. Den ble stelt av meg og ble tilslutt veldig bra. Kjørte inn en og en halv million på 2 år. Hesten fikk sukkerbiter og gulerøtter av Edel. Dette var en hissig hest, var amper på stallen, beit blant annet meg i en finger. Det var Thorbjørn som leide hesten ut i luftegården, dette torde ikke vi å gjøre. Men hesten var fin å kjøre. Vant flere storløp, V75-løp og 17 løp på to år. Men tilslutt ble den skadet og måtte avlives.

Gunnar Diskerud mener han er heldig som har hatt hobbyen sin som levevei, dette har mye å si, og gjør det lettere å jobbe. Det er spenningen

som gjør det moro. Edel har likt godt å spille, men aldri for mye. Kjøreren har ikke lov til å spille på den hesten han kjører. Men ønsker kusken å spille likevel, så er det ingen som får kontrollert dette.

Mange har ønsket stalltips av Gunnar, og har vært innom stallen og ringt, telefonen har glødet når det skal være travkjøring, slik er det også den dag i dag

Et blad som het Blåtips, som var det første travblad som kom, det var

skrevet av Sverre Rodin. Her sto det tips og intervjuer om travsporten. Sverre Rodin var redaktør av blant annet julenummeret av «Våre hester». Dette var en veldig populær utgivelse. I noen år var Gunnar med og laget dette sammen med Johan Espeseth og Trygve Diskerud. Sverre Rodin vil bli husket som en meget sympatisk og kunnskapsrik hestekar.

Torer Garseg
11. august 2011

Erotikk?

Gamle Johanne ser opp fra avisen
og spør hjemmehjelpen:

«Jeg lurar på hva erotikk er for noe jeg.
Vet du det fru Hansen»? «Nei. Og når skulle jeg i så fall
hatt tid til å drive med sånt, jeg som har åtte unger».

Juks

Folk i bygda stolte ikke helt på det omreisende
sirkuset. Det kan man jo forstå, da sirkusdirektøren en
dag skrek: «Inn med sebraen! Det begynner å regne»!

Ord ved veien

*Vi ferdes med lyst på den bratteste vei.
Vi følger vår ledende stjerne;
Som blånende berg over skogdunkel hei
står vandringens mål i det fjerne.
Står vandringens mål i det fjerne.
Vårt løsen blant fjellene klinger,
og foten har vårlige vinger.*

J. S. Welhaven